

ESKİ TÜRK EDEBİYATI
[DİVAN EDEBİYATI]
[NOTLAR VE ÖRNEK METİNLER]
2024-2025

PROF.DR.YAVUZ BAYRAM

İÇERİK

İLGİLİ ADLANDIRMALAR ve GENEL ÇERÇEVE
ESKİ TÜRK EDEBİYATINI BESLEYEN KAYNAKLAR
(ŞAİRLERİN İLHAM KAYNAKLARI)
ESKİ TÜRK EDEBİYATIYLA İLGİLİ TEMEL KAYNAKLAR
TARİHSEL SÜREÇ (KRONOLOJİ)
NAZİM ŞEKİLLERİ
NAZİM TÜRLERİ
VEZİN/ÖLÇÜ (ARUZ)
EDEBÎ SANATLAR
MAZMÛNLAR ve YAYGIN BENZETMELER
AKIMLAR
(TÜRKÎ-İ BASÎT, MAHALLÎLEŞME, SEBK-İ HİNDÎ, HURÛFÎLİK)
KADIN ŞAİRLER
PADİŞAH ve ŞEHZÂDE ŞAİRLER
BEYİTLERLE DEĞERLER EĞİTİMİ
KAYNAKÇA

1. DİVAN ŞİİRİYLE İLGİLİ ADLANDIRMALAR ve GENEL ÇERÇEVE

Divan şiiriyle ilgili adlandırmaları divan edebiyatıyla ilgili adlandırmaların bir parçası olarak değerlendirmek gerekir. Divan edebiyatı, klasik Türk edebiyatı, İslâmî Türk edebiyatı, Türk-İslâm edebiyatı, ümmet çağı Türk edebiyatı, eski edebiyat (edebiyat-ı kadîm, edebiyat-ı kudemâ), eski Türk edebiyatı, yüksek zümre edebiyatı (havâs edebiyatı), saray edebiyatı, Osmanlı edebiyatı... gibi adlandırmaların tamamı aynı amaca yöneliktir. Bu adlandırmalar arasında bugün için en çok tercih edilenler; *divan edebiyatı*, *eski Türk edebiyatı* veya *klasik Türk edebiyatı* ifadeleridir. Şiir bağlamında ise yaygın olarak *divan şiiri* veya *klasik Türk şiiri* ifadeleri kullanılmaktadır.

Bu arada *divan şiiri* ifadesinin anlam çerçevesinin de doğru çizilmesi gerekir. Divan şiiri ifadesi, daha çok 14.yüzyıl ile başlayıp 20.yüzyıl ile biten süreçle ilgili olarak kullanılmaktadır. Bu açıdan bakıldığında divan şiiri ifadesiyle ilgili ilk çerçeve, tarihsel süreçteki konumuna işaret etmektedir. Şüphesiz bu çizgiler mutlak değildir. Çünkü divan şiirinin oluşum sürecini 14.yüzyıl öncesine götürmek gerekir. Divan şiirinin oluşum süreci, Orta Asya'dan Anadolu'ya göçlerle başlamıştır. Göçler sonrası *geçiş döneminde* telif edilen eserler, divan şiiri için gerekli zeminin oluşumuna da katkı sağlamıştır. Bu sebeple 10, 11, 12 ve 13.yüzyılları divan şiirinin hazırlık evresi gibi değerlendirmek mümkündür.

Diğer taraftan kaynaklar, divan şiirinin 19.yüzyılda sona erdiğini belirtmektedirler. Bununla birlikte 19.yüzyıl sonrasında zaman zaman divan şiiri çerçevesinde değerlendirilebilecek eserlerin verildiği de unutulmamalıdır. Öyle ki 21.yüzyılda bile eski tarzda kaleme alınmış pek çok şiire rastlanmaktadır. Ayrıca divan şiiri geleneğini devam ettirmese de birçok şairin eserlerinde bu şiirden ilham aldığı görülmektedir.

Diğer bir çerçeve de coğrafyayla ilgilidir. Bu bağlamda divan şiiri genel olarak Osmanlı coğrafyasıyla örtüştürülebilir. Çünkü divan şiiri, büyük oranda Osmanlı Devleti'nin hâkim olduğu şehirlerde temsilci bulmuştur. Divan şiirinin çerçevesi bir de temsilcileri ve takipçileri açısından çizilebilir. Bu noktada divan şiirinin daha çok okur yazar kitleler tarafından temsil ve takip edildiği söylenebilir.

2. DİVAN ŞİİRİNİ BESLEYEN KAYNAKLAR (ŞAİRLERİN İLHAM KAYNAKLARI)

Divan şiirini besleyen kaynaklar ifadesi ile burada divan şairlerinin bir anlamda ilham kaynakları kastedilmektedir. Bu yönüyle divan şiirini besleyen kaynaklar, aynı zamanda divan şiirinin doğuran kültürel altyapıyı ve bu altyapının ürünü olan şiirlerin muhtevasını oluşturmaktadır. Divan şiirini besleyen kaynaklar, araştırmacılar tarafından farklı sınıflandırma ve değerlendirmelere tabi tutulmuştur. Bununla birlikte hemen hepsinde ortak olan ilham kaynakları da vardır. Divan şairleri için bir anlamda ilham kaynağı olan ve divan şiirinin muhtevasını oluşturan bu tür kaynaklar ve ilgi alanları aşağıda sırayla açıklanmaya çalışılmıştır.

ALLAH ve KUR'ÂN-I KERÎM: Divan şairlerinin ilham kaynakları arasında Allah ve Kur'ân-ı Kerîm, önemli bir yere sahiptir. Allah, divan şairlerinin sevgili anlayışları çerçevesinde oluşturulacak piramidin¹ tepesinde yer alır. Dolayısıyla divan şairleri için en önemli ilham kaynakları arasında bulunmaktadır. Nitekim divan şairlerinin neredeyse tamamı, divanlarında Allah'dan dînî-tasavvufî bir bakış açısıyla bahsetmişlerdir. Mürettep divanların kasidelerle başladığı bilinir. Kasideler de bu divanlarda kendi aralarında içerikleri bakımından sıralanır. En başta Allah'a yalvarma yakarma anlamına gelen münâcâtlar yer alır. Ardından Allah'ın varlığı ve birliği eksenli tevhîdler gelir. Esmâ-i hüsnâ ve tazarrunâme gibi türler de bu anlamda değerlendirilebilir. Mesneviler de Allah'ın divan şiirinde ne denli önemli bir yer edindiğini göstermektedir. Çünkü divanlar ve diğer eserler gibi hemen hemen bütün mesneviler Allah'ın adıyla; yani besmele ile (Bismillahi'r-Rahmâni'r-Rahîm: Rahmân ve Rahîm olan Allah'ın adıyla) başlar. Genellikle Allah'a münâcât ve tevhîdle devam eder.

Kur'ân-ı Kerîm'de yer alan **âyetler**, birçok divan şairinin şiirlerinde yer bulmuştur. Âyetler, divanlara üç farklı biçimde yansımış olabilir. İlk olarak âyetler, divan şairleri tarafından zaman zaman doğrudan Arapça özgün biçimleriyle kullanılmıştır. Divan şiirinde âyetlerin Türkçe karşılıklarıyla kullanıldıkları da görülür. Bununla birlikte birçok beyit, âyetlerden ilhamla yazılmıştır. Bu tür beyitlerde âyetler, özgün biçimleriyle veya Türkçe karşılıklarıyla değil, taşıdıkları mesajla yer almışlardır. Âyetler, divan şiirinde hadislerle birlikte o kadar geniş bir yer tutmaktadır ki bunlar üzerinde çok ayrıntılı olmasa da önemli bir müstakil çalışma da yapılmıştır.

PEYGAMBER KISSALARI: Kur'ân-ı Kerîm, içinde barındırdığı **peygamber kıssaları** (kısâs-ı enbiyâ) vasıtasıyla da divan şairlerine ilham kaynağı olmuştur. Bu kıssalar, ilk peygamber Hz.Âdem'den son peygamber (hâtemü'l-enbiyâ) Hz.Muhammed'e kadar uzanır. Kıssalar sayesinde peygamberlerin hangi yönleriyle divan şairlerinin dikkatlerini çektiği anlaşılmaktadır. Peygamber kıssaları, divan şiiri metinlerinin doğru anlaşılması bakımından son derece önemlidir. Bu sebeple peygamberlerin daha çok hangi yönleriyle divan şairlerine ilham kaynağı oldukları, aşağıda kısa notlar şeklinde özetlenmiştir.

Hz.Âdem (ilk): İlk insan ve ilk peygamber olması, topraktan yaratılması, cennetten kovulması, Şeytan dışındaki meleklerin kendisine secde etmesi... **Hz.Şît** (dokumacılık): Dokuma sanatına vâkıf olması... **Hz.İdrîs** (yazı ve elbise): Kâtiplerin ve terzilerin pîri olması, ilim ve hikmet sâhibi olması... **Hz.Nûh** (uzun ömür): Uzun ömürlü olması, inananlarıyla birlikte tufandan gemisi sayesinde kurtulması, gemisine her canlıdan bir erkek bir dişi alması, dünya için ikinci Âdem

¹ Divan şiirinde sevgili, şaire veya şiire göre Allah da olabilir Allah'ın bir kulu veya yarattığı başka herhangi bir varlık da. Bu bakımdan divan şiirinde başında Allah bulunan sevgili piramidi oldukça geniştir: Allah, Hz.Muhammed, halifeler, Hz.Hasan ve Hz.Hüseyin, on iki imam, diğer din ve tarikat büyükleri, devrin padişahı, diğer devlet erkânı, kadın, bahar, İstanbul, çiçekler, binalar, at, arpa...

sayılması... **H.z.İbrâhîm** (itâat ve bereket): Nemrut'la mücâdelesini, Nemrut tarafından ateşe atılması, ateşte yanmaması, ateşin gül bahçesine dönmesi, Kâbe'yi inşa etmesi, oğlu İsmâil'i kurban etmeyi kabul etmesi, Allah'ın dostu (Halîlullah) olarak anılması, bereketin simgesi olması... **H.z.İsmâil** (rızâ ve teslimiyet): Babası İbrâhîm'in kendisini Allah adına kurban etmeye kalkışmasına karşı rıza ve sabır göstermesi, bu imtihandan babasıyla birlikte başarıyla çıkması... **H.z.Dâvûd** (ses): Sesinin güzel, gür ve etkileyici olması... **H.z.Sâlih**: Mucize olarak kayadan deve çıkarması, buna rağmen kavminin kendisine inanmayıp deveyi kesmesi ve çok şiddetli bir sesle helâk olması... **H.z.Süleymân** (güç ve iktidar): Uzun ve güçlü saltanatı, insan dışı varlıklara hükümünün geçmesi ve onlarla konuşması, Allah'ın isimlerinin (ism-i a'zam) yazılı olduğu bir yüzüğünün (hâtem) bulunması, mühür olarak da kullandığı bu yüzüğün kendisine güç vermesi, bu yüzüğün çalınması, Âsaf adlı ileri görüşlü veziri, hizmetinde Hüdhüd adlı bir kuşun bulunması, Sabâ melikesi Belkıs'la münâsebeti, karıncayla konuşması... **H.z.Ya'kûb** (hüzün ve sabır): Çok oğlu olması, oğlu Yûsuf'tan ayrı kalması üzerine çok hüzünlenmesi ama sabır göstermesi, bu hüzünle gözlerinin kör olması, Yûsuf'un gömleğini gözlerine sürmesi üzerine gözlerinin görmeye başlaması... **H.z.Yûsuf** (güzellik ve iffet): Çok güzel olması, kardeşleri tarafından kiskanılması ve kuyuya atılması, köle olarak satılması, Firavun'un sarayında Züleyha'nın kendisine âşık olması, bu aşka karşılık vermemesi, güzelliğine şahit olan kadınların ellerini kesmeleri, iftiraya uğrayıp zindana atılması, rüyâ tabirlerinde isabet etmesi... **H.z.Eyyûb** (imtihan ve sabır): Çok hasta olması, başına türlü sıkıntılar gelmesi ve bunlara karşı sabır göstermesi... **H.z.Mûsâ** (Kelîm, yed-i beyzâ): Tûr Dağı'nda Allah'ın kendisine hitap ve tecelli etmesi, Firavun'la mücadelesi, asasının yılanı dönüşmesi ve Fravun'un büyücülerinin yılanlarını yutması, Nil'i asasıyla ikiye bölmesi, elinin parlaklığı (yed-i beyza)... **H.z.Yûnus** (yakarış): Kendine inanmayan kavmini terk etmesi, denize atılması ve Yunus balığı tarafından yutulması, uzun süre af dilemesi ve affedilip kurtulması... **H.z. Zekerîyya**: Testereyle şehit edilmesi... **H.z. Yahya**: Başının kesilmesi. **H.z.Îsâ** (babasız): Babasız olarak doğması, hastaları iyileştirmesi, Allah'ın izniyle ölüleri diriltmesi, öldürölmek istenmesi ve Allah'ın katına çekilmesi... **H.z.Lût**: Kavmi Sodom ve Gomora halkının sapkınlıkları. **H.z.Şuayb**: Medyen ve Eyke ahâlisi. **Hızır, İlyas ve Lokman** da divan şiirinde değişik vesilelerle yer edinmişlerdir. Bu üç ismin peygamber olup olmadığı konusunda farklı görüşler vardır. Bazı kaynaklarda bunlardan velî olarak da bahsedilir. Hızır, zulümât (karanlıklar) ülkesinde âb-ı hayâtı arayıp bulması ve darda kalanların imdadına yetişmesi ve bastığı yerlerin yeşile dönmesiyle dikkat çekmiştir. İlyas Hızır'ın yol arkadaşı olup âb-ı hayâtı içerek ölümsüzlüğe kavuşmuş sayılır. İskender de aynı yola çıkmış; ancak âb-ı hayâtı bulamamıştır. Lokman ise ilim ve hikmet sahibidir. Özellikle hastalıklara karşı tedavi yöntemleriyle ünlüdür. Bu sebeple hekimlerin pîri sayılır.

H.Z.MUHAMMED ve HADÎS-İ ŞERÎFLERİ: H.z.Muhammed ve hadîsleri, divan şairi için en önemli ilham kaynakları arasında yer alır. Nitekim mürettep divanların başında münâcât ve tevhîdlerden hemen sonra H.z.Muhammed'in anlatıldığı na'tlar gelir. Na'tler dışında mir'acnâme, Muhammediyye (Ahmediyye, Mahmûdiyye), hadîs-i erba'în, hilye, şemâilnâme, mevlid, siyer gibi edebî türler de H.z.Muhammed'le doğrudan ilintilidir. Divan şairlerinin sevgili algılarını ortaya koyacak piramitte Allah'dan sonraki sırada H.z.Muhammed vardır. Bu, onun divan şiirindeki yerini göstermesi bakımından dikkat çekicidir.

Hadisler, kısaca *H.z.Muhammed'in sözleri* olarak nitelendirilebilirler. İslâm diniyle ilgili bazı îmân esasları ve ibadet biçimlerinin anlaşılması bakımından önemlidirler. Hadis-i şerîfler, divan şiirinin beslendiği temel kaynaklar arasında yer alır. H.z.Muhammed'in sözleri arasından seçilmiş 40 hadisle oluşturulan hadis-i erba'înler, bu anlamda önemli göstergelerdendir. Hadisler, divan şiirine tıpkı âyetler gibi üç farklı biçimde yansımışlardır: Doğrudan Arapçadaki orijinal hâlleriyle, Türkçe çevirileriyle, yorumlanmış biçimleriyle.

Diğer taraftan **Hz.Muhammed**'le ilgili şu hususlar da divan şairlerinin şiirlerinde sıklıkla ondan bahsetmelerine veya ilham almalarına zemin oluşturmuştur: son peygamber (hâtemü'l-enbiyâ) olması, yetim olması (dürr-i yetim), ümmîliği, gölgesi, kendini takip eden bulut, miracı, hicreti; Bedir, Uhud ve Hendek gibi muharebeleri, sahabelerle diyalogları, ayı bölmesi (şakku'l-kamer), parmağıyla kayadan su akıtması gibi mucizevî hadiseler...

TASAVVUF: Tasavvuf, kendine özgü terimleri, âdâbı, tarikatlar ve temsilcileri vasıtasıyla divan şiirinin beslendiği kaynaklar arasında yer alır. Bu bakımdan dikkat çeken tarikatlar ve oluşumlar özetle şunlardır: Yeseviyye, Mevleviyye, Melâmiyye, Rifâiyye, Kadiriyye, Nakşibendiyye, Şâzeliyye, Salâhiyye, Halvetiyye, Eşrefiyye, Celvetiyye, Bayramiyye, Bektaşîyye, Hurûfiyye. Divan şiirinde adlarına sıklıkla rastlanan bazı mutasavvıflar: Hoca Ahmed Yesevî, Mevlânâ, Gazâlî, Fahreddînü'r-Râzî, Hacı Bektaş-ı Velî, İbrahim Edhem, Abdülkadir Geylânî, Hallâc-ı Mansûr, Hacı Bayram-ı Velî, Hakîm Senâî, Ferîdüddîn Attâr, Ahmed Rifâ'î, Mâlik bin Dinâr, Sünbül Sinan, Şeyh Şabân-ı Velî, Ma'rûf-ı Kerhî, Cüneyd-i Bağdâdî, İbrahim bin Edhem, Ma'rûf Kerhî, Bişr-i Hafî, Bâyezîd-i Bistâmî, Behlül-i Dâna, Selmân-ı Fârisî... Bazı tasavvufî terimler: *âşık, ma'sûk, tarîk, abdal, dervîş, kalender, sâlik, mürşîd, mürîd, dergeh/dergâh, tekve, hânkâh, halvet, halvethâne, a'sâ, tecrîd, kanâat, tevekkül, şükür, uzlet, el almak, zikir, zâkir, vird, fenâ, bekâ, kabâ, sır, esrâr, gayb, tecelli, vahdet-i vücûd, gınâ, sa'y, zâhid, sûfî, vâiz, âbid, zühd, takvâ, kerâmet, nefis...*

DEĞİŞİK İLİM ALANLARI: İslâmî ilimler, diğer gerçek ilimler, bâtil ilimler.

İslâmî ilimler: Fıkıh, kelâm ve hikmet gibi İslâmî ilimler, divan şiirinin kaynaklarından. Bu sebeple namaz, oruç, hac, zekât, kelime-i şehâdet (Eşhedü enlâ ilâhe ille'l-lâh ve eşhedü enlâ ilâhe ille'l-lâh) gibi İslâm'ın temel şartlarından her türlü şer'î akidelere (inanış), emir ve yasaklara rastlamak mümkündür. Benzer şekilde kelâm ve hikmet de divan şairlerinin önemli ilgi alanlarından. Kelâm, daha çok tasavvuf çerçevesinde divan şiirine yansımıştır. Felsefenin farklı bir boyutu kabul edilebilecek olan hikmet ise divan şairlerinin hayata, insana, aşka, kadere, Allah'a, âhirete, eşyanın hakikatine, anâsır-ı erba'aya (dört unsur: hava, toprak, ateş, su.), kâinatın yaratılışına vb. ilişkin düşüncelerini yansıtmaktadır. Bu anlamda birçok divanda pek çok örnek beyit veya şiire rastlanmaktadır.

Diğer gerçek ilimler ve bâtil ilimler: Divan şiirinin kaynakları arasında bazı bâtil ve gerçek ilimler ve bunlarla ilgili kavramlar da vardır. Kimya (maddelerin temel yapılarını inceleyen bilim), simya (maddeleri altına dönüştürmeyi amaçlayan bâtil bir ilim), ilm-i esrârü'l-hurûf (harflerin esrârı), ilm-i nücûm (yıldızbilim) ve yıldızlar (Hilâl/Kamer/Mâh/Ay, Utarid, Zühre/Venüs, Şems/Güneş, Mirrîh, Müşterî/Jüpiter, Zuhâl), ilm-i zâyîçe (yıldızların yerlerini ve durumlarını inceleyen bilim), burçlarla ilgili hususlar, reml (remil: bazı nokta ve çizgilerle geleceğe dair tahmin yapma), sihir (Hâr'ût ve Mârût, Bedûh), kıyâfet ilmi, rü'yâlar ve rü'yâ tâbirleri ilmi, ilm-i mûsikî (müzik) vb. bunlardandır.

TARİHÎ-EFSANEVÎ OLAYLAR, HİKÂYELER, KAVRAMLAR ve ŞAHSİYETLER: Şairlerin yaşadıkları dönemden önceki tarihî olayların ve şahsiyetlerin izlerini divan şiirinde bulmak mümkündür. Bu anlamda dikkat çeken başlıca tarihî olaylar ve şahsiyetler şunlardır: Nerîmân, Sâm, Zâl, Rüstem, Cem, Cemşîd, Kahraman, Keykubat, Keyhüsrev, Dârâ, Nûşirevân, Hüsrev, Pervîz, Behrâm, Kubâd, Efrâsiyâb, İsfendiyâr, Fağfûr, İskender, İskender, Azîz, Hâtem, Kanber, Şeddâd, Lokmân, Belkis, Melekşah, Sencer, Çingiz (Cengiz), Oktay, Hülâgû, Ekber Şah, Baykara, Eşref-i Efgânî, İbni Sînâ, Bermekîler, Hâmân, Kârûn, İrem, Fârûk, Kanber, Selmân, Hüşenk, Ferîdûn, Dahhâk,

Mînûçeher, Peşenk, Rûyinten, Behmen, Şâpûr, Behram-ı Gûr, Mezdek, Hürmüz, Pervîz, Sührâb, Gîv, Bîjen, Bihzât, Eflâtûn, Aristo (Risto), Hipokrat (Bukrat), Öklidis (Öklid), Batlamyus, Leylâ vü Mecnûn, Ferhâd u Şîrîn, Vâmîk u Azrâ, Yûsuf u Züleyhâ, âb-ı hayât (âb-ı hayvân, çeşme-i hayvân), sedd-i İskender, âyîne-i İskender, Süheyl, şeb-çerâğ, buhûr-ı Meryem, lâle-i Nu'mân, şakâyıku'n-nu'mân, nergis, semender, kaknûs, anka, hümâ, şâh-ı mârân, zerkaa-i yemâme, çâh-ı nahşep... **Dönemin olayları ve şahsiyetleri:** Şairlerin yaşadıkları dönemdeki olaylar (savaşlar, Boğaz'ın donması, câmî veya çeşme gibi binaların inşâsı...) ve şahsiyetler (padişahlar, şehzâdeler, vezîrlere, kazaskerler ve diğer devlet erkânı, şâirler, âlimler, din adamları, hattâtlar, nakkâşlar, diğer sanatkârlar) da divan şiirinde yer edinmiştir. Özellikle tarih kıt'aları ve dönemin devlet erkânına sunulmuş kasideler bu anlamda dikkat çekici örneklerdir...

GÜNLÜK YAŞAM: Dînî hayat: Kandil geceleri, (Berât, Kadir, Regâib, Mevlid), Ramazan akşamları, bayramlar (ramazan bayramı, kurban bayramı), aşure, Muharrem ayı, edebî hayat, sohbetler, hamamlar, düğünler, mektepler, helva geceleri... **Spor ve oyun:** binicilik, cirit, atıcılık, av, koşu, güreş, satranç... **Eğlence-içki meclisleri ve ilgili terimler:** Sâkî, mutrib (çalgıcı), bezmin âdâb ve erkânı, selâle-i gassâle, bâde ve su, bahâr, bâde, mey, meyhâne, dilber, pîr-i mugân, muğbeçe, mezeler, âb-ı engûr (üzüm suyu), arak (rakı), asîr (bir maddenin sıkılmışı), âteş-i seyyâle, bâde, bekmez (pekmez), büze (boza), dem (içki), hamr, bintü'l-ineb (üzüm kızı), duhter-i rez (üzüm kızı), duhter-i ineb (üzüm kızı), dîde-i horos (kırmızı şarap), dürd (tortu), hûn-ı kebûter, kandîd (şeker kamışı şırası- şarabı), kümeýt (siyahımsı kırmızı şarap- at), mül, müselles, nebîz (hurma şarabı), rahîk (hâlis şarap), sahbâ (kırmızı şarap), sabûh (mahmurluğu atmak için sabah içilen şarap), selsâl (tatlı su), sekr (sarhoş olmak-şarap), şarâb, şîre, ukar (kırmızı şarap), meşmûle (şarap), sülâfe (saf şarap), cür'a, çakırkeyf, gökkandil, gökmest, habâb, hamyâze (içki ertesi rehâvet), humar (içki ertesi sersemlik), humeyya (şarabın şiddeti), kanzil (çok sarhoş), kulkul (içerken boğazdan gelen ses), mest-i elest, mistîba (meyhane peykesi), müdmin (içkiye idmanlı), akl (meze), şîrgîr (çakırkeyf), câm, âbgîne, şîşe, sürâhî, at kulağı, ayağ, bat (kaz şeklinde sürâhi), çanak, testi, deve tabanı (ayaklı büyük kadeh), dostkân-dostkânî-dostkâm-dostkâmî (kendi içkisini başkasına içirmek-başkasının aşkına içmek), fıçı, fincân, kûze (testi), hum (küp), ibrik, mînâ (şarap şişesi), mubattan (karınlı şarap küpü), kadeh, kap, kâse, peymâne, piyâle, ritl, sâgar, sebû (testi), sifâl (çanak çömlek parçası), tas, tulum... **Keyif verici maddeler:** afyon, berş, afyon şurubu, beng-esrâr, duhan-tütün, enfiye, esrâr, gubâr-ı gam-esrâr, hûşber, kahve, macun, müferrih, tenbakû, tîryâk, afyon, tütün, hokka, kabak (esrar içilen âlet), miblâ (macun kaşığı)... **Sağlık:** Hastalıklar, tabîb, tabâbet, kan aldırma, bilim (bilimin önemi, gereği, yararı, öğrenme yolları...), madde ve tabiat-hûy (yaratılış), inanışlar (gök gürlemesi, seyirmeler, duâlar, muskalar...), âdetler (geldi gitti tahtası, çamaşırı küllü suya bastırma, kum saati, divanlardan beyit seçip yorumlama...) **Savaş ve savaş âletleri:** (savaş ilanı, savaş sahneleri, balyemez (top), barut, bıçak, cevşen (zırh), dâne (mermi), deşne (hançer), dır' (zırh), durbaş (çavuş değneği-açıl!), gaddâre, gülle, gürz, hadenk (ok), hançer, harbe (kısır mızrak), havan, humbara (büyük mermi), karabina (geniş namlulu bir tüfek), kavs (yay), kemân (yay), çille (yay kirişi), kemend, kepâde (eğitim yayı), kılıç, kubur (ok mahfazası), kurâb (kılıç kını), kurşun, kûpâl (demir topuz), kûs (davul), külüng (kazma), meç, misket (tüfek), mızrak, miğfer, nâvek, nefîr (boru), nîze (mızrak), niyâm (kılıç kını), ok, peykân, pinyâl (meç), piştov (tabanca), rumh (mızrak), samsam (kılıç), sapan, sârım (keskin-kesici), sehm (ok), seyf, sinân (mızrak), siper, süngü, şast (okçuların parmaklarına taktıkları bir tür yüzük), şemşîr, şeşper (altı başlı topuz), şeşhâne (yivli top-tüfek), teber (balta), tığ, tîr, tîrkeş, top, tüfenk, üsrüb, kurşun, zırh-zırh, at ve ilgili terimler...

SANAT ANLAYIŞI (POETİKA): şiir, söz, anlam ve şairle ilgili anlam alanları (şiir, nazm, gazel, beyt, mısra', satr, sûtûr, dîvân, fesâhat, belâgat, medh, na't, matla', nazîre, nâme, san'at, ma'nâ; kelâm, söz, suhan, zebân, lisân, güftâr, lafz, nutk, nükte, güft ü gû, ta'bîr, terâne; şâ'ir, nâzım, kalem, hâme, kilik, debîr, bülbül, tûtî, suhan-gû, mîr, emîr, Husrev, nâtık, ehl-i sanâyi', pehlevân, gazel-hân...), şiirin gâyesi, ideal şiirin özellikleri, şiirle ilgili teşbih ve istiâreler, şiirsel telmihler, güzel şiir yazmanın şartları, şiir okuma ve değerlendirme, iyi okur ve eleştirmen, kötü okur ve eleştirmen, şiirin güçlüğü, tasannu (edebî sanatlar...), şairlerin ilham kaynakları, şiiri nitelemek üzere kullanılan sıfatlar, eski şairler (Rûdekî, Dakîkî, Şirâzlı Râzî, Unsurî, Firdevsî-i Tûsî, Zahîrûddîn-i Feryâbî, Hâkân-ı Şirvânî, Nizâmî-i Gencevî, Emîr Husrev-i Dehlevî, Kemâluddîn-i İsfahanî, Sa'dî-i Şirâzî, Hâfız-ı Şirâzî, Örfî-i Şirâzî, Sâ'ib-i Tebrîzî, Ali Şîr Nevâyî...), dönemin şairleri, şiirle ilgili kavramlar. Hiciv, mizah, mektubât, arzuhaller, münâzaralar, şerhler, nazîreler, medhiyeler, fahriyyeler, muammâlar, lügazler... **Dilsel malzeme:** atasözleri, halk arasında kullanılan tabîrler, vecizeler, halk deyimleri...

TABIAT: Tabiat olayları, bitkisel mekânlar, bitkiler, hayvanlar... **Tabiat olayları:** mevsimler, bahâr, evvel-bahâr (ilbahar), sayf (yaz), hazan (sonbahar), şitâ (kış), kış, zemistân (kış), dey (kış), bâd (rüzgâr), sabâ (sabah rüzgârı), sabâ, rüzgâr, yel, nesîm (yel), sarsar (kuvvetli rüzgâr), semûm, şebnem (çiy), jâle, (çiy), çiy, bulut, ebr (bulut), sehâb (bulut), yağmur, bârân (yağmur), kar, berf (kar), ra'd (gök gürlemesi), berk (şimşek), kavs-i kuzah (gökkuşağı), cemre...). **Bitkisel mekânlar:** gülşen (gül bahçesi), gülzâr (gül bahçesi), gülistân (gül bahçesi), sahrâ, beyâbân, kûh (dağ), kuhsâr (dağ), dağ, deşt (çöl), bâğ, râğ (bağ), bûstân (bostan), şükûfezâr (çiçek bahçesi), kişt (tarla), kiştzâr (tarla), mezra', neyistân (kamışlık), bahâristân (bahçe), mergzâr, bîşe (orman), orman, sebzezâr, lâlezâr (lâle bahçesi), sünbülzâr (sümbül bahçesi)... **Bitkisel öğeler:** nahl (fidan), nihâl (fidan), şâh (dal), budak, gusn-ağsân (dal), berg (yaprak), varak (yaprak), evrâk (yapraklar), yaprak, hâr (diken), hâr u has (çerçöp), giyeh/giyâh (ot), sebz-sebze (yeşillik)... **Çiçekler** (zehre, ezhâr, şükûfe): gonca, gül, nesrîn, nesteren, lâle, sünbül, nergis, yâsemîn (yâsemen, semen), benefşe, reyhân, süsen, erguvân, karanfûl, nîlûfer, şebbû/şebbûy, za'ferân, zanbak, buhur-ı meryem, leylak, merzengûş, sedâb, lisânû's-sevr... Ağaçlar (şecer, eşcâr, dirah): serv, şimşâd, tûbâ, çenâr (çınar), sidre, sanavber (çam), 'ar'ar (ardıç), bîd (söğüt), nârven (karaağaç), 'ûd (öd ağacı), sandal, âbnûs (abanoz), pelîd, ban (sorgun), âc (ılgın), köknar... **Meyveler:** nâr, enâr (nar), rümmân (nar), gülnâr, bâdem, bâdâm, şeftâlû (şeftali), elma, sîb (elma), nârenc, turunç (portakal), ayva, bih (ayva), piste (fıstık), hurma, rutab (hurma), nahl (hurma), unnâb (hünnap, çiğde), kaysı, fındık, funduk, emrûd (armut), erik, âlû (erik), lîmûn/leymûn (limon), kiraz, hanzal (ebuçehil karpuzu), şemâme/kelek, vişn/vişne, cevz/ceviz, dut/tut, incîr/encîr/tîn, zeyt/zeytûn, mevr (muz)... **Tarımsal ürünler:** üzüm, engûr/ineb/rez, ney/neyšeker (şeker kamışı), buğday/gendüm, arpa/cev/şa'ir, fûlül/karabiber, erzen/darı, ades/merdümek (mercimek), tûtûn, soğan/piyâz, sarımsak/sîr/sûm/fûm, benc/beng/banotu, alef/yulaf/yonca, haşhaş, hardal, na'ne/na'nâ, bâdincân/bâdingân (patlıcan), birinc (pirinç)... **Hayvanlar-genel:** Kuşlar, sürüngenler, memeliler... Hırs (ayı), aslan (hîzebr, arslan, şîr, esed), hûk (domuz), peleng (kaplan), neheng (timsah), keş (koç), mîş (dişi koyun), mûş (fare), karınca (mûr, nemle), yılan (ejder, ejderhâ, ejdehâ, mâr, ef'î, erkâm, evren, hayye), kejdüm (akrep), harçeng (yengeç), pîl (fil), pûzîne (maymun), kirm (kurt), tilki (sa'leb, sahle, rûbah, rûbeh), sevr (öküz), şegâl (çakal), zürâfa, at (tevsen, esb, eblak, edhem, eşheb, feres, semend, hink...), köpek (it, kelb), keşef (kaplumbağa), bukalemun (canfes, harbâ), ankebût (örümcek)... **Hayvanlar-kuşlar:** bülbül, kuş (mürg, murg), ankâ/sîmurg/sîreng, bâşe (atmaca), bat (kaz), bâz (doğan), papağan (tûtî, bebga), bûm (baykuş), fâhte (üveyik), güvercin (hamâme/göğercin), deve (üştûr, şütûr), horos (horoz), huffâş (yarasa), hümâ (devlet kuşu), kaknûs (kuğu), ukâb (tavşancıl kuşu), usfur (serçe), kebk (keklik), kebûter (kelebek), kerkes (akbaba), küleng (turna), mâkiyân (tavuk), murg-âb (ördek), nesr (akbaba), piristû (kırlangıç),

şahbâz (iri doğan), şâhin, şeb-pere (yarasa), şütür-murg (devekuşu), tâvûs, tezerv (sülün), tîhû (çil kuşu), zağân (çaylak), verkâ (gök renkli güvercin, câmi güvercini), zâğ (karga), mekes (sinek), peşşe (sivrisinek), pervâne, zenbûr (arı)... **At ve ilgili terimler:** ahreç (demir kırığı), ak (alaca at), edhem (yağız at), esb (at), eşkâr (al at), eşheb (kır at), feres (at), gülgûn (al at), hargele (terbiye edilmemiş-huysuz at), harun at (terbiye edilmemiş at), hink (kır at), kûhayl (küheylân-iyi cins at), kümeýt (kestane dorusu at), kürenk (yanık at), kûtel-pâlâ (yedek at), mâdiyân (kısarak), mudammer (koşu için özellikle zayıflatılmış at), matiyye (bineğe yarayan hayvan), rahş (at-Zaloğlu Rüstem'in atı), rehvar (yorga yürüyüşlü at), semend (kula at), şebdîz (yağız at), tay, tekâver-râhî (yorga yürüyüşlü at), tevsen (terbiye edilmemiş sert at), yekrân (soy al at), bâd (at), boz (turna kırığı at), bûr (doru at), eş'al (beyazlı at), hayl (sürü, at takımları)...

KADIN: Sevgili, güzel, güzellik ölçütleri, güzellik algısı ve güzelin uzuvları; saç (zûlf, gîsû, mû, mûy, turra, kâkûl, perçem, ca'd), kaş (ebrû), göz (çeşm, dîde, 'ayn) ve gamze (nigâh, nige), kirpik (müje, müjgân, kirpük), yüz (rû, rûy, dîdâr, çihre, likâ, tal'at, sîmâ, sûret) ve yanak (ruh, ruhsâr, hadd, âriz, 'izâr), ben (hâl), hatt (yüzdeki ayva tüyleri), ağız (dehân, dehen, fem) ve dudak (leb), diş (dendân), çene ve çene çukuru (enek, zenah, zenehdân, zekân), boy (kadd, kâmet, endâm), göğüs (sîne, ber), bel (bil, miyan), bâzû, gerden, boyun, bilek, dest (el), engüş (parmak), tırnak, dil, kulak (gûş), binâgûş (kulak memesi), pistân (göğüs), gabgab (çene altı)...

DİĞER: Millet, kavim, ülke, bölge ve şehir adları: İsfahan, Kerbelâ, Çin, Maçın, Moğol, Tatar, Türk, Anadolu, memleket, sıla, vatan, millet, İstanbul, Edirne, Bursa, Manisa, Amasya...

3. DİVAN ŞİİRİYLE İLGİLİ TEMEL KAYNAKLAR

Divan şiiriyle ilgili temel kaynaklar konusu, zaman zaman divan şiirini besleyen kaynaklar konusu ile karıştırılmaktadır. Oysa bu iki konu birbirinden farklı değerlendirilmelidir. Divan şiirini besleyen kaynaklar denince bir bakıma divan şairlerinin ilham kaynakları akla gelmektedir. Başka bir deyişle bu ifadeyi divan şiirinde ele alınmış olan konular havuzu olarak da düşünmek mümkündür. Divan şiiriyle ilgili temel kaynaklar denince ise akla öncelikle divan şiiriyle ilgili herhangi bir çalışma yapılacağı zaman başvurulacak orijinal kaynaklar gelmektedir. Şüphesiz bu anlamda modern dönemde de divan şiiriyle ilgili çalışmalar yürütülürken yararlanılacak önemli kaynaklar oluşturulmaktadır. Ne var ki bunlar, divan şiiri döneminde oluşturulmuş orijinal kaynaklardan ayrı bir başlık olarak değerlendirilmelidir. Burada daha çok divan şiiriyle ilgili bir araştırma yapılırken başvurulması gereken orijinal kaynaklar üzerinde durulmuştur. Bu amaçla sözü edilen kaynaklar önce özetlenmiş; ardından bu kaynaklar hakkında kısa bilgiler verilmiştir.

Divan Şiiriyle İlgili Temel Kaynaklar (özet)

1. Şuarâ tezkireleri.
2. Şakâyıku'n-nu'mâniyye çeviri ve zeyilleri.
3. Osmanlı Tarihleri (Künhü'l-ahbâr, Fezleke...).
3. Devlet erkânını tanıtan biyografiler (Hadîkatü'l-mülûk, Hadîkatü'l-vüzerâ, Devhatü'l-meşâyih, Halîfetü'r-rüesâ, Riyâzu'n-nukebâ, Hamîdetü'l-küberâ...).
5. Hattat ve mûsikîşinâs gibi sanatkârları tanıtan biyografiler (Tezkiretü'l-hattâtîn, Atrabü'l-âsâr...).
6. Diğer çeşitli biyografiler.
7. Kişilerin sadece ölüm tarihlerini veren kaynaklar. (Vefeyâtnâme, Hadîkatü'l-cevâmî...).
8. Belirli şehirlerde yaşayanlarla ilgili kaynaklar.
9. Dinî ve tasavvufî kimseleri anlatan kaynaklar (Tezkiretü'l-evliyâ, Menâkıbnâme, Silsilenâme...).
10. Bibliyografya ve biyografya (Keşfü'z-zünûn, Esmâü'l-müellifin...)...

Türkçe Şuarâ Tezkireleri²

15.YÜZYIL	Ali Şîr Nevâyi	Mecâlisü'n-nefâis	[--- - 1491]
16.YÜZYIL	Sehî Bey	Heşt Behişt	[--- - 1538]
	Latîfî	Tezkiretü'ş-şuarâ	[--- - 1546]
	Âşık Çelebi	Meşâirü'ş-şuarâ	[--- - 1568]
	Hasan Çelebi	Tezkiretü'ş-şuarâ	[--- - 1585-86]
	Ahdî	Gülşen-i Şuarâ	[1520-1593]
	Beyânî	Tezkiretü'ş-şuarâ	[--- - 1597-98]
	Gelibolulu Âlî	Künhü'l-ahbâr	[--- - 1598]
17.YÜZYIL	Sâdikî	Mecma'ü'l-havâs	[1577-1607]
	Riyâzî	Riyâzü'ş-şuarâ	[1451-1609]
	Fâizî	Zübdetü'l-eş'âr	[1400-1621]
	Rızâ	Tezkire-i Şuarâ	[1592-1640]
	Güftî	Teşrifâtü'ş-şuarâ	[1600-1660]
	Yümnî	Tezkire-i Şuarâ	[1621-1662]
	Âsım	Zeyl-i Zübdetü'l-eş'âr	[1621-1675]
18.YÜZYIL	Mücbîb	Tezkire-i Şuarâ	[1400-1710]
	Safâyî	Nuhbetü'l-âsâr min-Fevâidi'l-eş'âr	[1640-1720]
	Sâlim	Tezkire-i Şuarâ	[1688-1722]
	Belîğ	Nuhbetü'l-âsâr li-Zeyl-i Zübdeti'l-eş'âr	[1621-1727]
	Safvet	Nuhbetü'l-âsâr fi-Fevâidi'l-eş'âr	[1640-1783]
	Râmiz	Âdâb-ı Zurefâ	[1625-1784]
	Silahdârzâde	Tezkire-i Şuarâ	[1751-1790]
	Esrâr Dede	Tezkire-i Şuarâ-yı Mevleviyye	[--- - 1796-97]
	Âkif	Mir'ât-ı Şî'r	[1779-1796-97]
19.YÜZYIL	Şefkat	Tezkire-i Şuarâ	[1730-1814]
	Es'ad Efendi	Bâğçe-i Safâ-endûz	[1722-1835]
	Ârif Hikmet	Tezkire-i Şuarâ	[1592-1836]
	Fatin	Hâtimetü'l-eş'âr	[1722-1853]
	Hacı Tevfîk	Mecmû'atü't-terâcim	[1595-1859-60]
	Mehmed Tevfîk	Kâfile-i Şuarâ	[--- - 1893]
20.YÜZYIL	Mehmed Sirâceddîn	Mecma'ı Şuarâ ve Tezkire-i Üdebâ	[18 ve 19.Yüzyıl]
	Ali Emirî	Tezkire-i Şuarâ-yı Âmid	[--- - 1911]
	İ.M.K.İnal	Son Asır Türk Şâirleri (Kemâlü'ş-şuarâ)	[1853-1930-42]
	B.M.Tahir	Osmanlı Müellifleri	[1299-1915]
	S.N.Ergun	Türk Şairleri	[--- - ?]
	İ.Nâ'il Tuman	Tuhfe-i Nâ'ilî	[--- - 1949]

² Tabloda tezkirelerin sonunda köşeli ayraç içinde verilmiş olan tarihler, tezkirenin hangi dönem şairleri hakkında bilgi içerdiğini göstermektedir. Sıra hâlindeki tireler (---) ise tezkirenin Osmanlı'nın kuruluş dönemine kadar uzandığı anlamına gelmektedir.

Nazîre Mecmûaları

1.MECMÛ'ATÜ'N-NEZÂ'İR (ÖMER BİN MEZÎD)

840/1436-37'de derlenmiş. 84 şairin 397 şiiri var.

2.CÂMÎ'Ü'N-NEZÂ'İR (EĞRİDİRLİ HACI KEMAL)

918/1512-13'de derlenmiş. Kendi dahil 266 şaire ait 3.140 şiir var.

3.MECMA'U'N-NEZÂ'İR (EDİRNELİ NAZMÎ)

930/1524'te derlenmiş. En tanınmış ve yaygın nazire mecmûasıdır. 360'tan fazla şaire ait 5490'ı gazel, 37'si murabba olmak üzere toplam 5527 şiir var.

4.PERVÂNE BEY MECMÛ'ASI

968/1560-61'de derlenmiş.

5.MATÂLÎ'U'N-NEZÂ'İR (BUDİNLİ HİSÂLÎ)

17.yüzyılda derlenmiş.

6.İSTANBULLU SABRÎ'NİN NAZÎRE MECMÛ'ASI

7.DERLEYENİ BİLİNMEYEN NAZÎRE MECMÛALARI...

Lügatlar-Sözlükler

ELEKTRONİK ORTAMDAKİ SÖZLÜKLER
www.sozluk.gov.tr (=www.tdk.gov.tr)
www.kubbealtilugati.com (=lugatim.com)
www.osmanlicasozlukler.com
http://www.kamus.yek.gov.tr
https://www.nisanyansozluk.com
www.kamusiturki.com
www.teis.yesevi.edu.tr
www.tees.yesevi.edu.tr
www.lehcediz.com : (www.tebdiz.com)
https://dsal.uchicago.edu/dictionaries/
https://www.almaany.com/tr/dict/ar-tr/
https://www.vajehyab.com
https://www.osmanlicaturkce.com
https://www.luggat.com
https://lugat.osmanlica.online/
https://fa.glosbe.com/fa/tr

BASILI SÖZLÜKLER

Mütercim Âsim Efendi, **Burhân-ı Kâti'** (Farsça'dan çeviri) (1799)
Mütercim Âsim Efendi, **Kâmûs Tercümesi (=El Okyânûsü'l-muhît fi-Tercemeti'l-Kâmûsü'l-muhît)** (Arapça'dan) (1814)
Şemseddîn Sâmî, **Kâmûs-ı Türkî**
Şemseddîn Sâmî, **Kâmûsü'l-A'lâm**
Muallim Nâcî, **Lügat-ı Nâcî**
Şeyhülislâm Es'ad, **Lehçetü'l-Lügat**
A.Nazîmâ ve Fâik Reşad, **Mükemmel Osmanlı Lügatı**
Ahmed Vefik Paşa, **Lehçe-i Osmânî**
Hüseyn Remzî, **Ünsü'l-lügat** (Ar.Far.Tür.Fr.) (1887)
Ali Seydi, **Resimli Kâmûs-ı Osmânî**
Veled Çelebi, **Türkçeden Türkçeye Lügat**
Ebuzziyâ Tevfik, **Lügat-ı Ebuzziyâ**
Ziya Şükûn, **Ferheng-i Ziyâ (=Gencîne-i Güftâr)**
Franciscus a Mesgnien Meninski, **Lexicon Turcico-Arabico-Persicum** (1680)
F.Steingass, **A Comprehensive Persian-English Dictionary** (1892)
Şemseddîn Ahterî, **Ahterî-i Kebîr** (Arapça-Türkçe) (1892)
Ferit Devellioğlu, **Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lügat**
İsmail Parlatır, **Osmanlı Türkçesi Sözlüğü**
M.Zeki Pakalın, **Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü**
Ahmed Rıfat, **Lügat-ı Târihiyye ve Coğrafiyye**
Cem Dilçin, **Yeni Tarama Sözlüğü**
İskender Pala, **Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü**
Hüseyn Kâzım Kadrî, **Türk Lügatı**
Ahmet Talat Onay, **Eski Türk Edebiyatında Mazmûnlar ve İzahı**
Tâhirü'l-Mevlevî, **Edebiyat Lügatı**
Andreas Tietze, **Tarihî ve Etimolojik Türkiye Türkçesi Lügatı**
J.W.Redhouse, **Turkish and English Lexicon**
Türkiye'de Halk Ağzından Derleme Sözlüğü
Türkçe Sözlük (TDK)
Misalli Büyük Türkçe Sözlük

Eski Türk Edebiyatında Mensûr Eserler (özet-başlıklar)

Tarihler

Kısâs-ı Enbiyâlar

Tezkîretü'l-evliyâlar

Tezkîretü's-suarâlar

Menâkıbnâmeler

Destânî hikâyeler (Dânişmendnâme, Battalnâme...)

Kelile ve Dimne Çevirileri

Münşeâtlar

Dede Korkut Hikâyeleri

Velâyetnâmeler

Biyografiler

Bibliyografiler

Şerhler

Lügatler

Seyâhatnâmeler

Siyasetnâmeler

Nasîhatnâmeler

Sergüzeştânâmeler

Hasbîhâller

Sefâretnâmeler...

4. DİVAN ŞİİRİNİN TARİHSEL SÜRECİ (KRONOLOJİ)

13.YÜZYIL (Divan Şiiri Öncesi)

Yunus Emre (Türkçe Dîvân, Risâletü'n-Nushiyye), **Hacı Bektaş-ı Velî** (Makâlât, Velâyetnâme, Kitâbü'l-Fevâ'id, Fâtihâ Sûresi Tefsîri, Şathiyye, Nasîhatler, Şerh-i Besmele, Makâlât-ı Gaybiyye ve Kelimât-ı Ayniyye), **Mevlânâ** (Mesnevî-i Ma'neviye (25.700 beyit), Dîvân-ı Kebîr (=Dîvân-ı Şems =Dîvân-ı Şems-i Tebrîzî) (50.000 beyit), Rubâîler, Fîhi Mâ Fih (mensûr), Mecâlîs-i Seb'â (yedi vaaz=yedi öğüt), Mektûbât (bir anlamda referans mektupları), **Sultan Veled** (Dîvân, İbtidânâme (=Velednâme), Rebâbnâme, İntihânâme, Ma'ârif)...

14.YÜZYIL (Hazırlık Dönemi)

Hoca Dehhânî (Selçuk Şehnâmesi (kayıp), 9 gazel, 1 kasîde)... **Nesîmî** (Türkçe Dîvân, Farsça Dîvân), **Kadı Burhaneddîn** (Türkçe Dîvân, İksîru's-Sa'âdât fî Esrârî'l-İbâdât, Tercîhu't-Tavzî), **Şeyyâd Hamza** (Yûsuf u Zelîhâ, Dâstân-ı Sultân Mahmûd, Ahvâl-i Kiyâmet), **Ahmed Fakîh** (Çerhnâme (manzûm, ahlâkî), Kitâbu Evsâfi Mesâcidi's-Şerîfe), **Gülşehrî** [Mantuku't-Tayr (=Gülşennâme), Feleknâme, Arûz-ı Gülşehrî, Kerâmât-ı Ahî Evrân, El Muhatasar Tercümesi (Kudûrî'den), **Âşık Paşa** (Garîbnâme, Fakrânâme, Vâsîf-ı Hâl (=Hikâye), Kimyâ Risâlesi, Elifnâme (alfabetik sıralı manzûmeler), **Ahmedî** (Dîvân, İskendernâme (Nizâmî'ye nazîre), Mirkatü'l-Edeb (Ar.-Far. manzûm lûgat), Mîzânü'l-Edeb (Far. Arapça'nın nahvi), Mî'yârü'l-Edeb (Far.Arapça'nın sarfî), Bedâiyu's-Sihr fî Sanâyi'î's-Şî'r, Cemşîd u Hûşîd, Tervîhu'l-Ervâh (tıp), Kasîde-i Sarsarî Şerhi (kayıp), Hayetü'l-ukalâ (kayıp), Yûsuf u Züleyhâ (kayıp), **Hoca Mes'ûd** (Süheyl ü Nevbahâr (=Kenzü'l-bedâyi), Ferhengnâme-i Sa'dî), Eflâkî (Menâkibu'l-Ârifin), **Kul Mes'ûd** (Kelile ve Dimne Tercümesi), Şeyhoğlu Mustafa (Kenzü'l-küberâ Mehekkü'l-ulemâ (Kutadgu bilig benzeri), Marzubannâme, Kâbûsnâme çevirisi, Tâberî Tarihi, **Erzurumlu Darîr** (Sîretü'n-nebî, Fütûhu's-Şâm, Yüz Hadis Tercümesi, Hamzavî (Ahmedî'nin kardeşi), Hamzanâme, Diğer mesnevî müellifleri (Battalnâme-Seyyid Battal Gâzî, Dânişmendnâme-Dânişmend Ahmed Gâzî.

15.YÜZYIL (İlk Usta Şairler Dönemi)

Ali Şîr Nevâî [(4 divan sahibi olup Çağatay sahasına mensuptur. Anadolu şairleri için üstad'dır.) *Türkçe Dîvânlar:* Garâ'ibü's-Sigar, Nevâdirü's-Şebâb, Bedâiyü'l-Vasat, Fevâ'idü'l-Kiber (Bedâyi'ü'l-Bidâye=Nevâdirü'n-Nihâye=Hazâ'inü'l-Me'ânî) , Farsça Dîvân. *Hamse:* Hayretü'l-Ebrâr, Ferhâd u Şîrîn Leylâ vü Mecnûn, Seb'a-i Seyyâre (Behrâm-ı Gûr), Sedd-i İskenderî. *Dînî-Ahlâkî Eserleri:* Lisânü't-Tayr (Attâr'dan), Münâcât (mensûr), Çihîl Hadîs (Câmî'den), Nazmü'l-Cevâhir (Hz.Ali rübâîlerinden), Sirâcü'l-Müslimîn (akâid), Mahbûbu'l-Kulûb (ahlâkî). *Tezkireleri:* Mecâlîsü'n-Nefâis, Nesâyimu'l-Mahabbe min Şemâyimu'l-Fütüvve (Câmî'den). *Biyografi:* Hamsetü'l-Mütehayyirîn (Câmî'den), Hâlât-ı Seyyid Hasan Erdeşîr Big, Hâlât-ı Pehlevân Muhammed. *Dil ve Edebiyat Eserleri:* Muhakemetü'l-Lügateyn, Risâle-i Muammâ, Mîzânü'l-Evzân (arûz). *Târîhî Eserleri:* Târîh-i Enbiyâ vü Hükemâ, Târîh-i Mülûk-ı Acem. *Diğer:* Vakfiyye (aslı Farsça özeti Türkçe), Münşeât (Farsça-Türkçe belge), Münşeât (mektuplar)].

Süleymân Çelebi (Vesîletü'n-necât (=Mevlid), **Yazicioğlu Mehmed** (Muhammediyye), **Ahmed-i Dâ'î** (Türkçe Dîvân, Farsça Dîvân, Çengnâme, Câmasbnâme, Ukûdi'l-Cevâhir, Vasiyyet-i Nûşirevân-ı Âdil, Teressül (mektuplaşma türleri/kompozisyon kuralları), Tercüme-i Tefsîr-i Ebu'l-Leys Semerkandî, Miftâhu'l-cenne (akaid), Tercüme-i Ta'bîrnâme, Tercüme-i Tezkiretü'l-

evliyâ, Tercüme-i Tıbb-ı Nebevî, Vesîletü'l-mülûk), **Şeyhî** (Türkçe Dîvân, Husrev u Şîrîn, Harnâme, Neynâme, Hâbnâme, Dürerü'l-akâ'id..., Kenzü'l-menâfi... (tıp), **Ahmed Paşa** (Türkçe Dîvân, Leylâ vü Mecnûn (kayıp), **Necâtî** (Türkçe Dîvân, Kimyâ-yı Saâdet, Leylâ vü Mecnûn, Gül ü Hüsrev), Uzun Firdevsî (Süleymannâme, Kutupnâme, Silahşörnâme, Satrançnâme), **Zeynep Hatun** (Türkçe Dîvân), **Mihri Hatun** (Türkçe Dîvân, Tazarrunâme), **Murâdî (II.Murâd)** (Türkçe şiirler), **Avnî** (Türkçe Dîvân), **Adlî** (Türkçe Dîvân), **Cem Sultan** (Türkçe Dîvân, Farsça Dîvân, Cemşîd ü Hürşîd), **Adnî** (Türkçe Dîvân, Farsça Dîvân), Cemâlî (Türkçe Dîvân, Hüsrev u Şîrîn, Gülşen-i Uşşâk, Miftâhu'l-Ferec, Der-Beyân-ı Meşakkat-ı Sefer), **Mesihî** [Türkçe Dîvân, Şehrengîz, Gül-i Sad-berg (yazışma türleri ve kuralları)], **Hamdullah Hamdî** (Türkçe Dîvân, Ahmediyye, Leylâ vü Mecnûn, Kıyâfetnâme, Yûsuf u Züleyhâ), Mercimek Ahmed (Kâbûsnâme), **Sinan Paşa** (Tazarrunâme, Risâle-i Ahlâk, Tezkiretü'l-Evliyâ (Attâr'dan), Ma'ârifnâme), **Eşrefoğlu Rûmî** (Türkçe Dîvân), **Harîmî** (Şehzâde Korkud), Şehzâde Mustafa, Le'âlî, Kabûlî, Nahîfî, Mehdî, Senâyî, Hayâtî, Çâkerî, Âftâbî, Hilâlî, Behîştî, Sun'î, Şemsî, Halvetî, Nişancı Karamanî Mehmed Paşa, İvaz Paşazâde Atâ'î, Hûfî, Karamanlı Nizâmî, Kemâl-i Zerd, Melihî, **Eşrefoğlu Rûmî**, Kemâl-i Ümmî... Diğer mesnevî müellifleri, nazîre mecmuaları...

16.YÜZYIL (Üstad Şairler Dönemi)

Hatâyî [(Şâh İsmail): Dîvân, Dehnâme], **Fuzûlî** [**Manzûm**: Türkçe Dîvân, Farsça Dîvân, Arapça Şiirler, Leylâ vü Mecnûn, Enîsü'l-Kalb, Beng ü Bâde, Tercüme-i Hadîs-i Erbaîn (Câmî'den), Sohbetü'l-Esmâr, Sâkinâme (=Heftcâm); **Mensûr**: Hadîkatü's-Süedâ, Türkçe Mektûblar, Şikâyetnâme, Rind ü Zâhid, Sıhhat u Maraz (=Hüsn ü Aşk =Rûhnâme), Risâle-i Muammâ, Matlau'l-İtikad fî Ma'rîfeti'l-Mebde ve'l-Me'âd], **Zâtî** (Türkçe Dîvân, Şem' ü Pervâne, Edirne Şehrengîzi, Letâif), **Hayâlî** [Türkçe Dîvân, Gül-i Sadberg (şiir mecmûası)], **Bâkî** (Türkçe Dîvân, Fezâ'ilü'l-Cihâd, Fezâ'il-i Mekke, Meâlimü'l-Yakîn fî Sîreti Seyyidi'l-Mürselîn (siyer), Mevâhibü'l-Ledünniyye Tercümesi (İmam Kastalânî'den), **Nev'î** [Türkçe Dîvân, Hadîs-i Erbaîn Tercümesi (manzûm), Hasb-i Hâl (ilâhî aşk konulu mesnevî), Keşfü'l-Hicâb min Vechi'l-Kitâb (M.Arabî-Füsûsu'l-hikem'in tercümesi), Netâyicü'l-Fünûn (ansiklopedik), Nevâ-yı Uşşâk(mensûr, Tazarrunâme gibi)], **Taşlıcalı Yahyâ Bey** (Dîvân, Şâh u Gedâ, Yûsuf u Züleyhâ, Gencîne-i Râz, Gülşen-i Râz, Kitâb-ı Usûl), **Kemal Paşazâde** (Türkçe Dîvân, Tevârîh-i Âl-i Osmân, Heşt Behîşt Tercümesi, Yûsuf u Zelîhâ, Dakâyıku'l-Hakâyık, Nigâristân), **Bağdatlı Rûhî** (Dîvân), **Selîmî (Y.S.Selîm)** (Türkçe Şiirler, Farsça Dîvân), **Muhîbbî** (Türkçe Dîvân, Farsça Dîvân), **Selîmî (II.Selîm)**, Âgehî (Fetihnâme-i Kal'a-i Sigetvar, Menâkıb-ı İmam Gazzâlî), Hubbî Hatun (Türkçe Dîvân, Hurşîd u Cemşîd, İmâdü'l-Cihâd), **Lâmî'î Çelebi** (Şevâhidü'n-Nübüvve, Hüsn ü Dil, Ferhadnâme, Vîs ü Râmin, Nefâhatü'l-üns Tercümesi, Şehrengîz-i Burusa, Vâmık u Azrâ, Şem' ü Pervâne, İbretnâme, Şerefü'l-İnsân, Selmân u Absâl, Tasavvuf Risâlesi, Câbirnâme, Fetihnâme-i Kal'a-i Moton, Firâknâme, Heftpeyker, Münâzara-i Bahâr u Şitâ, Şerh-i Dîbâce-i Gülistân, Mevlid, Maktel-i Hüseyin, Gûy u Çevgân, Fâl Risâlesi, Fezâ'il-i Şi'r ü Şâ'irân, Miftâhu'n-Necât fî Havâsi's-Süveri ve'l-Âyât), Celîlî (Türkçe Dîvân, Hüsrev ü Şîrîn, Leylâ vü Mecnûn, Gül-i Sadberg-i bî-hâr, Hecrnâme, Meheknâme, Yûsuf u Züleyhâ, Şehnâme Tercümesi), Mu'îdî (Dîvân, Şem' ü Pervâne, Gül ü Nevrûz, Hüsrev ü Şîrîn, Vâmık u Azrâ, Miftâhu't-Teşbîh, İşkefzâ, Leylâ vü Mecnûn), Figânî [Dîvânçe (=Hüseyinî)], Basîrî (Türkçe Dîvân, Farsça Dîvân, Letâif), **Cinânî** (Dîvân, Riyâzü'l-Cinân, Cilâu'l-Kulûb, Bedâiyü'l-Âsâr), Revânî (Dîvân, İşretnâme), Haca Sadeddîn (Tâcü't-tevârîh), **Gelibolulu Âlî** [Dîvân (**2 divan sahibidir**), Mihr ü Mâh, Kühü'l-ahbâr (Osmanlı Tarihi, 4 cilt), Kavâ'idü'l-mecâlis, Menâkıb-ı Hünerverân], Âhî, Nihânî, Behîştî, Tâli'î, Şerîfî, Amrî, Revânî, Hayretî, Me'âlî, Usûlî, İshak Çelebi, Şâhidî, Nazmî, Za'îfî, Âşık Çelebi, Ubeydî, **Emrî**, Helâkî, Rahmî, Makâlî, Âzerî, Şem'î, Kabûlî, Meylî, Vasfî, Gazâyî, Mostarlı Ziyâ'î, Şâhî, Enverî... Mesnevî müellifleri, mensûr eser müellifleri, tezkireciler...

17.YÜZYIL (Hiciv ve Hikmet Şairleri Dönemi)

Nef'î (=Darrî) [Türkçe Dîvân (+Sâkînâme, Farsça),Farsça Dîvân, Sıhâm-ı Kazâ, Tuhfetü'l-Uşşâk], **Nev'îzâde Atâ'î** (Türkçe Dîvân, Sâkînâme, Nefhatü'l-Ezhâr, Sohbetü'l-Ebkâr, Hilyetü'l-Ebkâr, Hefthân, Hadâiku'l-Hakâ'ik fî Tekmiletü'ş-Şakâ'ik, El Kavlü'l-Hasen fî Cevâbi'l-kavli Limen, Zeyl-i Siyer-i Veysî, 'Âlemnümâ, Münşeât], **Ganîzâde Nâdirî** (Türkçe Dîvân, Şehnâme, Risâletü'l-Kalemiyye, Tefsîr-i Beyzavî Hâşiyesi, Mahzen-i Bahr), **Azmîzâde Hâleti** (Türkçe Dîvân, Rübâiyyât, Sâkînâme, Mihr ü Mâh, Münşeât), **Şeyhülislâm Yahyâ** (Türkçe Dîvân, Sâkînâme (tasavvuffi), Nigâristân Tercümesi, Manzûme-i Ferâ'iz Şerhi), **Şeyhülislâm Bahâyî** (Dîvân), **Nâ'ilî** (Dîvân), **Neşâtî (=Semendî)** (Türkçe Dîvân, Hilye-i Enbiyâ, Edirne Şehrengîzi, Şerh-i Müşkilât-ı Urfî, Kavâ'id-i Deriyye (Kavâ'id-i Furs), Tuhfetü'l-Uşşâk (Sultan Veled'in 70 beytinin Farsça şerhi), **Fehîm-i Kadîm** (Türkçe Dîvân, Şehrengîz (mesnevî), Bahr-ı Tavîl (97 feilâtün), Tercüme-i Letâ'if-i Kümmelîn, Durûb-ı Emsâl-i Türkî), Cevrî (Türkçe Dîvân, Hall-i Tahkîkât, Hilye-i Çehâr-Yâr-ı Güzîn, Aynü'l-Füyûz, Selîmnâme, Melhame, Nazm-ı Niyâz, Mu'ammâ Risâlesi, Müfredât-ı Tıp Manzûmesi, Cevrî Tarihi, Terceme-i Ahvâl-i Hâce Hâfız-ı Şîrâzî, Terceme-i Pend-i Attâr, Terceme-i Şehnâme-i Firdevsî-i Tûsî), **Nâbî** (Türkçe Dîvân, Dîvânçe-i Fârisî, Fetihnâme-i Kamanîçe, Tuhfetü'l-Harameyn, Hayriyye, Hayrâbâd, Sûrnâme, Hadîs-i Erbaîn, Zeyl-i Siyer-i Veysî), **Bosnalı Sâbit** (Türkçe Dîvân, Edhem ü Hümâ, Derenâme, Berbernâme, Zafernâme, Hadîs-i Erbaîn Tercüme ve Tefsîri), **Nergisî** (Nihâlistân, İksîr-i Sa'âdet, Meşakku'l-uşşâk, Kânûnü'r-Reşâd, Gazâvât-ı Müslime, Münşeât), **Veysî** (Siyer-i Veysî, Hâbnâme-i Veysî, Münşeât), Sabrî [Türkçe Dîvân, Sabrî-i şâkir, Hüsn ü Dil (kayıp)], **Kâtip Çelebi** (Keşfü'z-zünûn, Fezleke, Cihânnümâ, Tuhfetü'l-kibâr, Mîzânü'l-Hak, Düstûru'l-'amel), **Evlîyâ Çelebi** (Seyâhatnâme), **Nâ'imâ** [Nâ'imâ Târihi (=Ravzatü'l-Hüseyn...)], İsmetî, Vecdî, **Nedîm-i Kadîm**, Bahtî, Fâ'izî, Fârisî, Veysî, Enverî, Rızâyî, Hüdâî, Hâşimî, Rusûhî, Mantıkî, Riyâzî, Sabûhî, Zamîrî, Tıflî, Mehmed Dâî, Şehrî, Küfrî-i Bahâyî, Kelîm-i Eyyûbî, Mezâkî, Gaybî, Tecellî, Sükkerî, Abdî, Kâmî Mustafa, Vefâ'î, Ahmed, Şemseddin Ahmed, Fasîh Ahmed, Tâlib, Şînâsî, Râmî Mehmed Paşa, Ümmî Sinan... Diğer mesnevî müellifleri, Peçevî, Koçi Bey gibi tarihçiler,tezkireciler...

18.YÜZYIL (Son Üstadlar Dönemi)

Nedîm [Türkçe Dîvân, Sahâifü'l-Ahbâr (Ahmed Âşikî'nin Arapça Câmiu'd-düvel'inin tercümesi), Safâyî Tezkiresi Takrîzi, Aynî Tarihi Tercümesi (katkı), Müneccimbaşı Tarihi Tercümesi (katkı), Nigârname (mektup)], **Koca Râgıp Paşa** (Türkçe Dîvân, Münşeât, Mecmûa-i Râgıp, Arûz Risâlesi, Tahrîk u Tevfîk, Fethiye-i Belgrad, Sefînetü'l-Râgıp (Ar.), Defînetü'l-Metâlib, Terceme-i Ravzatü's-safya), **Şeyh Gâlib** (Türkçe Dîvân, Hüsn ü Aşk, Şerh-i Cezîre-i Mesnevî, Es-Sohbetü's-Sâfiyye), **Sünbülzâde Vehbî** [Dîvân (=Sünbülîstân), Tuhfe-i Vehbî (Farsça sözlük), Nuhbe-i Vehbî (Arapça sözlük), Lütifiyye-i Vehbî (oğlu Lufullah'a nasihatler), Şevk-engîz (mesnevî), Münşeât], **Seyyid Vehbî** [Dîvân (Vekâletnâme kasîdesinde şair ve münşîleriyle ilgili değerlendirmeler)], Hüsâmî (Terceme-i Hadîs-i Erbâ'în, Sûrnâme, Sulhiyye, Leylâ vü Mecnûn), **Osmanzâde Tâ'ib** (Dîvân, Hadîkatü'l-mülûk, Hadîkatü'l-vüzerâ, Sıhhatâbâd, Hülâsatü'l-ahlâk, Kitâbü'l-ahlâk, Ahmed el-Âsâr fî Meşâriku'l-Envâr, Münşeât), **Tokatlı Kânî** [Dîvân, Hirrenâme (hiciv), Münşeât], Nevres-i Kadîm (Türkçe Dîvân, Farsça Dîvân, Gazve-i Bedir, Münşeât, Risâle-i Lügaz), **Fitnat Hanım** [Dîvân, Mektûb (mensûr)], **Hoca Neş'et** (Dîvân, Tûfân-ı Ma'rifet, Tercüme-i Dü-Beyt-i Câmi, Meslekü'l-envâr, Muharrerât-ı Hüsniyye-i Neş'et), **Haşmet** [Dîvân, Senedü'ş-şu'arâ, Vilâdetnâme, Hâbnâme (=İntisâbü'l-mülûk), Şehâdetnâme, Sûrnâme, Kasîde-i Bürde Şerhi, Kasîde-i Münferice], İzzet Ali Paşa (Dîvân, Nigârname), **Enderunlu Fâzıl** (Dîvân, Defter-i Aşk, Hübânnâme, Zenânnâme, Çengînâme), **Esrâr Dede** (Dîvân, Tezkire-i Şu'arâ-yı Mevleviye, Lügat-ı Talyan, Mübâreknâme-i Esrâr, Fütüvvetnâme-i Esrâr), İlhamî (Dîvânçe), Sâmî, Neylî, Münîf, Nazîm, Dürrî, Hâzîk, Nevres-i Kadîm, Nâşid,Nahîffî, Zarîffî, Belîğ, Şeyhülislâm Es'ad, Şeyhülislâm İshak, diğer mesnevî müellifleri, tezkireciler, tarihçiler gibi mensûr eser müellifleri...

19.YÜZYIL (Kayıp Yüzyıl)

Enderunlu Vâsıf [Dîvân (=Gülşen-i Efkâr)], **Keçecizâde İzzet** [(2 divan sahibidir), Bahâr-ı Efkâr (Dîvân), Hazân-ı Âsâr (Dîvân), Minet-keşân (Keşan sürgünü), Lâyiha, Gülşen-i Aşk], **Leskofçalı Gâlib** (Dîvân), **Âkif Paşa** (Eş'âr-ı Âkif Paşa, Tabsıra, Münşeât), **Osman Şems** [Dîvânı (tamamı elde değil)], **Leylâ Hanım** (Dîvân), **Şeref Hanım** (Dîvân), **Âdile Sultan** (Dîvân, Tahassürnâme, İftiharnâme), **Şeyhülislâm Ârif** (Dîvân, Tezkiretü'ş-şuarâ, Mecmûatü't-terâcim, Zeyl-i Keşfü'z-zünûn), **Yenişehirli Avnî** (Dîvân, Âbnâme, Âteşgede, Nihân-ı Kazâ), Aynî, Mustafa Aşkî; diğer mesnevî, tezkire, tarih, sözlük müellif ve mütercimleri...

Türk Edebiyatında Hamse Sâhipleri ve Eserleri

Ali Şîr Nevâî (öl.1501): Hayretü'l-ebrâr, Ferhâd u Şîrîn, Leylî vü Mecnûn, Seb'a-i Seyyâr, Sedd-i İskenderî.

Ahmed Rıdvân (II.Bâyezîd devri): Tercüme-i Hamse-i Nizâmî (Sehî). Leylâ vü Mecnûn, İskendernâme, Husrev u Şîrîn, Rıdvâniyye, Mahzenü'l-esrâr, Heft-peyker

Hamdullah Hamdî (öl.1503): Yûsuf u Züleyhâ, Leylâ vü Mecnûn, Mevlid, Tuhfetü'l-uşşâk, Kıyâfetnâme (Muhammediyye/Ahmediyye).

Taşlıcalı Yahyâ (öl.1582): Gencîne-i Râz, Usûlnâme, Şâh u Gedâ, Yûsuf u Züleyhâ, Gülşen-i Envâr.

Lâmi'î Çelebi (öl.1531): Şem' ü Pervâne, Ferhadnâme, Vâmık u Azrâ, Vîs ü Râmîn, Ebsâl u Salâmân, Maktel-i Hüseyin, Şehrengîz-i Bursa, Gûy u Çevgân, Câbirnâme, Heft Peyker, Edhem ü Hümâ, Hirednâme.

Ne'îzâde Atâyî (öl.1635-36): Sâkînâme/Âlemnümâ, Nefhatü'l-ezhâr, Sohbetü'l-ebkâr, Heft-h'ân, Hilyetü'l-efkâr.

Nergisî (öl.1634): Nihâlistân, İksîr-i Sa'âdet, Meşâku'l-uşşâk, Kânûnür-reşâd, Gazavât-ı Mesleme.

Feyzî (öl.1739): Dîvân, Heft Seyyâre, Mir'ât-ı Sûretnümâ, Safânâme, Işknâme.

Behiştî Sinan (II.Bâyezîd devri): Tercüme-i Hamse-i Nizâmî (Sehî). Vâmık u Azrâ, Yûsuf u Züleyhâ, Hüsn ü Nigâr, Sühely ü Nevbahâr, Leylâ vü Mecnûn

Hayâtî (İkinci Bâyezîd devri): Mahzenü'l-esrâr, Heft Peyker, Behrâm-ı Gûr, İskendernâme, Leylâ vü Mecnûn! [Ahmed-i Rıdvân'ın eserlerini kendine mal etmiş (İ.Ünver)]

Revânî (öl.1523): Hamsesi var (Sehî).

Kalkandelenli Muidî (Kânûnî devri): Hamsesi var (Hasan Çelebi).

Bursalı Hâmîdîzâde Celîlî (İkinci Selîm devri): Tercüme-i Hamse-i Nizâmî (Sehî), Hamsesi var (Belîğ).

Fethullah Ârif Çelebi (öl.1561): Hamsesi var (Ahdî).

Fuzûlî (öl.1555): Hamsesi var (Riyâzî). Leylâ vü Mecnûn, Beng ü Bâde, Sâkînâme (=Heft-câm).

Kara Fazlî (öl.1563): Hamsesi var (Ahdî).

Diyarbakırlı Halîfe (öl.1572): Hamsesi var (Ahdî, Âmid).

Hulvî Mahmûd Cemâleddîn (öl.1653): Nazîre-i Hamse-i Yahyâ.

Fikrî Derviş Çelebi (öl.1574): Ebkâr-ı Efkâr, Behrâm u Zühre, Şükûfezâr, Hurşîd ü Nâhid (Âşık Çelebi), nice şehrengîz (Hasan Çelebi).

5. NAZIM ŞEKİLLERİ

Şiirlerin şekil özellikleri dikkate alındığında *nazım şekilleri (nazım biçimleri)*, içerikleri dikkate alındığında *nazım türleri* ortaya çıkar. Zaman zaman nazım şekilleri ile nazım türleri arasındaki bu önemli farkın gözden kaçırıldığı görülmektedir. Oysa bu iki farklı adlandırma, şiirlerin birbirinden bütünüyle ayrı iki bakış açısına göre sınıflandırılmasına dayanmaktadır.

Divan şiirindeki nazım şekilleri konusunun anlaşılması için öncelikle bu konuyla ilgili bazı kavram ve terimlerin ele alınması gerekir. Bunlar aşağıda kısa; ancak önemli notlarla tanıtılmış; ardından nazım şekilleriyle ilgili kısa ve öz bilgiler verilmiştir.

sadr (=ibtidâ): Beytin ilk kelimeleri.

haşv: Beytin ilk kelimeleri ile sonu arasındaki kelimeler.

arûz (=ac): Beytin sonundaki kelimeler.

beyt: İki mısradan oluşan nazım birimi.

mısra: Beytin her bir satırı.

Âzâde (mısra-ı âzâde): Bir beyitte anlamca diğerine muhtaç olmayan/bağımsız mısraya âzâde denir. Ayrıca herhangi bir nazım şeklinin içinde bulunmaksızın tek başlarına yazılmış olan mısralara da âzâde denir. Âzâde terimi, kimi zaman beyitte birlikte yer aldığı diğer mısra tamamen unutulmuş mısraları karşılamak üzere de kullanılır. Bu mısraların çok güzel ve anlamı tek başına taşıyacak yapıda olması beklenir. Bunlar genellikle divanların sonlarında mısralar anlamına gelen mesârî' başlığı altında bulunurlar.

Mısra-ı berceste: İçinde bulunduğu şiirin diğer beyitlerine ve mısralarına göre çok daha güzel olan mısralara denir. Hatırda tutulması kolay olan bu mısralar, ata sözleri ve özdeyişler gibi dilden dile dolaşmaya elverişlidir.

Müfred (=ferd): Bir nazım şekli içinde değil de müstakilen yazılmış iki mısradan oluşan beyitlere denir. Mukaffa değildir.

Mukaffâ (=musarrâ=murassâ): Her iki dizesi birbiriyle kafiyeli beyitler için kullanılan bir sıfattır.

Matla: Bir gazelin/kasidenin ilk beyti veya her iki dizesi birbiriyle kafiyeli müstakil beyit. Müstakil matlalar, divanların sonunda *metâli* başlığı altında yer alır. Birden çok matla barındıran şiirlere *zü'l-metâli (zâtü'l-metâli)* denir.

Hüsn-i matla: Bir şiirin matladan sonra gelen beyti.

Makta: Bir şiirin son beyti.

Hüsn-i makta: Bir şiirin maktadan önceki beyti.

Tâc beyt (=tahallus beyti=mahlasnâme): Şairin mahlasının yer aldığı beyit.

Hüsn-i tahallus: Mahlasın hem özel isim hem de cins isim anlamı geçerli olacak biçimde kullanılması.

Redd-i matla: Matla beytinin mısralarından birinin şiirin (gazel, kaside) sonraki bölümlerinde tekrarı.

Tecdîd-i matla: Matlanın kasidenin sonraki bölümlerinde tekrarı.

Merhûn: Anlamın ancak sonraki beyitle birlikte tamamlanabildiği beyitler.

Nazîre: Bir şiirin şiirine başka bir şair tarafından aynı ölçü, kafiye ve redifle yazılmış benzer şiir. İlk şiire *zemin şiir* (kaynak şiir) denir. İkinci şiir, zemin şiirle anlamca zıt ise *nakîze* adını alır.

Hezl/tehzîl: Ünlü bir şiire aynı ölçü ve kayifeye şaka ve alay yollu bir üslûpla yazılmış nazîre.

Tazmîn: Bir dize veya beytin başka bir şair tarafından herhangi bir nazım biçimine tamamlanması.

Bahr-ı tavîl: Ölçülü ve uzun nesir cümleleri niteliğinde kafiyeli mısralardan oluşan bir biçim. Ölçü, herhangi bir kalıbın ana parçalarından birinin arka arkaya yinelenmesiyle oluşur.

Kaside, ilk beytinin her iki mısrasıyla diğer beyitlerinin ikinci mısraları kafiyeli (aa, xa, xa...) olan, beyit sayısı 15'ten çok, genellikle övgü amaçlı olarak yazılmış şiirlerin adıdır.

Memdûh: Kasidede şairin övdüğü kimse (Allah, Hz.Peygamber, padişah, sevgili...).

Câize: Yazdığı eserden dolayı şaire padişah veya bir devlet büyüğü tarafından verilen hediye.

Nesîb: Kasidelerin aşk ve sevgili konulu girişleri.

Teşbîb: Kasidelerin aşk dışında herhangi bir konuyu içeren girişleri.

Kasidenin bölümleri: Kasideler genellikle aşağıda belirtilen sıralamaya göre yazılmışlardır. Bununla birlikte bahsedilen sıralamanın dikkate alınmadığı veya herhangi bir bölümün eksik olduğu kasidelerin bulunduğu unutulmamalıdır.

1.Nesîb/teşbîb: Beyit sayısı 15 ile 20 arasındadır. Konu aşk ise bu bölümün adı nesîb; bahar veya kış gibi başka bir konu ise teşbîb adını alır. Genellikle asil işlenecek konu öncesi şairin gücünü ortaya koyduğu bir bölümdür. Bazen kasidelerin bu bölümde işlenen konularına göre de bahâriyye, nevrûziyye gibi adlandırıldığı görülebilir.

2.Girizgâh (gürizgâh): Beyit sayısı 1 -2'dir. Bir bölümden ziyade, uygun manevralarla, kasidenin asıl bölümü olan medhiyyeye geçişi ifade eder.

3.Medhiyye (maksûd/maksad): Kasidenin en önemli bölümüdür. Kasidenin yazılış sebebi de bu bölümdür. Maksad veya maksûd olarak da adlandırılması bundandır. Beyit sayısı bakımından kasidenin en uzun bölümüdür.

4.Tegazzül: Daha çok şiirde monotonluğu gidermek amacıyla, kaside içinde bir gazele yer vermektir. Her kasidede bulunmaz. Kasidenin içindeki sırası değişkenlik gösterebilir.

5.Fahriyye: Şairin şiir söyleme noktasındaki yeteneğinden ve şair yaratılışından bahsettiği bölümdür.

6.Duâ: Şairin memdûhu için Allah'a dua ettiği bölümdür. Bu bölümde şair kendisi için de dua edebilir veya Allah'a şükürünü ifade edebilir.

Kasideler *konularına, rediflerine, rediflerinin son harflerine* göre adlandırılabilir.

Konularına göre kasideler: tevhîd, münâcât, na't, bahâriyye, şitâiyye...

Rediflerine göre kasideler: Güneş Kasidesi, Su Kasidesi, Sünbül Kasidesi, Gül Kasidesi...

Kafiyelerine göre kasideler: Kaside-i râiyye, kaside-i mîmiyye, kaside-i hâiyye...

Tegazzül: Kasidelerde yer alan gazeller.

Kasidelerin mürettep divandaki sıraları: tevhîd, münâcât, na't, medhiyye, cülûsiyye, hicviyye, tarih...

Gazel, ilk beytinin her iki mısrasıyla diğer beyitlerinin ikinci mısraları kafiyeli (aa, xa, xa...) olan, beyit sayısı genellikle 5 ile 7 arasında değişen ve aşk, güzellik, hayat, tabiat, tasavvuf, hikmet gibi konularda yazılabilen bir nazım şeklidir. En çok 5 beyitle yazılsa da ender durumlarda beyit sayısının 15'i geçtiği görülebilir.

kendi içinde kafiyeli olmak üzere diğer beyitlerinin ikinci mısraları da bu ilk beyitle kafiyeli olan (aa, xa, xa...), beyit sayısı 15'ten çok, genellikle övgü amaçlı olarak yazılmış şiirlerin adıdır.

Penç beyt: En çok 5 beyitle yazıldığından gazele penç beyt (beş beyt) de dendiği görülür.

Beytü'l-gazel (=şâh-beyt): Gazelin en güzel kabul edilen beyti.

Beytü'l-kasîde: Kasidenin en güzel kabul edilen beyti.

Gazel-i mutavvel: Beyit sayısı özellikle 15'ten fazla olan gazeller.

Yekâheng gazel: Konu bütünlüğü bulunan gazeller.

Gazel-i nâ-tamâm: Beyit sayısı 5'ten az gazel.

Yekâvâz gazel: Tüm beyitleri aynı güzellikte kabul edilen gazeller.

Rindâne gazel: Hayattan zevklerini ve güzelliklerini anlatan gazel.

Müzeyyel gazel: Mahlas beytinden sonra övgü amacıyla birkaç beyit daha eklenmiş gazeller.

Mülemmâ gazel: Türkçe dışında Arapça ve Farsça beyitler de bulunan gazeller.

Müşterek gazel: İki farklı şair tarafından ortaklaşa yazılmış gazel.

Müselsel gazel: Bütün mısraları kafiyeli olan gazeller.

Mürâca'a gazel/şiiir: "Dedim" ve "dedi" yüklemeleri üzerine kurulu gazel.

Müstezad/Müstazad gazel, her mısraına yarım mısra ilavesiyle oluşturulmuş gazeldir. Dolayısıyla bir tam bir yarım mısradan oluşur. Eklenen yarım mısralara ziyâde (ayak, yedek) denir. Mısralarından herhangi biri tekrarlananlara mütekerrir müstezad denir. Müstezad gazellerde tam mısralara eklenen yarım mısralar. Daha çok mefûlü mefâilü mefâilü feûlün kalıbıyla yazılırlar. Bu durumda kalıbın başındaki mefûlü mefâilü âzâde mısranın da kalıbını oluşturur.

Kıt'a, en az 2 beyitten oluşan, matla ve mahlas beyti olmayan bir nazım şeklidir. Kafiye örgüleri xa xa... şeklindedir. Beyit sayısı 2'den fazla olanlara kıt'a-i kebîre denir. Farklı konularda yazılmışlarsa da en çok önemli bir olaya tarih düşürme amacıyla yazılmışlardır. Kıt'anın ilk beyti kafiyeli (mukaffa, musrra) olanlarına, bir başka söyleyişle matla beyti bulunan kıt'alara **nazm (nazım)** denir. Nazımların beyit sayısı 2 ile 15 arasındadır. Konu bakımından kıt'adan ayrılmazlar. Kimi kaynaklar, kıt'ayı matla ve mahlas beyti olmayan gazel; nazmı ise mahlas beyti olmayan gazel olarak da tanımlar. bu tanımlardan ikincisi daha yaygındır. Bu şiiirler, divanlarda genellikle mukatta'ât başlığı altında bulunur.

Mesnevi, her beyti diğerlerinden bağımsız olarak kendi içinde kafiyeli olan ve beyit sayısı binlerle ifade edilecek sayılara kadar ulaşabilen bir nazım şeklidir. Bu yönüyle herhangi bir konuda okuyucuyu bilgilendirmek ve öğüt vermek amacıyla yazılan ve genellikle tahkiyeye dayalı olan metinler için uygun bir form oluşturur. Uzunluğu, mesnevilerin içinde başka nazım şekillerine yer verilmesine de zemin oluşturur. Mesnevilerde daha çok şaire kolaylık sağlayan kısa kalıplar kullanılmıştır. fâilâtün fâilâtün fâilün, feilâtün feilâtün feilün, mefâilün, mefâilün feûlün, mefûlü mefâilün feûlün, feilâtün mefâilün feilün.

Mesneviler, konularına göre *dinî, tasavvufî, ahlakî, ansiklopedik; menkıbevî, tarihî, aşk ve macera, sosyal hayatla ilgili olanlar* şeklinde sınıflandırılabilir.

Mesnevilerin bölümleri, genellikle aşağıda olduğu gibi 3 ana başlıkta toplanabilir; ancak bu yapıya birebir uyulmamış mesneviler de vardır.

Giriş: Besmele, tevhîd, münâcât, na't, mi'râc, mu'cizât, medh-i çehâr yâr, pâdişâh, devlet büyükleri, sebeb-i telif.

Âgâz-ı dâstân (=matla'-ı dâstân=âgâz-ı kitâb): Asıl konu bölümü.

Hâtîme (Bitiş): Hamd ü senâ, du'â, medhiyye, fahriyye, yâd.

Hamse: Bir şair tarafından yazılmış 5 mesneviye verilen ortak ad. Tanıma uygun olmasa da, kimi durumlarda hamseyi oluşturan eserler arasına şairin mesnevi olmayan bir eserinin de (özellikle divan) eklendiği görülür.

Hamse sahibi divan şairleri (mesnevileri elde bulunanlar): Ali Şîr Nevâyî, Ahmed-i Rıdvân, Hamdullah Hamdî, Lâmi'î Çelebi, Taşlıcalı Yahyâ, Nev'îzâde Atâyî.

Hamse sahibi olduğu söylenen şairler (mesnevilerinin sadece adları bilinenler): Behiştî Sinan, Fikrî Dervîş, Nergisî, Feyzî.

Hamse sahibi olduğu söylenen şairler (mesnevileri elde olmadığı gibi adları da bilinmiyor): Revânî, Fuzûlî, Kara Fazlî, Ârif Çelebi, Diyarbakırlı Halîfe, Mu'îdî, Celîlî, Hulvî.

Rübâî, 4 mısralık tek bendle ve ancak kendine özgü kalıplarla yazılabilen bir nazım şeklidir. En çok aa xa şeklinde yazılmışlarsa da xa xa şeklinde de kafiyelenmiş olabilirler. Bu yönüyle nazım

ve kıt'aya benzer. Bununla birlikte bütün mısraları mukaffa rübâîler de vardır. Bunlara **terâne** de denir. Rübâîler, genellikle hikemî (felsefî) içeriklidirler. Divan şiirinde Fuzûlî ve Nâbî gibi birçok ünlü isim rübâî yazmışsa da rübâîleri en çok tanınan şair Azmîzâde Hâletî'dir. Rübâîler, sadece rübâî kalıpları olarak bilinen özel kalıplarla yazılırlar. Bu kalıpların 12'si mefûlü, diğer 12'si de mefûlün tef'ilesiyle başlar. Mefûlü ile başlayanlara ahreb, mefûlün ile başlayanlara ahrem denir. Bu anlamda Türk edebiyatında en çok kullanılan kalıplar şunlardır:

mef 'û lü / me fâ 'i lün / me fâ 'î lü / fe 'ûl

mef 'û lü / me fâ 'i lün / me fâ 'î lün / fâ'

mef 'û lü / me fâ 'i lü / me fâ 'î lü / fe 'ûl

mef 'û lün / fâ 'i lün / me fâ 'î lün / fâ'

mef 'û lün / fâ 'i lün / me fâ 'î lü / fe 'ûl

Tuyuğ, rübâî gibi 4 mısralık tek bendle ve aruzun genellikle *fâilâtün fâilâtün fâilün* kalıbıyla yazılan bir nazım şeklidir. Türk edebiyatına özgü bu nazım şekline daha çok Çağatay ve Âzerî şairleri ilgi göstermişlerdir. Nitekim Anadolu sahasında tuyuğlarıyla tanınan Kadı Burhaneddin ile Seyyid Nesîmî de Azerî sahasının temsilcileridir. Genellikle cinaslı kafiye kullanılan tuyuğların kafiye örgüsü aaxa veya xaxa şeklinde olabilir.

Terkîb-i bend veya **tercî-i bend**, mısra sayısı 8 ile 20 arasında değişen 5-7 bendden oluşan bir nazım şeklidir. *Hâne* veya *terkîbhâne* denen her bendinin arasında *bendiyye* adlı bir beyit bulunur. Bendiyye her bend sonunda farklı bir beyit ise şiir, *terkîb-i bend*, aynı beyit ise *tercî-i bend* adını alır.

Müselles (üçlü), 3 mısralık bendlerle yazılmış şiirlerdir.

Murabba' (dörtlü), 4 mısralık bendlerle yazılmış şiirlerdir. Bir şair, başka bir şairin gazelindeki 2'şer mısralık beyitlere 2'şer mısra daha ilave ederse şiir, **terbî'** (dörtleme) adını alır. Koşmaya benzer. Bestelenmeye uygun olarak yazılmış murabbalara **şarkı** denir. Şarkılarda her bendin üçüncü mısrasına **miyân**, her bendin sonunda tekrarlanan mısrasına ise **nakarât** denir.

Muhammes (beşli), 5 mısralık bendlerle yazılmış şiirlerdir. Bir şair, başka bir şairin gazelindeki 2'şer mısralık beyitlere 3'er mısra daha ilave ederse şiir, **tahmîs** (beşleme) adını alır.

Müseddes (altılı), 6 mısralık bendlerle yazılmış şiirlerdir. Bir şair, başka bir şairin gazelindeki 2'şer mısralık beyitlere 4'er mısra daha ilave ederse şiir, **tesdîs** (altılama) adını alır.

Müsebba' (yedili), 7 mısralık bendlerle yazılmış şiirlerdir. Bir şair, başka bir şairin gazelindeki 2'şer mısralık beyitlere 5'er mısra daha ilave ederse şiir, **tesbî'** (yedileme) adını alır.

Müsemmen (sekizli), 8 mısralık bendlerle yazılmış şiirlerdir. Bir şair, başka bir şairin gazelindeki 2'şer mısralık beyitlere 6'şar mısra daha ilave ederse şiir, **tesmîn** (sekizleme) adını alır.

Mütessa' (dokuzlu), 9 mısralık bendlerle yazılmış şiirlerdir.

Mu'aşşer (onlu), 10 mısralık bendlerle yazılmış şiirlerdir. Bir şair, başka bir şairin gazelindeki 2'şer mısralık beyitlere 8'er mısra daha ilave ederse şiir, **ta'sîr** (onlama) adını alır.

NAZIM ŞEKİLLERİ <small>Y.Bayram</small>	
[Halûk İpekten, <i>Eski Türk Edebiyatında Nazım Şekilleri ve Aruz</i> , Dergâh Yay., İstanbul 1994.]	
I.BEYİTLERDEN OLUŞANLAR	II.BENDLERDEN OLUŞANLAR
<p style="text-align: center;">A.Tek Kafiyele Nazım Şekilleri</p> <p style="text-align: center;"><i>Mesnevi</i></p> <p>[besmele-medhiyeler-sebeb-i telif-âğâz-ı dâstân-hamd ü senâ ve duâ-medhiyye-fahriyye-yâd]</p> <p style="text-align: center;">fe û lün / fe û lün / fe û lün fe û lün / fe û lün / fe û lün/ fe û l fâ i lâ tün/ fâ i lâ tün/ fâ i lün</p>	<p style="text-align: center;">A.Tek Bendle Nazım Şekilleri</p> <p style="text-align: center;"><i>Rübâ'î</i></p> <p style="text-align: center;">aa xa / xa xa / aa aa mısra sayısı: 4 vezin: rübâî kalıpları</p> <p style="text-align: center;"><i>Tuyuş</i></p> <p style="text-align: center;">aa xa / xa xa mısra sayısı: 4 kafiyele cinaslı vezin: fâilâtün fâilâtün fâilün</p>
<p style="text-align: center;">B.Ayrı Kafiyele Nazım Şekilleri</p> <p style="text-align: center;"><i>Gazel</i></p> <p>[beytûlgazel=şâhbeyt, yekâheng gazel, yekâvâz gazel, müzeyyel gazel, müsterek gazel, mülemmâ gazel, musammat gazel...]</p> <p style="text-align: center;"><i>Müstezad</i></p> <p style="text-align: center;">Gazelin, her mısraına kısa mısralar ekli biçimi.</p> <p style="text-align: center;"><i>Kaside</i></p> <p>[nesîb/teşbîb, girizgâh, medhiyye (maksûd, maksad), tegazzül, fahriye, duâ]</p> <p style="text-align: center;">Kasideler;</p> <p>nesîblerinde (teşbîb) işlenen konulara göre (bahâriyye, ıydiye, şitâiyye...), genelinde işlenen konulara göre (tevhîd, münâcât, na't...), rediflerine göre (Güneş Kasidesi, Su Kasidesi, Suhan Kasidesi...) ve revî harflerine göre (Râiyye, Mîmiyye, Lâmiyye...) adlandırılabilirler.</p> <p style="text-align: center;"><i>nesîb</i>:aşk konulu giriş <i>teşbîb</i>: başka bir konulu giriş</p> <p style="text-align: center;"><i>Kıt'a</i> [kıtâ-i kebîre]</p> <p style="text-align: center;">xa xa xa / ab ab ab</p> <p style="text-align: center;">mahlas, matla ve makta yok</p> <p style="text-align: center;"><i>Nazm</i></p> <p style="text-align: center;">aa ba / mahlas yok</p>	<p style="text-align: center;">B.Çok Bendle Nazım Şekilleri (Musammatlar 1)</p> <p style="text-align: center;">Müselles (üçlü) x Ø Murabba(dörtlü) x Terbî' (dörtleme), Şarkı Muhammes (beşli) x Tahmîs (beşleme)-[Taştîr-Tardiyye-Tard u Rekb] Müseddes (altılı) x Tesdîs (altılama) Müsebbâ (yedili) x Tesbî' (yedileme) Müsemmen (sekizli) x Tesmîn (sekizleme) Mütessâ (dokuzlu) x Tetsî (dokuzlama) [örnek yok] Mu'aşşer (onlu) x Ta'şîr (onlama)</p> <p style="text-align: center;">Bendlerin son mısrası tekrarlanan musammatlara <i>mütekerrir m.</i>, tekrarlanmayanlara <i>müzdevic m.</i> denir.</p> <p><i>Musammat kaside/gazel</i>; matla dışındaki beyitlerinin mısra ortaları da kafiyele olan kaside/ gazellerdir.</p> <p>Tardiyyeler (tard u rekb), aslında nazım şekli değil mesnevilerde ara sözlerdir. Son mısraları kafiyesizdir. Sadece <i>mef'ûlî mef'ûlîün fe'ûlîün</i> kalıbıyla yazılırlar.</p> <p style="text-align: center;">Eklemenin beyitlerin önüne değil arasına yapılması işlemine <i>taştîr</i> denir.</p> <p style="text-align: center;">Terbî, tahmîs, taştîr, tesdîs, tesbî, tesmîn, tetsî ve ta'şîrler; en az iki şaire ait olurlar. Son bendlerinde iki mahlas vardır.</p>
	<p style="text-align: center;">C.Öteki Bendle Şekiller (Musammatlar 2)</p> <p style="text-align: center;"><i>Terkîb-i bend</i></p> <p style="text-align: center;">8-20 mısralık 5-7 bend. Bendlere, hâne/terkîbhâne denir.</p> <p style="text-align: center;"><i>Tercî'-i bend</i></p> <p style="text-align: center;">8-20 mısralık 5-7 bend. Bendlere, <i>tercî'hâne</i> denir.</p> <p style="text-align: center;">Vâsita beytinin her bendin sonunda aynen tekrarıyla terkîb-i benden ayrılır.</p> <p style="text-align: center;">Bendler arasındaki beyitlere <i>vâsita/bendiyye</i> denir.</p>

6. NAZIM TÜRLERİ

Eserler, şekil özellikleri açısından sınıflandırıldığında **nazım şekillerine**; içerikleri açısından sınıflandırıldığında **nazım türlerine** ulaşılır. Divan şiirinde sayıları henüz tam olarak belirlenmemiş pek çok nazım türü vardır. Aşağıda bunların büyük bölümü, kısa bilgiler eşliğinde listelenmiştir. Listedeki bazı türlerin aynı zamanda mensûr biçimleri de vardır.

Tevhîd: Allah'ın varlığı ve birliğini konu edinmiş şiirler.

Münâcât: Allah'a yakarış içerikli şiirler. Nesirdeki karşılığı tazarrunâme olarak bilinir.

Esmâ-i Hüsnâ: Esmâ-i hüsnâ şerhlerini içeren eserlerdir.

Ahmediyye/Mahmudiyye/Muhammediyye: Hz.Muhammed'in hayatını konu edinmiş öğretici eserlerdir.

Hilye: Hz.Muhammed'in fiziksel ve ruhsal özelliklerini anlatan eserlerdir.

Şemâilnâme: Hz.Muhammed'in fiziksel özelliklerini anlatan eserlerdir.

Hadis-i Erba'în: Kırk hadis tercüme ve şerhlerinden oluşan eserlerdir.

Mevlid: Hz.Muhammed'in doğumunu anlatan eserler.

Mi'râciyye: Hz.Muhammed'in mi'râc mucizesini anlatan eserler.

Na't: Hz.Muhammed'in hayatı; fiziksel ve ruhsal özelliklerinin övgüyle anlatıldığı eserler.

Siyer: Hz.Muhammed'in nesebi, fiziki portresi, gazaları, peygamberliği vs. üzerine yazılmış eserler.

İydiyye/Bayramiyye: Bayramlardan ve bayram günlerinden bahseden eserler.

Regâibiyye: Regâib gecesi hakkında yazılmış eserler.

Ramazaniyye: Ramazan günleri ve geceleri, ramazanla ilgili alışkanlıklar ve geleneklerden vs. bahseden eserler.

Muhabbetnâme: Sevgiye dair kitap, mecmûma vs.lere verilen ad.

Fütüvvetnâme: Ahîlikle ilgili âdâbın anlatıldığı eserler.

Pendnâme/Nasihathnâme: İslâmî ahlak ve âdâb hakkında yazılmış eserler.

Beldenâme/Bilâdiyye: Şehir ve yerleşim yerlerinin adlarını ele alan eserler.

Dâriyye: Cami, saray, köşk gibi binaları anlatan eserler.

Hamamnâme/Hamâmiyye: Hamam kültürü, hamam güzelleri, hamam eğlenceleri vs. ile ilgili eserler.

Sâhilnâme: Boğaziçi sahilleri ve buradaki yerleşim yerleri, iskeleler vs. hakkında yazılmış eserler.

Seyahatnâme: Seyahat izlenimlerinin ve gezilen yerlerin anlatıldığı eserler.

Sefâretnâme: Sefirlerin (elçiler) izlenimleri ve değerlendirmelerinden oluşan eserler.

Şehrengîz: Bir şehrin güzelleri ve güzelliklerinin anlatıldığı eserler.

Kahvenâme: Kahvenin her türlü özelliğinin anlatıldığı eserler.

Sâkînâme: İçki, içki çeşitleri, içki meclisleri ve buralardaki eşyâ, sâkî vs. hakkındaki eserler.

Sûrnâme: Şehzâdelerin doğumları, sünnetleri, evlenmeleri gibi sevinç ve mutlulukları anlatan eserler.

Gül-i sad-berg: Yüz sayısı ile bağlantılı biçimde yazılmış eserler. Yüz hikâye, yüz beyit...

Gazavatnâme/Gazanâme /Fetihnâme/Zafernâme: Düşmanlarla yapılan savaşları ve kazanılan zaferleri anlatan eserler.

Selimnâme: Birinci Selim'in (Yavuz) seferlerinin ve savaşlarının anlatıldığı eserler. Genel anlamda padişahların seferlerini ve mücadelelerini anlatan eserler için de kullanılmıştır.

Süleymannâme: Birinci Süleyman'ın (Kanûnî) seferleri ve savaşlarını anlatan eserler. Hz.Süleyman'la ilgili eserler de aynı adla anılmıştır.

Fetihnâme: Fethedilen yerleri haber veren mektup ve fermanlara denir.

Fethiyye: Nesib bölümünde fethedilen yerlerin anlatıldığı kasidelere denir.

Falnâme/Yıldıznâme /Tefe'ülnâme/Hurşidnâme: El falı, çiçek falı, kura falı, kuş falı, peygamber falı, reml, kitap falı, yıldız falı vs.

Kıyafetnâme: İnsanların fiziksel özellikleriyle kişilikleri arasındaki ilişkinin anlatıldığı eserler.

Melhanâme: Gök cisimlerinin hareketleriyle gelecek arasındaki ilişkinin ele alındığı eserler.

Muammâ: Bir ismin gizlendiği bilmecelere denir.

Lügaz: Bir varlığın veya nesnenin özelliklerinin verilerek adının sorulduğu eserler.

Bahâriyye: Bütünüyle veya sadece nesib kısmında bahardan bahsedilen kaside.

Nevrûziyye: Bütünüyle veya sadece nesib kısmında nevrudan bahsedilen kaside.

Şitâiyye: Bütünüyle veya sadece nesib kısmında kıştan bahsedilen kaside.

Hazâniyye: Bütünüyle veya sadece nesib kısmında sonbahardan bahsedilen kaside.

Hasb-i hâl/Şikâyetnâme: Yakınma/şikâyet eksenli eserler.

Hezel/Hezliyât: Biriyle ilgili ahlak dışı bir üslûpla yapılan eleştiriler.

Hiciv/Hicviyye: Yergi içerikli eser veya kaside.

Letâyifnâme: Latîfelerden oluşan eserler.

Sihhatnâme: Padişahlara ve devlet adamlarına geçmiş olsun dilekleri içeren eserler.

Mersiye: Ölülerin ardından yakılan ağıtları içeren eser.

Maktel/Maktel-i Hüseyin: Bir büyüğün, özellikle de Hz.Hüseyin'in şehâdetini anlatan eser.

Sergüzeştname: Yaşanan veya tahayyül edilen olayların anlatıldığı eser.

Tezkire: Âlimlerin, şâirlerin, sanatkârların veya herhangi bir meslek erbâbının hayatı ve eserleri hakkında bilgi içeren kaynaklar.

Vefeyâtnâme: Ölenlerin ölüm tarihleri ve defnedildikleri yerleri anlatan eserler

Münâzara: Simgesel veya gerçek anlamda iki kahramanın münazarası şeklinde planlanan eserler. Bahar u Şitâ, Nef ü Rûh, Tîğ ü Kalem, Gül ü Mül, Beng ü Bâde...

Ta'rîfât: Devlet adamlarını, görevlerinin özelliğine göre birkaç beyit içinde birer portre hâlinde canlandıran eserler.

Tarîkatnâme, Berbernâme (Traşnâme), Devenâme, Seyirname, Cifrnâme, Kanunnâme...

7. EDEBÎ SANATLAR

Sözün dizilişine ve anlamına dayalı olduklarından, edebî sanatlarla ilgili pek çok farklı sınıflandırma mevcuttur. Çünkü sözün dizilişi ve anlam, bakış açılarına; başka bir ifadeyle kişiden kişiye değişiklik gösterir. Edebî sanatlar söz konusu olduğunda bakış açısı ve yorum farkı daha da belirgin hâle gelir. Dolayısıyla kaynaklarda edebî sanatlarla ilgili sürekli farklı tercihler ortaya çıkmaktadır. Bu düşünceyle aşağıda edebî sanatların aralarındaki münasebete ve işlevlerine dayalı bir sınıflandırma denemesi yapılmış; ardından edebî metinler üzerinde hızlı bir tarama yapılırken yararlanılabilmesi amacıyla, her biri birer cümle veya ifadeyle özetlenmiştir.

EDEBÎ SANATLAR	
Anlam çeşitliliğine dayalı sanatlar	îcâz, mecâz-ı mürsel, kinâye, tevriye, istihdam, îhâm, îhâm-ı tenasüp, îhâm-ı tezdad, mugâlata-i ma'neviye, müşâkele, cinas, tevcîh, idmâc, tahsîs.
Yergi, övgü ve abartıya dayalı sanatlar	kinâye, ta'rîz, istidrak, istibtâ'a, mübâlağa, ifrât, tefrit, müsâvât, itnâb, haşiv.
Şaşırtma ve etkileme öncelikli sanatlar	sehl-i mümtenî, kat', terdîd, rücû, belîğ sükût, kavî-i bi'l-mûcib, irhâ-yı inân, tekmile-i sadr, iltifat, irşat (tersim), istidrad.
Kelimelerin konumlarına ve sayılarına bağlı sanatlar	leff ü neşr, tenâsüp, tekrîr, asonans, aliterasyon, îade, sihr-i helâl, akis, reddü'l-acüz 'ale's-sadr, muvaşşah (akrostiş), iştikak, kalb.
Soru eksenli sanatlar	istifham, tecâhül-i ârif, muammâ, lügaz.
Benzetme, sebep ve karşılaştırmaya dayalı sanatlar	teşbîh, istiâre, teşhîs, intak, tecrîd, nidâ, hüsn-i ta'lîl, tefrik, taksîm, cem, tedrîc, tensîk-i sıfat.
Gönderme ve alıntılama dayalı sanatlar	telmîh, iktibas, tazmîn, tanzîr, telmî', irsâl-i mesel, ahz u saraka.
Mahârete ve harf oyununa dayalı sanatlar	kalb, iştikak, muvaşşah (akrostiş), tarsî', muvâzene, mümâsele, lebdeğmez, mühmel, mu'cem, riktâ, hayfâ, tashîf, mevsûl, mukatta, mütelevvin, hazf, akd, hal, secî', ebced.

Anlam Çeşitliliğine Dayalı Sanatlar

icâz: az söz çok anlam

mecâz-ı mürsel: gerçek anlamını düşünmeye bir engel bulunan bir sözü sadece mecâzî anlamı geçerli olacak biçimde kullanmak (gerçek anlam-mecâzî anlam)

kinâye: gerçek anlamını düşünmeye engel bulunmayan bir sözü mecâzî anlamıyla kullanmak (gerçek anlam-mecâzî anlam)

istihdâm: iki anlamlı sözün bir anlamını kendisiyle diğerini zamiriyle kullanma (sarfü'l-hizâne) veya bir sözü, her ikisine de işaret ederek, hem gerçek hem mecâz anlamıyla kullanma (gerçek anlam + mecâzî anlam)

tevriye: biri yakın biri uzak iki gerçek anlamı olan sözü uzak olduğu düşünülen anlamıyla kullanmak (gerçek anlam 1-gerçek anlam 2)

mugâlata-i maneviye: bir sözü zihni yanıltacak biçimde iki gerçek anlamıyla kullanma (anlamda yanıltmaca)

îhâm: bir sözü iki gerçek anlamı geçerli olacak şekilde kullanmak (gerçek anlam 1-gerçek anlam 2)

îhâm-ı tenâsüp: kelimenin kastedilmeyen anlamıyla ilgili başka bir kelime kullanma

îhâm-ı tezat: kelimenin kastedilmeyen anlamıyla ilgisiz (zıt) başka bir kelime kullanma

müşâkele : bir sözü ikinci kez, ilk ve gerçek anlamı dışında kullanmak

cinâs: yazılışları ve okunuşları aynı anlamları farklı kelimeler

tevcih: sözü hem olumlu hem olumsuz kullanma (muhtemelü'z-zıddeyn)

idmâc: belli maksadı dile getiren söze başka anlam yükleme

tahsîs: bir sözün anlamını başka bir söze yükleme

Yergi, Övgü ve Abartıya Dayalı Sanatlar

kinâye: gerçek anlamı da bulunan bir sözü mecâzî anlamıyla kullanmak

ta'riiz: uyarma amacıyla kastettiği anlamın terisini söyleme, ironi

istidrak : över görünüp yerme, yerer görünüp övme

istibtâ'a: övgü içinde övgü

mübâlağa: abartma

ifrât: aşırı düzeyde genelleme yapma

tefrît: aşırı biçimde daraltma

müsâvât: sözü normal ölçülerde kullanmak

itnâb: sözü uzatma

haşiv: söz fazlası

Şaşırtma ve Etkileme Amaçlı Sanatlar

sehl-i mümtenî: basit görünen çok güzel ve özlü söz

kat': sözü aniden kesme

terdîd: sonu aniden ve şaşırtıcı biçimde söyleme

rücû': sözden/görüşten dönme, dönmüş gibi yapma

belîğ sükût: vurgulanacak konuya az değinmek veya hiç değinmemek

kavl-i bi'l-mûcib: "Sen şimdi bu akşam bir saat kesintisiz ders mi çalıştın? Yok canım o kadar değil, sabaha kadar çalıştım."

irhâ-yı inân: yalandan muhatabı değiştirmek

tekmile-i sadr: sözü heyecan artırıcı biçimde bitirmek

iltifat: sözde muhatabı değiştirmek

irsat (tersîm, teshîm): sonucu haber vermek, işaret etmek

istidrad: konu dışına çıkmak

Kelimelerin Konumlarına ve Sayılarına Bağlı Sanatlar

leff ü neşr: beytin her bir dizesinde birbiriyle ilgili en az ikişer ögeye yer verilmesi

tenâsüp: anlam bakımından aralarında ilgi bulunan kelimeleri bir arada kullanma (cem'iyet, telfik, müraat-ı nazîr, i'tilâf)

tezad: zıt anlamlı kelimeleri bir arada kullanma

tekrîr: kelime tekrarı

asonans: sesli harf tekrarı

aliterasyon: sessiz harf tekrarı

iâde: bir beytin sonundaki kelimeyi, izleyen beytin başında yineleme

sihr-i helâl: bir sözü hem öncesiyle hem sonrasıyla kullanma

akis (tedvir): yansıma → ←

reddü'l-acüz 'ale's-sadr: beyit başındaki kelimeyi beyit sonunda yineleme

Soru Eksenli Sanatlar

istifham: cevabı bilinen soru sorma

tecâhül-i ârif: bilmezlenme

mu'ammâ: bilmece sorma

lügaz: ayrıntılarını vererek bilmece sorma

Benzetme, Sebep ve Karşılaştırmaya Dayalı Sanatlar

teşbîh: benzetme

istiâre: eksik benzetme, iğreti benzetme, metaphore

teşhîs: kişileştirme

intak: konuşurma

tecrîd: soyutlanma, kendi kendine seslenme

nidâ: seslenme

hüsn-i ta'lîl: güzel sebebe bağlama, güzele yorma, hüsn-i tevcih

tefrîk: aynı olan iki şey arasında fark ileri sürmek

taksîm: birden çok şey söyleyip ayrı ayrı açıklamak

cem': birden çok anlamı bir hükümde toplamak

tedrîc: bir tür tümevarım ve tümdengelim

tensîk-i sıfat : bir şeyle ilgili birçok sıfat söylemek

Gönderme ve Alıntılama Dayalı Sanatlar

telmîh: tarihi ve efsanevî olay ya da kişiye gönderme yapma

iktibas: âyet/hadis alıntısı yapma

tazmîn: başka şairden alıntı yapma

tanzîr: başka bir şairin şiirine eklenti yapma

mülemma' (telmî'): Türkçe, Arapça ve Farsça karışık şiir söyleme

irsâl(irâd)-i mesel: atasözü kullanma

ahz u saraka: çalma, çalıntı

Mahârete ve Harf Oyununa Dayalı Sanatlar

kalb: kelimeyi tersinden yineleme (râm-mâr)

iştikak: aynı kökten gelen kelimeleri kullanma

akrostiş (muvaşşah): satır başı harfleriyle özel bir kelime/isim yazma

tarsîf: beyitteki kelimelerin sayısı, vezin, kafiyece uyumlu olması

muvâzene: beyitteki kelimelerin vezince uyumlu olması

mümâsele: beyitteki kelimelerin (vezin ve) kafiyece uyumlu olması

lebdeğmez: dudak sessizlerini kullanmama

mühmel: hep noktasız harf kullanma

mu'cem (menkût): hep noktalı harf kullanma

hayfâ: noktalı kelime + noktasız kelime ...

riktâ: noktalı harf + noktasız harf ...

tashîf: noktalı harfi noktasız, noktasız harfi noktalı sayma

mevsûl (muvassal): bitişken harfler

mukatta': bitişmeyen harfler

mütelewin: küçük müdahaleyle veznin değişebilir olması

hazf: kasidede harflerden birini kasten kullanmama

'akd: nesri nazma çevirme

hal: nazmı nesre çevirme

seci': nesirde kafiye

ebced: tarih düşürme

8. DİVAN ŞİİRİNDE MAZMÛNLAR ve GÜZELİN UZUVLARIYLA İLGİLİ YAYGIN BENZETMELER

Bu bölümün kaynakçasından da anlaşılacağı gibi mazmûn terimiyle ilgili farklı değerlendirmeler bulunmaktadır. Söz gelimi mazmûn kelimesini *bir metnin içine yerleştirilmiş, gizlenmiş anlam karşılığında* kullananlar bulunmaktadır. Bunun yanında mazmunu *kalıplaşmış, yaygınlaşmış ve gelenekselleşmiş mecâzlar, teşbihler, istiâreler vs.* anlamında kullananlar da vardır. Bu bölüm, mazmûn teriminin her iki anlamı da dikkate alınarak hazırlanmıştır.

Divan şiiri, mazmûnlar sistemi üzerine kuruludur. Kendine özgü mazmûnlar geliştirenler de bulunmakla birlikte, bu mazmûnlar sistemine bütün divan şairleri riâyet etmiştir. Dolayısıyla bu sistemi tanımadan divan şiirini tanımak mümkün değildir. Divan şiirindeki mazmunların çok büyük bir bölümü güzelin (sevgilinin) uzuvlarıyla ilgilidir. Çünkü divan şiirinin ekseninde *sevgili* vardır. Şairler, ele aldıkları konu ne olursa olsun mutlaka bir şekilde sözü mutlaka bir şekilde sevgiliye getirirler. Söyleyeceklerini onunla ilgili benzetmeler, telmihler veya mecâzlar vs. üzerinden anlatırlar.

Bu sebeple aşağıda divan şiiri metinlerinin çözümlenmesinde yararlanılabilecek bir mazmûnlar ve yaygın benzetmeler listesi hazırlanmıştır.* Sözü edilen liste, divan şiirinde çok sık kullanılan kelimeler, terimler, benzetme ögeleri, telmihler vs. anlamına da gelmektedir.

✓ AĞIZ (dehân/dehen, fem) ve DUDAK (leb): Ağız ve dudak, divan şiirinde sevgilinin en çok zikredilen uzuvlarından. Bu iki uzuv, aynı zamanda en temel güzellik ölçütleri arasındadır. Şairler; *ağız, dehân/dehen* ve *fem* kelimelerini aynı uzvu karşılamak için kullanmışlardır. Diğer taraftan *dudak* ve *leb* de aynı uzvu karşılamaktadır. Divan şairlerinin bu iki uzvun özelliklerine işaret etmek için kullandıkları sıfatlar veya edebî sanatlar vasıtasıyla yaptıkları mecâz, benzetme ve telmihleri ifade eden kelimeler aşağıda verilmiştir.

gonce/**gonca**, gonca-i handân, gonca-i mestûr, gül goncası, verd, **gül**, gül-berg-i handân, **kadeh**, câm, câm-ı Cem, câm-ı **la'l**, câm-ı şarâb, peymâne, sâgar, piyâle, hokka, hokka-i mercân, hokka-i la'l, dükkân, dürc, hâtem, nigîn, **mühr**, mühr-i Süleymân, su, mâ, âb, **âb-ı hayât**, âb-ı kevser, âb-ı hayvân, âb-ı Hızr, çeşme-i cân, çeşme-i Hızr, çeşme-sâr, menba'-ı kevser, sûre-i Kevser, zülâl, **cân**, yâr-ı cân, cân-ı cihân, cân otu, cân-perver, cân-bahş, cân-efzâ, rûh-perver, rûh-efzâ, revân-bahş, hayât-bahş, cân viren, Îsâ, Îsî, Îsî-dem, Mesîh, Mesîhâ-dem, Hızr, ilâc, dermân, devâ, şifâ, dârû, em, em sem, tiryâk, tabîb, dârû's-şifâ, **şarâb**, şarâb-ı ter, şarâb-ı nâb, şarâb-ı erguvân, sahbâ, mey, mey-i la'l, mey-i nâb, mey-i sâfî, mey-i hoş-güvâr, mey-i gül-efsûn, mey-gûn, bâde, mül, mey-hâne, hâne-i hammâr, lezzet, nukl, şîrîn, **şeker**, şekerîn, şekeristân, şeker-rîz, ney-şeker, kand, kand-i mükerrerr, nebât, şerbet, bal, şehd, helvâ, pâlûde, gül-âb, tuz, nemek, hurma, unnâb, enâr, **piste**, kiras, **âteş**, âteşin, ahker-pâre, surh, **kan**, kan içici, hûn-baha, yâkût, mercân, akîk, rengîn, la'l, la'lîn, la'l-i Bedeşân, la'l-i Yemen, la'l- i rümmânî, la'l-i nâb, la'l-i âbdâr, la'l-i dür-efşân, la'l-i handân, la'l-pâre, kân, dür-pûş, güher, güher-bâr, güher-rîz, güher-pûş, sade, dâire, **nokta**, nokta-i vehm, nokta-i şek, **sıfır**, zerre, nâ-peydâ, serâb, rûh, **sır**, râz, esrâr, gizlü, mahrem, gümân, bî-nişân, **hayâl**, rü'yâ, yok, yokluk, 'adem, hiç, düşvâr, yâd, târ, teng, imlâ sığmaz, söz yok, adı var kendi yok, ma'nâ, nükte, nükte-i gayb, güft ü gûy, mîm...

Ağız ve dudakla yaygın biçimde ilişkilendirilen ögelerden oluşan yukarıdaki kelimeler, divan şiirinde ağız ve dudakla ilgili güzellik ölçütlerini de ortaya koymaktadır. Buna göre divan şairleri için ağız veya dudak, *küçük, tatlı, taze ve kırmızı* olmalıdır. Bu iki uzuv için en temel özellik, bu dört kelimeyle özetlenebilir. İlgili bütün benzetme ögeleri ve kullanılan sıfatlar da hep bu çerçevededir. Nitekim ağız ve dudakla ilişkilendirilen bütün ögelerin ortak özelliği de küçük,

* Bu liste, Cem Dilçin'in bir çalışmasından ("Dîvân Şiirinde Gazel", **Türk Dili Divan Şiiri Özel Sayısı-II**, TDK, Ankara, s.136-139) yola çıkılarak geliştirilmiştir.

tatlı, taze ve kırmızı olmalarıdır. Böyle idealize edilmiş bir güzellik ögesi olarak ağız ve dudak, âşığın cânına can katacak güce ve kudrete sahiptir.

✓ SAÇ (zülûf, gîsû, mû/mûy, turra, kâkül, perçem): Saç, divan şiirinde en temel ve en sık başvurulan güzellik unsurlarındandır. Divan şairleri, sevgilinin saçını veya saçının bir bölümünü karşılamak üzere *saç, zülûf, gîsû, mû, mûy, turra, kâkül, perçem, ca'd* gibi kelimeler kullanmışlardır. Bu kelimeler, kimi zaman doğrudan ve bütün olarak saç karşılığında kullanılmış, kimi zaman da saçın bir bölümü karşılamak üzere kullanılmıştır. Söz gelimi *zülûf*, yerine göre doğrudan saç anlamında olabileceği gibi *saçın yanaklara düşen kısmı* anlamında da olabilir. Diğer taraftan *saç* kelimesi, genel anlamı yanında yerine göre *zülûf* karşılığında da kullanılmış olabilir. Diğer bütün uzuvlarla ilgili değerlendirmelemin bu çerçevede yapılması, metinlerin doğru anlaşılması ve çözümlenmesi bakımından yararlı olacaktır. Aşağıda divan şairlerinin sevgilinin saçıyla ilgi kurdukları kelimelere yer verilmiştir. Bu kelimelerin bir bölümü saç için kullanılan sıfatlardan, bir bölümü ise edebî sanatlar vasıtasıyla saçla ilişkilendirilen ögelerden oluşmaktadır.

Sıfatlar: *perîşân*, pârekende, *târûmâr*, *bî-karâr*/kararsız,müşevveş, silsile, müselsel, dirâz, mutavvel, *bî-nihâyet*, ukde, girih, şiken, ham, ham-be-ham, pür-ham, çîn, pîçâpîç, pür-çîn, dü-tâ, tâb, pürtâb, pîç, pîç ü tâb, dil-âvîz, şikeste, serkeş, ser-nigûn, ser-geşte, ser-dâr, **kıssa**, **hikâye**, **küfr**, **sevdâ**, kara, **siyâh**, siyâhî, siyeh, siyeh-fâm, siyeh-kâr, siyeh-pûş, **anberîn**, anber-bâr, anber-feşân, anber-bû, anber-sâ, anber-fâm, muanber, semen-sâ, semen-bû, müşg-bâr, müşg-efşân... **İsimler (benzetme ögeleri):** **zencîr**, **kemend**, bend, resen, rismân, rişte, ömr, sâl, râh, **menzil**, halka, kec-rev, girdâb, çenber, dâr, **dâm**, ağ, kafes, dal, lâm, cim, âşüfte, şûr, nal, sâlib, nişân, tevkî, çengâl, tuğ, **sünbül**, tâvûs, **yılan**, mâr, ef'î, ejder, ejderhâ, akreb, kejdüm, a'sâ, çevgân, zunnâr, benefşe, gice/gece, dün/tün, leyl, akşâm, şâm, şeb, şeb-rev, leylâ, leylî, ebr, ebr-i müşg-efşân, sehâb, zâğ, gurâb, karga, hümâ, şeh-bâz, sâye, zill, duhân, dûd, tarîk, müşg, nâfe, külbe-i attâr, anber, ca'd-ı muanber, reyhân, semen, yâsemen, ûd, âbnûs, Çîn, Maçın, Hata, Hıtâ, Hutun, Tatar, **Moğol**, Moğol-Çîn, Türk, Rûm; keşmekeş, şûrîde, fitne, kesret, kâfir, kâfiristan, bî-dîn, hicâb, belâ, karanu, zulmet...

Listenin incelenmesinden de anlaşılacağı gibi divan şiirinde sevgilinin saçının en belirgin özellikleri *güzel kokulu, uzun ve siyah* olmasıdır. Diğer bütün özellikleri neredeyse tümüyle bu iki özellikle bağlantılıdır. Ayrıca kıvrımlı ve perîşân olmak da saç için dikkat çeken özelliklerdendir. Bu özelliklerinden dolayı sevgilinin saçı âşık için büyüleyici bir güzellik unsuru hâline gelmektedir. Ne var ki tıpkı sevgilinin kendisi gibi saç da büyüleyici güzelliğine karşın pek acımasız, anlayışsız ve merhametsizdir. Saçla ilişkilendirilen bütün ögelerde bu özelliklerin ortak olduğunu söylemek mümkündür. Farklı bir söyleyişle saçın herhangi bir ögeyle ilişkilendirilmesinde *güzel kokulu, siyah, uzun* ve kıvrımlı olması; temel ölçüt (yerine göre vech-i şebeh) olarak dikkat çekmektedir.

✓ YÜZ (rû, rûy, dîdâr, çihre, likâ, tal'at, sîmâ, sûret, cemâl) ve YANAK (ruh, ruhsâr, hadd, âriz, 'izâr): Yüz ve yanak, divan şiirinde çok özel bir işleve sahiptir. Şairler yüzü karşılamak üzere *yüz, rû, rûy, dîdâr, çihre, likâ, tal'at, sîmâ, sûret, cemâl* gibi birçok kelime kullanmışlardır. Aynı şekilde yanak için de *yanak, ruh, ruhsâr, hadd, âriz, 'izâr* gibi kelimeleri tercih etmişlerdir. Bununla birlikte zaman zaman yüz için kullanılan kelimelerin yanak için, yanak için kullanılanların da yüz için kullanıldığı olmuştur. Yüz ve yanakla ilgili genel algı hemen hemen aynı olduğundan bunlarla ilişkilendirilen ögeler ve bunlar için kullanılan sıfatlar da aynıdır. Aşağıda bu ögeler ve sıfatlar bir liste hâlinde verilmiştir.

gün, gündüz, **güneş**, hûrşîd, şems, mihr, mihr-i rahşân, âftâb, **ay**, mâh/meh, mâh-ı tâbân, meh-ı tâbân, sabah, subh, nûr, pertev, sîmîn, **şem'**, çerâğ, tâb, **âteş**, âteş-i Musâ, od, nâr, **âyine**, **âb**,

âb-ı revân, âb-ı nâb, zülâl, kâfûr, şarâb, tâb-ı mül, rû, Kur'ân, **Mushaf**, kitâb, mecmûa, **sayfa**, âyet, **îmân**, Kâ'be, kible, yed-i beyzâ, gencîne, cennet, cennet gülü, firdevs, behişt, bâğ-ı cennet, ravza, bahâr, nev-bahâr, evvel-bahâr, mevsim-i gül, seher, tan, bâğ, bûstân, **gül**, gül-gûn, gül-i handân, gül-i ter, gül-i ahmer, gül-i hamrâ, gül-i sîrâb, gülşen, gülzâr, gülistân, berg-i gül, varak-ı gül, verd, **lâle**, lâle-zâr, lâle-sitân, lâle-fâm, **semen**, berg-i semen, nesrin, ergûvân, perî, hûr, melek...

Yukarıdaki ögelerin ortak özelliklerinden de anlaşılacağı gibi divan şiirinde sevgilinin yüzü ve yanağı; *parlak, diri, duru, yumuşak* yüz ve yanakla ilişkilendirilen ögelerin tamamı onun *parlak, diri, duru, yumuşak dokulu, sarıya veya pembeye yakın kırmızı renkli* ve *yuvarlak* olarak düşünülmüştür. Ayrıca divan şiirinde yüz ve yanak, şairlerin güzellik anlayışı açısından çok önemli ve özel bir işleve sahiptir. Öyle ki divan şairi için güzellik için yüz ve yanak güzelliği, başka hiçbir güzellikle karşılaştırılmayacak derecede vazgeçilmez bir değere sahiptir. Onlara göre güzellik, yüzdendir. Aslında yüze verdikleri bu değer, genel anlamda divan şairlerinin güzellik anlayışları için de önemli bir göstergedir. Divan şiirinde güzelin diğer uzuvları da yer almakla birlikte şairleri dikkatlerini büyük oranda güzelin yüzüne odaklamışlardır. Dahası *göz, kirpik, kaş, saç, ağız, dudak, ben, ayva tüyleri* de yüzde bulunan uzuvlardır. Güzelin bugünkü estetik anlayışa göre çok daha fazla önemli görülen *bacak* ve *göğüs* gibi uzuvlarına divan şairlerince yüz ve yüzdeki uzuvlar kadar itibar edilmemesi son derece anlamlıdır. Zira bu, onların güzeli popüler kültürdeki yaygın algı ve anlayışın aksine, cinsel bir objeden çok bir ilhâm kaynağı olarak görmeleriyle ilintilidir. Daha açık bir ifadeyle söylemek gerekirse günümüzde güzellik ölçütleri rakamlarla ifade edilmekte ve çok büyük bir ağırlıkla cinsel nitelik taşımaktadır. Oysa divan şiirinde güzelin kendisinden çok güzelliği ve şair zihninde için oluşturduğu çağrışımlar değerlidir. Divan şairlerinin en önemli ilhâm kaynağı olarak sevgilinin dikkat çekmesi de tamamen bu bakış açısıyla ilgilidir.

✓ **GÖZ** (*çeşm, dîde, 'ayn*) ve **BAKIŞ** (*gamz, gamze, nigâh/nigeh*): Divan şiirinde sıklıkla yer alan önemli uzuvlar arasında *göz* de yer almaktadır. Göz karşılığında kullanılan diğer kelimeler *göz, çeşm, dîde* ve *'ayn* olarak tespit edilmiştir. Bakış, yan bakış anlamında ise *gamz, gamze, nigâh* veya *nigeh* kelimeleri dikkat çekmektedir. Yüzle yanak ve ağızla dudak arasındaki ilişkide olduğu gibi gözle gamze arasında da şairler birçok beyitte neredeyse hiçbir fark görmemişlerdir. Nitekim bunlarla ilgili olarak kullanılan ve aşağıda bir liste hâlinde verilmiş olan sıfatlar, yapılan benzetme ve yakıştırmalar da hemen hemen aynıdır.

câdû, câzû, câdû-fen, câdû-ger, câdû-vâne, **sâhir**, sehâr, sihr, Hârût, mest, mestâne, **serhoş**, bed-mest, ser-mest, mest-i harâb, mey-âşâm mest-i siyâh, siyeh-mest, mahmûr, pür-humâr, şîr-gîr, meyhâne-i nâz, esrük, nîm-mest, bîmâr, bî-tâb, gammâz, **şûh**, hâb-âlûd, hâb-nâk, tîr, tîğ, tîğ-zen, **şemşîr, hançer**, nişter, peykân, nâvek, hadeng, **kâtil**, kattâl, kassâb, **hûnî**, hûn-feşân, hûn-bâr, hûn-hâr, hûn-rîz, Türk, Türkmen, Tatar, Rüstem, Kahraman, Tehemten, **Cengiz**, Mirrîh, **cellâd, zâlim**, kanlı, sayyâd, âvâre, kebûter, bî-dîn, **kâfir**, bî-amân, hışm, âfet, bî-rahm, bî-dâd, **harâmî**, râh-zen, **reh-zen, uğrı**, yağmacı, ayyâr, mekkâr, fitne, pür-fitne, fitneci, **fettân**, gazab-nâk, **âhû, nergis**, 'abher, nergis-i mest, mükahhal, bâdâm, elâ, ala, kara, **sad**, 'ayn...

Listedeki ögelerden de anlaşılacağı gibi divan şiirinde göz görüntü bakımından *büyükçe* ve *elips* şeklinde; renk açısından ise *siyahtır*. Ayrıca göz, sahibinden ötürü *aldatıcı, acımasız* ve *baygın*; güzelliğinden ötürü de *büyüleyicidir*. Bu arada yukarıdaki listedeki kesici ve delici özelliği bulunan ögelerin, divan şairlerince gözden daha çok gamzeyle ilişkilendirildiklerini hatırlamakta yarar vardır.

✓ **KAŞ (ebrû)**: Divan şiirinde *kaş* ve *ebrû* aynı amaçla kullanılan kelimelerdir. Aşağıdaki listede yer alan ögelerden de anlaşılacağı gibi divan şairleri için güzelin kaşı *kavisli* ve *inedir*. Başta teşbih ve istiâre olmak üzere değişik yöntemler aracılığıyla ilişkilendirildiği bütün ögelerin ortak özellikleri de bu ölçüye uygundur.

hilâl, hilâl-i yd, mâh-ı nev, mâh-ı rûze, gurre, gurre-i meh, yeni ay, ay yenisi, toğar ay, **mihrâb**, **mescid**, kible-gâh, secde-gâh, sâye-bân, tâk, köprü, **kemân**, **ya(y)**, mısra, matla', egri, egri söz, egri haber, kıl kalem, **râ**, nûn, kec-rev, kavs, mukavves, Kâ'be Kavseyin, **hançer**, şemşîr, kırâb, tuğra, nişân, tevkî, semmûr...

✓ **KİRPİK (müje, müjgân, kirpük)**: Divan şiirinde *kirpik/kirpük*, *müje*, *müjgân* gibi kelimelerle karşılanan kirpiğin en belirgin özelliği *sivri* ve *uzun* olmasıdır. Bu özellikleriyle güzelin acımasız gözü ve bakışlarıyla birlikte âşîğın gönlünü delip geçer. Dolayısıyla kirpikle ilişkilendirilen bütün ögelerin de ortak özelliği ince, uzun ve sivri uçlu olmalarıdır.

ok, tîr, sehm, **kılıç**, tîğ, şemşîr, **hançer**, bıçak, mızrak, peykâncı, saf-ı sipâh, leşker, bârân, çârûb, **sûsen**...

✓ **BEN (hâl)**: *Ben*, diğer adıyla *hâl*; divan şiirinde *küçük* ve *siyah* olması yönüyle dikkat çeker. Nitekim aşağıdaki listede yer alan ögelerin tamamı da bu özelliklerle uyumludur. Zira bu ögelerin de ortak özelliği, ben gibi ya küçük ya da siyah olmalarıdır.

nokta, dâne, şâh-dâne/şeh-dâne, 'ûd, **fülfül**, haşhaş, **tohm**, h'âb, müferrih, müferrih h'âb, **Hindû**, Hindû-beçe, Arab, **meges**, zübâb, âşiyân, nâ-Müselmân, firengistân, büt-perest, 'ayn-ı câdû, sultân, Habeş sultânı, **Bilâl-i Habeşî**, ceşş-i Habeş, Hârût, siyeh-dil, fitne, gice, Pervîn, Süreyyâ, sitâre, siyâh/siyeh, sevâd, müşk, anber, benefşe, elma çekirdeği...

✓ **HATT (yüzdeki ayva tüyleri)**: Güzelin yüzündeki ayva tüyleri (hatt); *çok ince*, *kısa* ve *sarı* renklidir. Bu özellikleri sebebiyle aşağıdaki ögelerle ilişkilendirilmiştir.

sebz, **sebze**, sebze-zâr, **çemen**, ter giyâh, **benefşe**, **reyhân**, Hızr, **zulmet**, zulûmât, ebr-i siyâh, hazân, hâr, sûre, **âyet**, tefsîr, hâşîye, hüccet, nâme, **mektûb**, mahabbet-nâme, nüsha, rükûm, **misk**, miskîn, müşk-i Hutun, zerrât-ı misk-i Hutun, müşk-i Tatar, anber, **asker**, sipâh, leşker-i Fir'avn, 'abd-i Habeşî, toz, jengârî, pîrûze, lâciverd, tûtî, zâğ, dûd, buhûr, sâye-i zülf, sâye-i ebrû, sehâb, ebr, ebr-i bahâr, şeb-i tîre, mûr, mûrçe, gubâr, kara yazı, sürme reng, sevâd, muanber, nev, tâze, kebûd, nîş, zerre, menşûr, berât, hâle, hicâb...

✓ **DİŞ (dendân)**: Güzelin dişi, *küçük* ve *beyazdır*. Bu sebeple inci, yıldız, çiy gibi ögelerle ilişkilendirilmiştir.

dür, dürr-i Aden, güher, lü'lü, le'âl, cevâhir, **necm**, encüm-i rahşân, dâne-i şebnem, **çiy**, jâle, şebnem, eşk, habâb...

✓ ÇENE ve ÇENE ÇUKURU (enek, zenah, zenahtân, zekân): Güzelin çenesi, aşağıdaki benzetme öğelerinin ortak özellikleri gibi *yuvurlak* ve *ten renkli*; çenesindeki hafif çukurluk ise küçük; ama âşik için âdetâ bir kuyudur.

kuyu, çâh/çeh, çeh-i Bâbil, **zindân**, habâb, âşiyâne, sâgâr-ı sîm, sîb, **elma**/alma, sheftâlû, bîh, âbî, turunc, top...

✓ BOY (kadd, kâmet, endâm): Güzelin boyunu ifade etmek üzere yaygın biçimde kullanılan kelimeler *boy*, *kad/kadd*, *kâmet* ve *endâm*dir. Güzelin boyu için kullanılacak en önemli nitelendirme sıfatları *uzun* ve *endamlı* kelimeleridir. Bu aşamada zaman zaman bazı kaynaklarda da rastlanabilecek bir yanlış anlamaya dikkat çekmekte yarar vardır. Zira güzelin boyunun uzunluğundan kasıt, aslında sadece uzunluk değil endamlı olmaktır. Öyle ki uzun olduğu hâlde azalarla uyumlu ve endamlı olmayan boy makbul değildir. Buna karşı çok uzun olmasa da azalarla uyumlu olan boy makbul olabilir. Divan şairlerinin zaman zaman boyu uzun bir ağaç yerine küçük bir fidana benzetmiş olmaları, boyun uzunluğuna değil uyumlu ve âhenkli olmasına dikkat ettiklerini göstermektedir.

serv, serv-i hırâmân, serv-i ser-efrâz, serv-i nâz, serv-i revân, serv-i sehî, serv-i bülend, serv-i çemen, serv-i âzâd, serv-i gül-endâm, **şimşâd**, **sanavber**, **tûbâ**, **sidre**, müntehâ, **nihâl**, bân, nârven, çenâr, nahl, 'ar'ar, mısra, **elif**, toğru, âfet, kıyâmet, kâmet, şem', fevvâre, sancak, râyet, livâ, bülend, râst, mevzûn, latîf, ra'nâ, bâlâ, âzâde...

✓ SİNE (göğüs, bağır, ber): Güzelin sinesi; *beyaz renkli*, *hassas* ve *pürüzsüz* bir dokuya sahip olması ile dikkat çeker.

semen, yâsemen, **yâsemîn**, **sîm**, sîmîn, **âyine** ...

✓ BEL (bil, miyan): Bel anlamında *bil* veya *miyân* kelimeleri kullanılabilir. Güzelin belinin en belirgin özelliği, ilgili benzetme öğelerinden de anlaşılacağı gibi *ince* ve *zarîf* olmasıdır.

hayâl, rü'yâ, nâ-peydâ, nâyâb, mû, mûy, **kıl**, kılca, **sır**, râz, râz-ı nihân, nazûk, hiç, hiçlik, yok, adı var kendüsi yok, rişte, ince, teng...

✓ DİĞER UZUVLAR: Divan şiirinde en çok dikkat çeken uzuvlar yukarıda ele alınmışlardır. Bununla birlikte tamamı bu kadar değildir. Çok az olmakla birlikte, bunlar dışında başka uzuvlar da divan şairlerinin şiirlerinde yer almıştır: **merdüm** (gözbebeği), **bâzû** (pazu), **gerden** (gerdan, boyun), **bilek**, **dest** (el), **engüşt** (parmak), **nâhun** (tırnak), **dil**, **kulak** (gûş), **binâgûş** (kulak memesi), **bâzû** (pazu), **gabgab** (çene altı), **pâ(y)** (ayak)...

Divan Şiirinde Güzelin Uzuvarı (Alfabetik)

ağz [آغز] dehân [دهان] dehen [دهن] fem [فم]

ayak [آياق] pâ [پا]

bakış [باقىش] gamz [غمز] gamze [غمزه] nigâh [نگاه] nigh [نكه]

bel [بل] bil [بيل] miyan [میان]

ben [بن] hâl [خال]

bilek [بيلك]

boy [بوى] kadd [قد] kâmet [قامت] endâm [اندام]

boyun [بوين] gerden [كردن]

çene altı [چنه] gabgab [غبغب]

çene çukuru (enek) [اکك] zenah [زنج] zenahdân [زنخدان] zekân [زكان]

dil [ديل]

diş [ديش] dendân [دندان]

dudak [طودق] leb [لب]

el [ال] dest [دست]

göz [كوز] çeşm [چشم] dîde [دیده] ‘ayn [عين]

gözbebeği [كوز بيكى] merdüm [مردم]

yüzdeki ayva tüyleri (hatt) [خط]

kaş [قاش] ebrû [ابرو]

kirpik [كيرپيك] kirpük [كيرپوك] müje [مژه] müjgân [مژگان]

kulak [قولق] gûş [گوش]

kulak memesi (bînâgûş) [بيناكوش]

meme (pistân) [پستان]

parmak [پارمق] engüşt [انگشت]

pazı (bâzû) [بازو]

saç [صاج] zülf [زلف] gîsû [كيسو] mû [مو] mûy [موى] turra [طره] kâkül [كاكل] perçem [پرچم]

sîne [سينه] göğüs [كوكس] bağır [باغیر] ber [بر]

tırnak [طيرنق] nâhun [ناخن]

yanak [يانق] ruh [رخ] ruhsâr [رخسار] hadd [حد] ârız [عارض] ‘izâr [عذار]

yüz [يوز] rû [رو] rûy [روى] dîdâr [دیدار] çihre [چهره] likâ [لقا] tal’at [طلعت] sîmâ [سيما] suret [صورت]

cemâl [جمال]

Özel not

Yukarıdaki tablodan da anlaşılacağı gibi divan şiirinde uzuvarlar denince akla sevgilinin boynundan yukarısında yer alan uzuvarları gelmektedir. Öyle ki tabloda yer alan 29 uzuvdan sadece 9’u boyundan aşağıda yer almakta, diğer 20’si boyundan yukarıda; diğer bir ifadeyle başta yer almaktadır. Bu ayrıntı, aslında divan şairlerinin güzellik anlayışları yanında biraz da İslâm inancında başa ve yüze özel hassasiyetler atfedilmesiyle ilgilidir.

9. DİVAN ŞİİRİNDE TARİKATLAR VE AKIMLAR (TARİKATLAR, TÜRKİ-İ BASİT, MAHALLİLEŞME, SEBK-İ HİNDİ)

Tasavvuf ve tarikatlar, divan şiirini besleyen önemli kaynaklar arasındadır. Bu bağlamda *Yeseviyye*, *Mevleviyye*, *Melâmiyye*, *Rıfâiyye*, *Kadiriyye*, *Nakşibendiyye*, *Şâzeliyye*, *Salâhiyye*, *Halvetiyye*, *Eşrefiyye*, *Celvetiyye*, *Bayramiyye*, *Bektaşîyye*, *Hurûfiyye* gibi pek çok tarikat ve tasavvufî akım, değişik hususiyetleri veya temsilcileri vesilesiyle divan şiirinde yer edinmiştir. Doğal olarak *Hoca Ahmed Yesevî*, *Mevlânâ*, *Gazâlî*, *Fahreddînü'r-Râzî*, *Hacı Bektaş-ı Velî*, *İbrahim Edhem*, *Abdülkadir Geylânî*, *Hallâc-ı Mansûr*, *Hacı Bayram-ı Velî*, *Hakîm Senâî*, *Ferîdüddîn Attâr*, *Ahmed Rıfâî*, *Mâlik bin Dinâr*, *Sünbül Sinan*, *Şeyh Şabân-ı Velî*, *Ma'rûf-ı Kerhî*, *Cüneyd-i Bağdâdî*, *İbrahim bin Edhem*, *Ma'rûf Kerhî*, *Bişr-i Hafî*, *Bâyezîd-i Bistâmî*, *Behlül-i Dâna*, *Selmân-ı Fârisî* gibi belirli tarikatlar açısından önemli olan pek çok isme de divan şiirinde rastlanmaktadır. Ayrıca *âşık*, *ma'sûk*, *tarîk*, *abdal*, *dervîş*, *kalender*, *sâlik*, *mürşîd*, *mürîd*, *dergeh/dergâh*, *tekye*, *hânkâh*, *halvet*, *halvethâne*, *a'sâ*, *tecrîd*, *kanâat*, *tevekkül*, *şükür*, *uzlet*, *el almak*, *zikr*, *zâkir*, *vird*, *fenâ*, *bekâ*, *kabâ*, *sır*, *esrâr*, *gayb*, *tecelli*, *vahdet-i vücûd*, *gınâ*, *sa'y*, *zâhid*, *sûfî*, *vâiz*, *âbid*, *zühd*, *takvâ*, *kerâmet*, *nefs*... gibi tasavvuf ve tarikatlarla ilgili pek çok terim de divan şiirinin anlaşılması bakımından önemli işlevler yerine getirmektedir.

Divan şiirinde tasavvuf ve tarikatlar, farklı şekillerde yer edinmiştir. Bazı divan şairleri, bizzat tasavvuf ehli olduklarından ve bir tarikata mensup bulduklarından, şiirlerinde tasavvufî bakış açılarına veya mensup oldukları tarikatla ilgili hususlara yer vermişlerdir. Bazı divan şairleri ise kendileri doğrudan tasavvuf ehli veya bir tarikat mensubu olmadıkları hâlde şiirlerinde tasavvufî bakış açılarına ve tasavvufî hususlara yer vermişlerdir. Diğer taraftan tasavvufu hiçbir bağı bulunmayan bazı şairlerin de, sırf Müslüman olmalarından ötürü, şiirlerinde tasavvufu çağrıştıran bazı unsurlara ve bakış açılarına yer vermiş olabilecekleri muhtemeldir. Zira tasavvuf da özünü neticede İslâm dininden almıştır. Bu sebeple bütün Osmanlı dönemi şairlerinin az çok mutasavvıf kimlikleri vardır. Şu halde bazı divanlarda tasavvuf ve tarikatlarla ilgili hususlar şiirlerin ağırlık noktasını oluştururken bazı divanlarda daha çok bir tür malzeme olarak değerlendirilmişlerdir.

Aşağıda yaygın bazı tarikatların kurucuları ve silsileleri hakkında Mahir İz tarafından yapılan değerlendirmeler özetlenmiştir.

Kadiriyye: Cüneyd-i Bağdâdî, Ebû Bekr Eş-Şiblî, Abdurrahmân Et-Temîmî, Abu'l-Hasan Ali Bin Muhammed El-Kureyşî El-Hünkârî, Ebû Sa'îd El-Mahzûmî, Abdülkadîr Geylânî...

Yeseviyye: Cüneyd Bağdâdî, Ebû Ali Rudbârî, Ebû Ali Kâtib, Ebû Osmân Mağribî, Şeyh Ebû Kâsim Kürkânî, Ebû Ali Fâremedî, Hoca Yûsuf Hemedânî, Ahmed Yesevî...

Rıfâ'iyye: Cüneyd Bağdâdî, Ebû Muhammed Rûveym Bağdâdî, Ebû Sa'îd Yahyâ En-Neccârî El-Vâsıtî, Ebû Mansûr Et-Tayyîb, Şeyh Mansûr El-Betayihî E-Rabbânî, Ahmed Rıfâî...

Şâzeliyye: Cüneyd Bağdâdî, Ebû Bekr Ca'fer Bin Yûnus Şeyh Şiblî Bağdâdî, Abdurrahmân Medenî, Abdüsselâm Bin Meşîş Mağribî, Ebû Hasan El-Mağribî Eş-Şâzeli...

Mevleviyye: Cüneyd Bağdâdî, Şeyh Ebu's-Şiblî, Şeyh Muhammed Züccâc, Ebû Bekr En-Nessâc, Ahmed Gazzâlî, Şeyh Ahmed El Hatîbî, Bahâüddîn Veled, Burhânüddîn Et-Tirmizî, Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî...

Nakşibendiyye: Cüneyd Bağdâdî, Ebû Ali Rudbârî, Ebû Ali Kâtib, Ebû Osmân Mağribî, Şeyh Ebu'l-Kâsim, Ebû Ali Fâremedî, Hoca Yûsuf Hemedânî, Abdü'l-Halûk Gucdüvânî, Hoca Ârif Râmitenî, Hoca Muhammed Baba Simasî, Seyyid Emir Külâl, Hoca Bahaüddîn Nakşibend...

Halvetiyye: Cüneyd Bağdâdî, Mîmşâd Dîneverî, Ebû Abdullah Muhammed Dîneverî, Vecîhüddîn El-Kâdî, Ebu'n-Necîb Ziyâüddîn Abdülkâhîr Es-Sühreverdî, Ebû Reşid Kutbüddîn El-Ebherî, Rûknüddîn Muhammed El-Buhârî, Şihâbüddîn Muhammed Et-Tebrizî, Cemâlüddîn Şîrâzî, İbrâhîm Zâhid Geylânî, Sa'düddîn Fergânî, Kerîmüddîn Âhî Muhammed Bin Nûrî, Ebû Abdullah Sirâcüddîn Ömer Bin Ekmelüddîn El-Geylânî El-Halvetî...

Bayrâmiyye: Cüneyd Bağdâdî, Mîmşâd Ed-Dîneverî, Ahmed Ed-Dîneverî, Muhammed Bekrî, Kâdî Vecîhüddîn, Ebû İshak El-Kazrûtî, Ömer El-Bekrî, Abdü'l-Kâhîr Es-Sühreverdî, Kutbüddîn El-Ebherî, Rûknüddîn En-Nuhâs, Şihâbüddîn Et-Tebrizî, İbrâhîm Zâhid El-Geylânî, Mustafa Safiyüddîn, Sadrüddî El-Erdeblî, Ali E-Erdeblî, İbrâhîm El-Erdeblî, Hamîdüddîn Aksarayî, Hacı Bayram Velî Ankaravî...

Celvetiyye: Hacı Bayrâm-ı Velî, Hızır Dede Bursevî, Mehmed Muhyiddîn Üftâde, Azîz Mahmûd Hüdâyî, Şeyh Ahmed Efendi, Şeyh Abdullah Efendi, Osmân Efendi Atpazarî, İsmail Hakkı Bursevî...

Tasavvuf ve tarikatlarla ilgili çok sayıda çalışma bulunmaktadır. Divan şiirinde tasavvuf ve tarikatlar noktasında da aslında birçok çalışma yapılmıştır. Ayrıca özellikle divanların tahliline odaklanmış çalışmalarda tasavvuf ve tarikatlar hemen her zaman bir bölüm başlığı oluşturmuştur. Aşağıda tasavvufla; özellikle de doğrudan divan şiirinde tasavvuf ve tarikatlar konusyla ilişkili çalışmalara birkaç örnek verilmiştir.

Hurûfîlik, Kemal Edîb Kürkçüoğlu'nun ifadesiyle *dîne benzer tarikatımsı bâtil bir mezheb* olarak nitelenebilir. Horasan Esterâbâd'da Şehâbeddîn Fazlullah Nâim'i (öl.1393) vasıtasıyla doğmuş bir felsefî akımdır. İran yoluyla Anadolu'ya geçmiştir. Hurûfîlikte kelâm şeklinde tecelli eden Tanrı'nın harflerle ortaya çıktığına inanılır. 4, 7, 14, 28 ve 32 sayılarının özel bir anlamı vardır. Özellikle dört, çok önemli bir sayıdır. Söz gelimi anâsır-ı erba'a dört temel unsurdan (ateş, hava, su, toprak) oluşur. Dört büyük kitap (Tevrat, Zebûr, İncil, Kurân), dört melek (Cebrâil, Azrâil, Mikâil, İsrâfil) ve dört mehdî (Hz.İsâ, Hz.Mûsâ, Hz.Meryem, Hz.Asiye) vardır. İnsan bedeninde dört kapı (ağız, burun, göz, kulak) bulunur ve insan nefsi emmâre, levvâme, mutmainne, mülhime olmak üzere dörde ayrılır. Ruhlar da dörde ayrılır (hayvânî, cismânî, insânî, nebâtî). Dört âlem (nâsût, lâhût, ceberût, melekût) ve nihâyet dört harf [kef (k), je (j), çim (ç), pe (p)] esastır. Hurûfîliğe göre her isim bu dört harften çıkmıştır. Bu harflerin on iki noktası On İki İmam'a işaretir. Muhammed ve Ali isimleri yedi harften oluşmuştur. Besmele de yedi harftir. İnsan bedenindeki her uzuv bir harfe benzer.

Kimi araştırmacılar Hurûfîliği İslâmiyet ile Hristiyanlık arasında mantıksız bir te'vîl olarak değerlendirmişlerdir. Hurûfîler; hakikatleri, âyet ve hadisleri harf oyunlarında kullanırlar. Hurûfîliğe göre Hâlık, harftir; Allah, hurûftur. Fazlullah, ulûhiyyet sâhibidir. Mâide ve Neml sûrelerinin "Fazl" a işâret ettiğine inanırlar. Hurûfîlikte hulûl (irme, yavaşma, geçme, sızma, birleşme...) inancı vardır. Kimileri, Tanrı'nın insan vücûduna girdiği; dolayısıyla bir anlamda kulun Tanrılaştığı düşüncesindedirler. Diğer taraftan onlara göre ittihâd, kul ile Tanrı'nın birleşmesi demektir. Daha da ileri gidenleri, Tanrı'nın Fazlullah'ta tecelli ettiği iddiasındadırlar. Çin, Hint ve Yunan dinlerinde izlerine rastlanan bu anlayışa göre insan dünya hayatında kemâle ermezse ölünce, kabiliyetine göre insan, hayvan veya bitki olarak dünyaya yeniden gelir. Bitki > hayvan > insan dönüşümünü yaşar. Ruhların sayısı aynıdır. Ruhun yücelere ulaşması mükâfât, başka ruhlara geçmesi cezâdır.

1393'te Şîrvân'da öldürülen Fazlullah'ın Câvidnâme adlı eseri akımın devamı ve yayılmasında etkili olmuştur. Taraftarları, ölümünden sonra Anadolu'ya göçer. Nesîmî, Emîr Gıyâseddîn, Mîr Şerîf, Refî'î, Yeminî, Muhitî, Misâlî, Arşî, Feriştioğlu, Hamzavî, Usûlî, Penâhî... gibi isimlerin eserlerinde Hurûfîlik tesirleri görülmektedir.

Mahallîleşme cereyânı, özellikle 18. Yüzyılda ilgi görmüş bir yerlileşme hareketi olarak kabul edilmektedir. Halkın hayatı, deyimleri, dehâsı, esprileri vs. şiire yansıtılmıştır. Mahallîleşme cereyânı, bir yönüyle halk şairlerinin klasik kültüre, divan şairlerinin de halk kültürüne biraz daha fazla ilgi göstermeleriyle ortaya çıkmıştır. her ne kadar mahallîleşme cereyanı için akla önce 18.yüzyıl gelse de aslında daha 14.yüzyılda Âşık Paşa ve Gülşehrî, bu cereyanın bir ölçüde temsilcileri sayılabilir. 15.yüzyılda Necâtî, Ahmed Paşa ve Tâczâde Câfer Çelebi; 16.yüzyılda , Fuzûlî, Bâkî, Taşlıcalı Yahyâ; 17.yüzyılda Nev'î-zâde Atâî, Sâbit mahallîleşme etkisi görülen şairlerdendir. Nâbî, 17.yüzyılda yabancı kelimelere itirazı ile dikkat çekerken 18.yüzyılda Sa'dî Çelebi'nin aşağıdaki dizeleri mahallîleşme cereyanı için önemli bir slogan olmuştur.

Nice Türkî denür ol şî're kim her lafzının halli

Lüगतler bakmağa muhtâc ide meclisde yârânı

Sa'dî Çelebi

Aynı dönemde Osmanzâde Ta'îb, yazının (münşeât) bilinen kelimelerle yazılması gerektiğini ileri sürmüştür. Nedîm, şarkıları ve murabbaları yanında hece vezniyle yazdığı bir türküyle de bu cereyana katkı sağlamıştır. Bu arada murabba (şarkı), divan şiiriyle halk şiirini yakınlaştırmış; aruzla koşma ve türkü gibi halk şiiri nazım şekilleri yazılmaya başlanmıştır. Diğer taraftan tasavvuf ehli dîvân şâirleri hece ile ilahîler yazmışlardır. Söz gelimi divan şiirinin son üstâdı Şeyh Gâlib de heceyi kullanmıştır. Bütün bunların yanında İran şâirlerine karşı tepki artmış hatta onlara karşı bir küçümseme başlamıştı.

Türkî-i Basît Cereyanı, temsilcileri 15 ve 16.yüzyılda yaşamış; *sade ve terkipsiz* bir üslûpla yazmayı hedefleyen kısa ömürlü ve dar çerçeveli bir akımdır. Türkî-i basit hareketi, zannedilen aksine Arapça ve Farsçaya karşı ortaya çıkmış bir Türkçecilik akımı değildir. Bu akım, "*divan şiirinin gelişme çizgisinde mahallîleşmenin önemli bir yansıması/ayrı bir görüntüsü*" olarak değerlendirilebilir. Bu akımın temsilcileri Aydınlı Visâlî, Tatavlı Mahremî ve Edirneli Nazmî'dir.

15.yüzyılda yaşadığı bilinen Aydınlı Visâlî, halk dilinden kelimeler, mecazlar, cinaslar, kinâyeler, atasözleri, deyimler yaygın biçimde kullanılmıştır. 16.yüzyılda yaşamış olan Tatavlı Mahremî (öl.1536) ise İstanbul'da yaşamış olup naiblik yapmıştır. Âilesi deniz korsanlarınca esir edilmiş; onları kurtarma yolunda ölmüş; vefâtından sonra âilesi kurtarılmış. Basitnâme adlı bir eseri olduğu söylene de bu esere henüz ulaşamamıştır. Âşık Çelebi ve Âlî'ye göre, Yavuz ve Kanuni devrinin savaşlarını anlatan bir eseri daha vardır. Bu akımın bir temsilcisi de 16.yüzyılda yaşamış olan Edirneli Nazmî'dir (öl. 1554). Asıl adı Mehmed olup Çaldıran ve Mısır seferlerine katılmıştır. Mecmâü'n-nezâir adlı meşhur nazîre mecmuası dışında oldukça hacimli bir divanı da vardır. 45.000'den fazla beyit içeren bu divanda Türkî-i basit üslûbuyla yazılmış 285 manzûme bulunmaktadır. Eser, özellikle dil bilimsel çalışmalar için önemli bir kaynaktır. Türkî-i basit üslûbu için örnek olarak seçilmiş olan aşağıdaki metinlerden de anlaşılacağı gibi, ortaya çıkan ürünlerin divan şiiri estetiği içinde kendine yer edinebilecek düzeye ulaşamamış olması, bu akımın devamı ve genişlemesi önündeki en büyük engel olmalıdır.

Örnek metinler

Gözlerimdür güzelim gözünü cân ile seven

Göze göster gözünü gözden ırağ olma igen

Görmek olmaz iki gözüm kişi gözini velî
Görmişem göz seni gördükde iki gözümü ben

Ağlamakdan gözüne uyalı kan oldu gözüm
Çıksa gözden göz ucından ne 'aceb göze uyan

Gözlerün gözler iken oldu gözün gözüme tûş
Göz ucıyla göz iderken göze göz oldu fiten

Gözlerün etdi Visâlî dilini gözden ırak
Dimedüm mi göze uyup gözümü gözleme sen

Aydınlı Visâlî

Galata'ya sanem seyrine gelmiş
Stanbul'dan bir iki dîn ulusu

Tatavlı Mahremî

Gördüm seğirdür ol elâ gözli geyik gibi
Düşdüm saçı tuzağına bön üveyik gibi

Tatavlı Mahremî

Her ne gün kim göresin bir yanağı ay göñül
Sevgüsüne düşüb ağlarsın anuñ hay göñül
Yaşuñ eylersün o çağ âh akar çay göñül
Göñül eyvây göñül vay göñül eyvây göñül

Ne çeker Nazmî senüñ âh elünden ne çeker
Yel gibi sensin anı her yana yendek yelter
Senüñ ucundan o her çağda bir derde düşer
Göñül eyvây göñül vâş göñül eyvây gönül

Edirneli Nazmî

Hikemî tarz veya **Nâbî ekolü** de denen akım, özellikle 17.yüzyılın ikinci yarısında ortaya çıkmıştır. En önemli temsilcisi Nâbî olmuştur. Koca Râgıp Paşa da hikemî tarzın önemli temsilcilerindendir. 18.yüzyıl şairlerince de ilgi görmüş bir akımdır. Sâbit, Râmî Mehmed Paşa, Sâmî, Âsım, Haşmet, Fıtnat Hanım, Sünbülzâde Vehbî, Sürûrî, Keçecizâde İzzet Mollâ, Seyyid Vehbî, Çelebizâde Âsım, Diyarbakırlı Hâmî, Antakyalı Münîf, Râşid... gibi şairlerin eserlerinde hikemî tarzın izlerine sıklıkla rastlamak mümkündür. Bununla birlikte hikemî tarz için 17.yüzyıl bir milad olarak kabul edilse de daha önceki dönemlerde yaşamış birçok divan şairinin hikmete dayalı söyleyişlerinin bulunduğunu da unutmamak gerekir.

Sebk-i Hindî (=Hint üslûbu=Hint tarzı), Safevîler devrindeki dinî baskı sebebiyle İran'dan Hindistan'a giden şairler tarafından Hindistan'da geliştirilmiş bir akımdır. 16.yüzyılın ikinci yarısında doğmuş bir akımsa da doğuşunda Bedr-i Çâçî (öl.1346) ve Baba Figânî (öl.1519) isimleri de etkili olmuştur. Sebk-i Hindî'nin temsilcileri arasında Emir Husrev-i Dihlevî, Muhteşem-i Kâşânî, Urfî-i Şirâzî, Feyzî-i Hindî, Tâlib-i Âmûlî, Kelîm-i Hamedânî, Saîb-i Tebrîzî, Şevket-i Buhârî, Bîdîl dikkat çeken isimlerdir. Türk edebiyatında ise Nâ'îlî, Neşâtî, İsmetî, Şehrî, Fehîm, Nefî ve Şeyh Gâlip bu üslûbun etkisi görülen divan şairlerindendir.

Sebk-i Hindî, müphemiyetiyle *sembolizmi*; duygusallığıyla *romantizmi*; dış dünyadaki görüntüleriyle *empresyonizmi* hatırlatır. Genel özellikleri şöyle özetlenebilir:

Söz-anlam dengesi anlam lehine bozulmuş.

Hayâl dünyası güçlenmiş; ama bunun sonucu şiirin anlaşılması güçleşmiş.

Mübâlağalı anlatım gelişmiş.

Tezat sanatı dikkat çekmiş.

Kısa ve özlü anlatım gayesi sebebiyle mecaz-ı mürsel, kinâye ve telmihe ilgi artmış.

Yeni ve orijinal mazmunlara yer verilmiş.

Yeni ve nâdir kelime kullanımı amaçlanmış.

Tamlamalar, özellikle de zincirleme tamlamalar artmış.

İnsan ruhunun acıları, şiir konusu olarak dikkat çekmiş.

Tasavvuf, amaç olarak olmasa da araç olarak önem kazanmış.

Fahir İz'in bu akımla ilgili olarak yaptığı değerlendirme dikkat çekici ve özetleyici niteliktedir:

“Hind-Fars şiiri, başlangıçta Ortaasya (Horosânî) üslûbunun etkisindeydi. Bu şiirin zihnîleşmesi birdenbire Câmî ya da Figânî etkisiyle olmadı. Türlü nedenlerle Ortaasya ile İran'dan kaçarak ya da kendi isteğiyle Hind-Türk saraylarına gelen şâirler, tabiat ve insanlarıyla Hindistan'daki çevreyi yok sayarak kendi içlerine gömüldüler ve eski kültürlerinin şiir estetiğine kapalı kalarak şiiri büsbütün zihnî-duygusal bir matematik hâline getirerek hayâlleri, mazmunları, benzetmeleri kılı kırk yararcasına matematik rakamlar gibi işlediler...” (İz, 1995: XLVIII).

10. DİVAN ŞİİRİNDE KADIN ŞAİRLER

Divan şairleri içinde sayıları erkeklere oranla çok az da olsa, kadın şairler de vardır. Şiirlerini, genellikle divan şiiri geleneğine bağlı olarak erkek bakış açısıyla; daha doğrusu âşık ağzından yazmışlardır. Bu şairlerin bir bölümü hakkında aşağıda kısa bilgiler verilmiş; ardından Osmanlı kadın şairlerinden oluşan bir liste ve kısa bir kaynakça eklenmiştir.

Zeyneb Hatun (öl. 1474), eseri bilinen ilk kadın divan şairidir. Divanını Fâtih Sultan Mehmed adına düzenlediği bilinmektedir. Âilesinin Kastamonu veya Amasyalı olduğuna dair bilgiler vardır. Asıl adı Zeynü'n-nisâ olup babası Kadı Mehmed Çelebi; kocası, Amasya kadılarından İshak Fehmî Efendî'dir. Arapça ve Farsça öğrenimi görmüştür. Mihrî ile yazışmış; evlendikten sonra şiir yazmayı bırakmıştır. 1474/75 yılında Amasya'da vefat etmiştir. Divanı olduğu söylense de bu divan henüz tespit edilememiştir. Tezkirelerde biri kıt'a biri gazel iki şiiri tespit edilmiştir. Gazel, Şeyhî'nin "et" redifli gazeline naziredir.

Örnek

Şehâ bu sûret-i zîbâ saña Hak'dan 'inâyetdür
Sañasın Sûre-i Yûsuf cemâlûñden bir âyetdür

Seniñ hüsnüñ benim aşkım senüñ cevruñ benüm sabrum
Demâdem artar eksilmez tükenmez bî-nihâyetdür

Mihrî Hatun (öl. 1506), divan şiirinin en tanınmış kadın şairidir. Ayrıca elimizde divanı bulunan ilk kadın divan şairidir. Asıl adı Mihrü'n-nisâ veya Fahrü'n-nisâ olarak bilinmektedir. Babası, asıl adı Mehmed Çelebi Bin Yahyâ olan Belâyî mahlaslı Amasyalı bir şairdir. Yaşadığı dönemde İkinci Bâyezid'in oğlu Ahmed Amasya'da şehzâde vali iken Mihrî de onun muhitinde bulunmuştur. Güzel, iffetli ve hoşsohbet bir kadın olarak anlatılan Mihrî, hiç evlenmemiştir. Bir rivayete göre Sinan Paşazâde İskender Çelebi'ye karşı platonik bir aşk beslemiştir. Başka bir rivâyete göre ise Müeyyedzâde Abdurrahman Çelebi'ye gönül vermiştir. Mezarı Amasya'da Pîrler Parkı'nda Halvetî şeyhî olan dedesi Pîr İlyas'ın yanındadır. İkinci Bâyezîd'e sunduğu bir kasidesi vesilesiyle 3.000 akçe câize almıştır. Zâtî ve Necâtî'nin şiirlerine nazîre yazmıştır. Ancak kendisini onunla eşdeğer görmesi sebebiyle Necâtî'den tepki görmüştür. Başında *Tazarrunâme* adlı bir şiiri bulunan Türkçe divanı vardır.

Örnekler

Ben umardum ki baña yñâr-ı vefâ-dâr olasun
Ne bileydüm ki begüm böyle cefâ-kâr olasun

Bed-du'â etmezsin ammâ ki Hudâ'dan dilerim
Bir senüñ gibi cefâ-kâre hevâ-dâr olasun

Yeşil dîbâyı geymişler çemenler
Yakarlar sîm kandîl yâsemenler
Her etrâfi gül ü serv ü semenler
Ne hoş yaylak imiş bu şeh-i Lâdik

Kenârı sâfi cûy-ı erguvânlar
 Akar her yanede âb-ı revânlar
 Dimâğa bû bağışlar câna cânlar
 Ne hoş yaylak imiş bu şeh-i Lâdik

Hevâsı mu'tedildür suyu kevser
 Dırahtı nârvenle serv ü 'ar'ar
 Otu reyhân u sünbül hâki 'anber
 Ne hoş yaylak imiş bu şeh-i Lâdik

Hubbî Hatun (öl.1589/90) da Amasyalı olduğu söylenen kadın divan şairlerindedir. Ayşe Hubba olarak da bilinen şairin gazel, kaside, mesnevi ve muammâları vardır. Beşiktaşlı Şeyh Yahyâ Efendi'nin torunudur. Kocası, İkinci Selim'in şehzâdeliğinde hocası olan Şemsî Efendi'dir. Üçüncü Murâd'ın nedîmelerindedir. Bazı kaynaklarda Arapça-Türkçe mülemmâ bir gazeli bulunduğu ve diğer kadın şairlerden üstün olduğu söylenmektedir. *Divanı* yanında *îmâdü'l-cihâd* ve *Hurşîd u Cemşîd* adlı eserlerinin olduğu belirtilmektedir. Eyüp'te medfûndur.

Örnek

Râstdur reftârumuz mânend-i mîl-i tûtiyâ
 Biz hezârân dîde-i mahmûra girmiş çıkmışuz

Nisâyî'nin (16.yüzyıl) Kânûnî'nin oğlu Şehzade Mustafa'nın ölümü vesilesiyle yazdığı mersiyeleri vardır.

Mustafâ'yı Mustafâ ile görürsen n'idersin
 Yüzüne bakmaz ise sen kime feryâd idesin
 Bir gün ola dünyeden sen dahi gidesin
 Ey şeh-i bî-şefka n'itdi sana Sultân Mustafâ

Bu Nisâyî derdmend feryâd idüp kan ağladı
 Derd-i hasretten anun cismindeki cân ağladı
 Yidi kat gökde melekler yerde insân ağladı
 Ey şeh-i bî-şefka n'itdi sana Sultân Mustafâ

Fıtnat Hanım'ın (öl. 1780), asıl adı Zübeyde olup şair bir ailedendir. Dedesi, Şeyhülislâm Ebû İshak Efendi; babası, âlim ve şair Şeyhülislâm Mehmed Esad Efendi; kardeşi, Şair Mehmed Şerif Efendi; amcası ise Şeyhülislâm İshak Efendi'dir. Fıtnat Hanım'ın kocası, Rumeli kazaskeri Derviş Mehmed Efendi'dir. Kaynaklar Fıtnat Hanım'ın Koca Râgıp Paşa gibi yazdığına işaret ederler. Nedîm'e nazîreler söylemiştir. Diğer kadın divan şairlerinde görüldüğü üzere erkek gibi aşk şiirleri yazmıştır. 1869'da İstanbul'da basılmış küçük bir dîvânı vardır. Divanının farklı yıllarda basımları yapılmıştır. Gazellerinden ikisi bestelenmiştir. Kabri, İstanbul Fatih'te İsmail Ağa Camii mezarlığında bulunmaktadır.

Örnek

Güller kızarır şerm ile ol gonca gülünce
 Sünbül ham olur reşk ile kâkül bükülünce

Anka dahi olursa düşer pençe-i aşka
Sayd-ı dile şehbâz-ı nigâhın süzülünce

Ol gonca-i nev-güfte olur gül gibi handân
Şebnem gibi eşk-i dil-i şeydâ dökülünce

Cân vermek ise kasdın eger aşk ile Fitnat
Hâk-i der-i dildârın ayrılma ölünce

Leylâ Hanım (öl.1847), Kazasker Moralizâde Hâmid Efendi'nin kızıdır. Annesi Keçecizâde İzzet Molla'nın kardeşidir. Basit bir mesele yüzünden evlendiği gün kocasından ayrılmıştır. İkinci Mahmud ve kız kardeşi Esmâ Sultan'a şiirler yazmıştır. Pek güzel değilmiş ve fazla serbest tavırları varmış. Aşağıdaki beyitler, bu yönünü teyit eder niteliktedir. Divanı vardır. Şeref Hanım, ölümüne '*Adne aldı gıtdi Leylâ Hanım'ı Kays-ı ecel* dizesiyle tarih düşürmüştür. Mevlevî olan Leylâ Hanım'ın kabri, Galata Mevlevihanesi'nde bulunmaktadır.

İç bâdeyi gülşende ne derlerse desünler
Âlemde sen eğlen de ne derlerse desünler

Şebnem mi sanur seyl-i sirişküm o cefâ-cû
Gül gibi eder hande ne derlerse desünler

Leylâ o kamer-tal'at ile zevk u safâ et
Âlemde sen eğlen de ne derlerse desünler

Bu kare yüzüm ak ola da rûz-ı cezâda
Şimdi bana dünyâda ne derlerse desünler

Şeref Hanım (1809-1876?), dîvân sâhibi kadın şairlerdendir. Mısır Kadısı Mehmed Nebil Bey'in kızıdır. Büyükbabası Vak'anüvis Halil Nuri Bey ve yeğeni Nakiye Hanım da şairdir. Çocuğu hiç olmamış bu şaire Sadrazam Âli Paşa 200 kuruş maaş bağlamıştır. Ev ve âile dilinden şiire aktarmalar yapmıştır. Divanı vardır. Leylâ Hanım'a nazîre söylemiştir. Mevlevî olan Şeref Hanım'ın mezarı, Yenikapı Mevlevihanesi Çınardibi'dedir.

Gûş etme bu âlemde şemâtât-ı 'adûyı
Zevkinde ol eğlen de ne derlerse desünler

Âdile Sultân (1826-1899), İkinci Mahmud'un kızıdır. Annesi Zernigâr Kadın Efendi'dir. Sultan Abdülmecid tarafından yetiştirilmiştir. Nakşibendî olan şair, 20 yaşında Tophâne Müşîri Mehmed Ali Paşa ile evlendirilmiştir. Kocasının çapkınlığına rağmen sadık kalmış; ölümüne de mersiye yazmıştır. Âdile Sultân *divan* sahibidir. Ayrıca *Tahassürnâme* ve *İftiraknâme* adlı eserleri vardır. Heceyle ve Yunus Emre çizgisinde söylediği şiirleri de bulunmaktadır. Nakşî olup mezarı Eyüp Bostan İskelesi'nde bulunmaktadır. Aşağıdaki örneklerin ilki, Abdülaziz'in "Öldü mü öldürüldü mü?" sorusu hâlâ aydınlatılamamış olan şüpheli ölümüyle ilgilidir.

Nasıl hemşîresi bu Âdile yanmaz o hakane
Ki kıydı bunca zâlimler karındaş-ı cihân-bâne

Diğer kadın divan şairleri (Kaynak: İspirli 2007: 445-454)

Sıdkî (öl.1703): Divanı dışında Mecmuatü'l-ahyâr ve Gencine-i Envâr adlı iki eseri daha vardır.

Fatma Âni Hatun (öl.1710/11): Hâce-i zenân nâmıyla tanınmıştır. Divanı olduğu söyleniyorsa da henüz sadece 2 gazeline ulaşılabilmiştir.

Safvet Hanım (öl.1837): Divançesi vardır.

Nesibâ Hanım (öl.1844): Divanı vardır.

Fasîha Hanım (1809-1862): Kilisli olup şair bir ailedendir. Hamâmnâme adlı eseri ve divançesi olduğu bilinmektedir.

Sırrî Hanım (1814-1877): Diyarbakırlıdır. Kadirî bir şair olup divan vardır.

Mâide/Hasîbe Hanım (1830?-1881): Divançesi olduğu söylenmektedir.

Sâniye Hanım (1836-1905): Trabzonlu olup divan sahibi olduğu söylenmektedir.

Kâmile (1839-1921): Balıkesirli olup Hâdiyü'l-cinân ile Mi'râciyye adlı eserleri vardır.

Ayşe İsmet (1840-1902): Kahire'de yaşamış olup hem Arapça hem de Türkçe divanı vardır.

Hazînedarzâde Fitnat Hanım (1842-1911): divan sahibi olarak bilinmektedir.

Habîbe (1845-1890): Hersek doğumlu olup divanı vardır.

Cevriye Bânû Hanım (1863-1916): Çankırlı olup divanını yaktığı söylenmektedir.

11. DİVAN ŞİİRİNDE PADİŞAH ve ŞEHZÂDE ŞAİRLER

Osmanlı Devleti döneminde, diğer bütün devletlerden daha çok padişah şair tahta oturmuştur. Rüşdü Şardağ'ın bu konuyla ilgili bir tespiti dikkat çekicidir:

“Kastilya Kralı 2.Ferdinant'ın teneke ve mukavva işleriyle uğraştığını bazı tarihçiler aktarıyor. Bunun gibi Kral 16. Louis'in ünlü güzel Marie Antoinette için ipekten el işleri işlediğini, Napoleon'un kamış keserek düdüğü yaptığını bilmekteyiz. Şiire, sanatçıya değer veren Batılı kralların varlığı da bilinir. Ne var ki Horasan hükümdarları, özellikle Osmanlı sultanları ve şehzâdeleri musiki ile hemen hepsi de şiirle uğraşmış ve bu alanda eserler ortaya koymuşlardır. Büyük bölümü ise eski Türk alfabesinin her birinden, cihândeğer güzellik cümbüşleri yaratan yazı ustalığında da becerilerin sahibi oldular.” (Rüşdü Şardağ)

Benzer bir durum ve benzer bir dikkat çekici de tespit müzikle ilgili olarak Osman Nuri Özpekel tarafından yapılmıştır:

“Müzik tarihi incelendiğinde; Rönseans dönemi (1400-1600), Barok çağı (1600-1750), Klasizm (1750-1791), Romantizm (1791-1911), Milli Akımlar (1836-1922) gibi bazıları tamamen saraylarda icra edilen bu klasik müzik türleri, krallar tarafından himaye görmelerine ve saygı duyulmalarına karşılık hiçbir şâir ve bestekâr krala rastlayamamaktayız.” (Osman Nuri Özpekel)

Padîşahlar dışında kalan diğer devlet erkânı (şehzâde, sadrazam, vezir, şeyhülislâm, kazasker) da hesaba katılırsa, Osmanlı döneminde devletin yönetiminde şairlerin veya şiire ilgi duyan devlet adamlarının etkili olduğu söylenebilir.

“Tanzimat'tan sonra neredeyse iki yüzyıla yaklaşan bir süreden beri, her fırsatta Müslüman ülkelerde ve Osmanlılarda resim ve heykel sanatına ilgi gösterilmemesi gündeme getirilerek hayıflanılır. Ne yazık ki bu arada bu ilgisizliğin Osmanlı döneminde, eşsiz ve devrin şartları açısından evrensel bir edebî ortamın oluşmasına imkân sağladığı gerçeği hep göz ardı edilir. Oysa romantizm açısından bütün dünyadaki rakipleri karşısında bir zirve olan Fuzûlî'yi de, hicvin en başarılı örneklerini veren Nefî'yi de, bugün şiirle az çok ilgilenen herkesin dilinde birkaç beyti dolaşan Nedîm'i de; sadece devrinin şairlerini değil, modern Türk şairlerini de etkilemiş son üstad şair Şeyh Gâlip'i de bu ortam yetiştirmiştir. Çünkü bu edebî ortamda şairler, şiirlerinin başarısı ölçüsünde takdir ve taltif edilmişler; başta câize olmak üzere değişik vesilelerle desteklenmişlerdir.” (Yavuz Bayram)

Bu çerçeveden bakıldığında divan şairleri arasında birçok padişah ve şehzâdenin bulunduğu görülmektedir. Özellikle Osmanlı'nın yükseliş dönemini ifade eden 15 ve 16.yüzyıllar bu bakımdan dikkat çekici bir zenginliğe sahiptir. Söz gelimi Kosova ve Varna meydan muharebelerinin muzaffer padişahı Sultan İkinci Murâd Murâdî mahlasıyla şairdir. Onun çağ kapatıp çağ açan oğlu İstanbul fâtihî İkinci Mehmed, Avnî mahlasıyla şairdir. Fatih, aynı zamanda elimizde divanı bulunan ilk Osmanlı padişahıdır. Fatih'ten sonra tahta geçen oğlu Sultan İkinci Bâyezîd, Adlî mahlasıyla divan sahibi bir padişaktır. Sultan Bâyezîd'in oğlu Muhteşem lâkaplı Kânûnî Sultan Süleyman da Muhibbî mahlasıyla divan sahibi padişahlarımızdandır. Dahası Sultan Süleyman, Osmanlı padişahları arasında en hacimli divanın sahibi olan şairdir. Bilindiği gibi Sultan Süleyman devri, Osmanlı'nın askerî, siyasî, iktisadî, sosyal ve kültürel alanlarda zirveye ulaştığı bir dönemdir. Öyle ki Sultan Süleyman için kullanılan Muhteşem sıfatını bu dönem için de kullanmak mümkündür.

Bu arada Fatih'in tahta geçmemiş olan küçük oğlu Şehzâde Cem (Cem), Sultân İkinci Bâyezîd'in oğlu Şehzâde Korkut (Harîmî) ile Kanûnî Sultan Süleyman'ın oğulları Şehzâde Bâyezîd (Şâhî), Şehzâde Mehmed (Mehemmed), Şehzâde Mustafa (Muhlis), Şehzâde Cihângîr (Cihângîr, Şemsî, Za'îffî) de şairdirler. Sultan Süleyman'ın 1566'da ölümünden sonra tahta geçen İkinci Selîm (Selîmî), Üçüncü Murâd (Murâdî), Üçüncü Mehmed (Adlî, Adnî) de şiirle meşgul olmuşlar; ancak siyasî ve askerî alanda olduğu gibi bu alanda da atalarının başarılarını yakalayamamışlardır. 16.yüzyıldan sonra padişahların şiirle önceki dönemlere oranla çok daha az meşgul oldukları görülmektedir.

Türk Tarihinde Şair Padişahlar ve Şehzâdeler (Bayram 2009: 385)

<u>Padişahın Adı</u>	<u>Mahlası</u>	<u>Devleti</u>	<u>(Doğum-Ölüm)</u>
Kadı Burhaneddin		Eretna	1340-1398
Celayır Sultan Ahmed		Celâyirliler	1382?-1410
İkinci Murad	Murâd, Murâdî	Osmanlı	1404-1451
Fatih Sultan Mehmed	Avnî	//	1432-1481
Mirza Hüseyin Baykara	Hüseyinî	Timuroğulları	1438-1506
İkinci Bâyezîd	Adlî	Osmanlı	1447-1512
Şehzâde Korkut	Harîmî	//	1470-1513
Bâbüür Şâh	Bâbüür	Bâbüürler	1483-1530
Şâh İsmail		Safevî	1487-1524
Şehzâde Cem	Cem	Osmanlı	1454-1495
Yavuz Sultan Selîm	Selîmî	//	1466-1520
Kanûnî Sultan Süleyman	Muhibbî, Muhib, Âcizî, Meftûnî	//	1494-1566
Şehzâde Bâyezîd	Şâhî	//	1527-1562
Şehzâde Mehmed	Mehemmed	//	1521-1543(?)
Şehzâde Mustafa	Muhlis, Muhlisî/Mustafa	//	1515-1553
Şehzâde Cihângîr	Cihângîr, Şemsî, Zaifî	//	1531-1553
İkinci Selîm	Selîm, Selîmî, Sarı, Tâlibî	//	1524-1574
Üçüncü Murâd	Murâd, Murâdî	//	1546-1595
Üçüncü Mehmed	Adlî/Adnî	//	1566-1603
Birinci Ahmed	Bahtî	//	1590-1617
İkinci Osman	Fârisî	//	1603-1622
Dördüncü Murâd	Murâdî	//	1612-1640
Dördüncü Mehmed	Vefâî	//	1642-1693
İkinci Ahmed	Ahmed	//	1643-1695
İkinci Mustafa	Meftûnî/İkbâlî	//	1664-1703
Üçüncü Ahmed	Necîb	//	1673-1736
Üçüncü Mustafa	Cihângîr, İkbâl, İkbâlî	//	1717-1774
Üçüncü Selîm	İlhâm, İlhâmî, Selîm, Selîmî	//	1761-1808
Halîm Girây	Halîmî	Kırım	1772-1824
İkinci Mahmûd	Adlî, Âdil	Osmanlı	1785-1839
Âdile Sultan	Âdile	//	1825-1898
Mehmed Reşâd		//	1844-1918

12. BEYİTLERLE DEĞERLER EĞİTİMİ (Örnek çözümlenmeler)

Ben itdüm anı kim baña yaraşur

Sen eyle anı kim saña yaraşur [Adî]

Beytin düzyazıyla dil içi çevirisi

[(Allahım! (Hata yaptıysam da) ben (eksikli bir kul olarak) bana yakışanı yaptım. (Ne olur) sen, (hak ettiğimi değil) kendine yakışanı yap(ıp beni affet.)]

Beytin şairin diliyle yeniden yorumlanması

Ey Rahmân ve Rahîm olan Allah'ım! Cömertliğine ve affediciliğine nihayet olmayan, esirgeyen ve bağışlayan Allah'ım! Nefsime aldandım, şeytana kandım ve bir hata yaptım. Çok pişmanım. Ne yaparsan, nasıl cezalandırsan yeridir. Her cezayı hak ettim. Doğru; ama ne yapayım, ne edeyim ki benim hata yapmam senin kulun olarak şaşırtıcı bir şey değil ki! Hatasız kul olmaz ki! Sen ne kadar mükemmel isen ve her türlü eksiklikten uzak isen ben de o kadar âciz ve çaresizim. Senin iradenin yanında benim irademden hiçbir anlamı olmaz. Dolayısıyla ben âciz bir kulun olarak bana yakışanı; daha doğrusu benden beklenebilecek olanı yapmış oldum. Senden ümidim, bana hak ettiğim şekilde değil sana yakışan şekilde muamele eylemendir. Çünkü sen bütün müminlere ve insanlara merhamet edensin. Senin merhametine ve cömertliğine nihayet yoktur. Bu sebeple senin şânına ve âdetine, cüz'î irademle engel olmadığım hatalarımı affetmek ve beni bağışlamak yakışır. Şimdi her şeye rağmen yine senin kapına geldim ve sana yalvarıyorum. Ne olur Allah'ım! Bana yakıştığı gibi değil sana yakıştığı gibi muamele eyle bana.

Beytin değerler açısından yorumlanması

Osmanlı tahtında 31 yıl oturmuş bir padişah olan Sultan İkinci Bâyezîd'in bu beyti, aslında samimi bir özrün nasıl dilenebileceğini ortaya koymaktadır. Öncelikle şair, özür dilemenin ilk adımı olarak hatasını kabul etmiştir. Onun özür için cesaret gösterebilmesi, "Hatasız kul olmaz." veya "Beşer, şaşar." anlayışlarının dönemin kültürel ortamında toplum tarafından kabul görmesine dayanmaktadır. Kendini Allah'ın eksikli bir kulu olarak kabul eden şair, böylece bir anlamda hata yapmış olmasının da olağan kabul edilmesi için uygun bir zemin hazırlamış olmaktadır. Diğer taraftan kulun muhatabı Allah'tır ve Allah, merhamet sahibidir, affedici ve çok bağışlayıcıdır, cömertlerin en cömertidir. Şairin hatalarının affedileceğine dair ümidi de buradan kaynaklanmaktadır. Şairin haklı ve hatasız olduğuna dair düşüncesi yoktur. Böyle bir düşüncesi olsaydı zaten özür ve af dileme gereği hissetmezdi. Bugün özür dilemeyi gerektiren durumlarda çocuk, genç veya yaşlı birçok insanın ilk tavrı, öncelikle yaptığının büyük bir hata olmadığını kanıtlamaya çalışmaktır. Bu, o hataya muhatap olan için ikinci bir hatadır. Oysa hatasını peşinen kabul eden biri, af dileme hakkına sahip olur ve affedilme şansı yakalar. Çünkü insanlar, kendilerine karşı hata yapılmasından çok yapılan hatanın inkârından rahatsız olurlar. Diğer taraftan gönülden özür dileyip affedilmeyi talep eden biri karşısında insanlar, genellikle ısrarlı olmazlar ve duyarsız kalmazlar. Şüphesiz her hatanın affedilmesi mümkün olmayabilir. İnsanlar, kendilerine karşı yapılan hataların cezalandırılmasını talep etme hakkına sahiptirler. Kimi zaman insanlar, cezalandırmayı da bizzat kendileri yaparlar. Ne var ki insanın şânına ve yaratılışına yakışan samimi bir öze duyarsız kalmamaktır. Ayrıca özrü kabul etmek, büyüklük göstermektir. Özrün sahibi nasıl kendi hatasını ve eksikliğini kabul etmiş olursa af sahibi de böylece af dilenmeyi hak ettiğini ve büyüklüğünü göstermiş olur. Zaman zaman kendilerine karşı bir yanlış yapılmış olanların "Gel büyüklük sende kalsın. Hataya hata ile karşılık verilmez. İki yanlış bir doğru etmez." türünden hatırlatmalarla karşılaşmaları da bu bağlamda değerlendirilebilir. Öte yandan insan, her türlü hataya karşılık Allah'tan af talebinde bulunabildiğine göre, başka bir insandan gelebilecek af dileğine de duyarsız kalmamalıdır. Unutulmamalıdır ki "Asla affetmem." diyen, bir gün af dilemek zorunda kalabilir. Siz kimseyi

affedemiyorsanız, af dilemek zorunda kaldığınızda da affedilmeyi ümit edemezsiniz. Çünkü kimseyi affetmeyi, kimse affetmez. Çünkü “Merhamet etmeyene merhamet olunmaz.”

Beyitteki değerler

Görüldüğü gibi beyit, *içtenlikle ve pişmanlık duyarak özür dileme, haddini bilme ve alçak gönüllü olma* gibi değerler açısından uygun bir içeriğe sahiptir.

Kul hatâ kılsa nola 'afv-ı şehenşâh kanı

Tutalum iki elüm kanda imiş kanı kerem [Ahmed Paşa]

Beytin düzyazıyla dil içi çevirisi

[Kul (köle) hata yapsa ne olur? (O) sultanlar sultanının affediciliği nerede? Tutalım iki elim kanda olsun; hani (o sultanın) keremi?]

Beytin şairin diliyle yeniden yorumlanması

Olur ya diyelim ki o büyük ve kudretli padişahın aciz kulu bir hata yaptı. Bu şaşılacak, beklenmedik bir şey değildir ki! Kulun hata işlemesi, normaldir. Adı üzerinde kul. Hatasız olsaydı adı kul olmazdı. Kul açısından durum böyle iken onun sahibi için her şey farklıdır. Çünkü o, sultanlar sultanıdır. Hata, kuluna ne kadar yakışır da sultana yakışmaz. Atını üç kitada korkusuzca ve ihtişamla süren o İstanbul fâtihî; irade, güç ve kudret sahibidir. Dolayısıyla kulunun hata yapması karşısında ona yakışan affetmek, bağışlamaktır. Aslında âciz ve iradesiz bir kulun hata yapması, ne kadar doğal ise güç ve irade sahibi sultanlar sultanının kin güdüp onu affetmemesi de o kadar büyük bir hata olur.

Beytin değerler açısından yorumlanması

Beyitte şairin muhatabının *Hudâyâ Hudâlık sana yaraşur / Nitekim gedâlık bana yaraşur / Ben itdüm anı kim bana yaraşur / Sen eyle anı kim sana yaraşur* mısralarıyla Allah'tan af dileyen Sultan İkinci Bâyezîd'in babası Fâtih olduğunu hatırlatarak başlamakta yarar var. Beyit, Fatih Sultan Mehmed'in bir dönem hocalığını da yapmış olan veziri Ahmed Paşa'ya aittir. Bu beytin anlaşılması için kaynaklarda zikredilen bir anekdotun hatırlanmasında yarar vardır. Anlatılana göre Ahmed Paşa, hakkında çıkan bir söylenti sonucu Fatih tarafından zindana atılır. İstanbul'un fethinde büyük katkısı olan Çandarlı Halil Paşa gibi bir vezirini bile, gerekli gördüğü durumda, öldürten Fatih'in Ahmed Paşa'yla ilgili tutumu da aynı olacak diye beklenmektedir. Ancak Ahmed Paşa, zindandayken “kerem” redifli bir kaside yazıp Fatih'e takdim eder. Kerem, özetle “asâlet, asillik, soyluluk; cömertlik, elaçıklığı, lütuf, bağış, bahşiş” (Devellioğlu, 1998) anlamlarıyla kullanılan bir kelimedir. Dolayısıyla kaside, baştan sona Ahmed Paşa'nın Fatih'ten af talebini dile getirir. Kasideyi başarılı bulup beğenen Fatih de, Bursa'da müteveli olarak görev yapmak üzere, Ahmed Paşa'yı affeder. Bu, gelişme ve yükselme dönemindeki bütün padişahları şair olan Osmanlı'da şairin ne kadar değer bulduğunu göstermektedir. Bununla birlikte beytin değerler eğitimi bakımından dikkat çeken tarafı, cömert davranmanın ve affetmenin güzelliğini ortaya koymasındadır. Şair, kısaca “Kulları ne kadar hata yaparlarsa yapsınlar sultanlara affetmek yakışır.” düşüncesini dile getirmiştir. Bu düşünceden yola çıkılarak *kul* ve *sultan* kelimelerinin geniş anlamları da dikkate alındığında şu söylenebilir: Hata yapmak, insanı ne kadar zor durumda bırakırsa, tersine affetmek insanı o kadar yüceltir. Çünkü hata, kullara; affetmek, sultanlara yakışır.

Beyitteki değerler

İnsanın kendinden madden, bedenen, ilmen küçüklerine karşı *anlayışlı ve hoşgörülü* davranması.

**Her kimiñ kim hemdemi gül yüzli bir cânân olur
Hânesi cennet gibi dâ'im bahâristân olur** [Ahmed Paşa]

Beytin düzyazıyla dil içi çevirisi

[Her kimin ki hemdemi (eşi, arkadaşı, yoldaşı) gül yüzlü bir güzel olursa, evi barkı cennet gibi dâimâ bahar bahçeleri gibi olur.]

Beytin şairin diliyle yeniden yorumlanması

İnsanın eşi, yoldaşı gül yüzlü, güler yüzlü olmalı. Yalnızca gül gibi güzel olması yetmez, güler yüzlü de olmalı. İçi de dışı da, yüzü de gönlü de güzel olmalı. Böyle içi dışı, gözü gönlü güzel bir eşi olanın evi de cennete döner, bahar bahçeleri gibi olur. Hayatı her daim bahar mevsimi gibi neşeyle geçer. Sözün özü eşi gül yüzlü bir güzel olan için dünya, baştanbaşa gül bahçesinden farksızdır.

Beytin değerler açısından yorumlanması

Beyit, *güler yüzlü olmanın, iyi bir arkadaş edinmenin* önemini ve erdemini anlatma bakımından uygun bir zemin oluşturmaktadır. Ayrıca beyit, güzellik algısının da doğru bir temele dayandırılmasına yardımcı olabilecek bir içeriğe sahiptir. Beyit, evlilik aşamasındakiler için de dikkat çekici bir uyarı veya öneri olarak değerlendirilebilir. Bir yönüyle iyi bir eşte bulunması gereken en temel özelliğin güler yüzlülük olduğunu vurgulamaktadır. Günümüzde gençler, evlilik aşamasında genellikle beden güzelliğine öncelik vermektedirler. Şairin bakış açısıyla bu tercih, bütünüyle yanlış olmasa da, evlilikteki amaç dikkate alındığında hatalıdır. Çünkü bir insan evliliği; mutlu olmak, düzenli ve huzurlu bir hayata kavuşmak ve sevgi dolu sıcak bir yuva kurmak için bir adım olarak düşünür. Bu amacına ulaşabilmesi için eşinin; yani hayat yoldaşının gül yüzlü olması gerekir. Yalnız *gül yüzlü olmak* ile sadece yüzün güzelliğini; hele hele beden güzelliğini anlamak yanıltır. Gül yüzlü olmak, gönlünün güzelliği yüzüne vurmuş olmakla mümkün olur. Gönlü güzel olmayanın yüzünün güzelliği bir anlam ifade etmez. Beytin değerler eğitimi bakımından dikkat çeken bir tarafı da evlilikle ilgili olumlu bir bakış açısı ortaya koymasındır. Zira beyit, iyi ve isabetli bir tercih yapıldığında evliliğin insan hayatını cennete döndürebileceğine dikkat çekmektedir. Bununla bağlantılı olarak gül yüzlü bir eşin, erkeğin evini cennete döndürebilecek derecede önemli ve değerli olduğu da vurgulanmış olmaktadır. Şu halde beyit, ister kadın ister erkek, ister genç ister yetişkin, ister eşler ister arkadaşlar açısından bakılsın her durumda olumlu mesajlar içermektedir.

Beyitteki değerler

Güler yüzlü olmak, iyi bir yoldaş olmak, evlilikte isabetli tercih yapmak, eşin değeri.

**İster isen mülk-i hüsn âbâd ola dâd eyle kim
Pâdişehler dâd ile mülkini âbâd eyledi** [Dehânî]

Beytin düzyazıyla dil içi çevirisi

[Güzellik ülkenin âbâd olmasını istersen, adaletli ol. (Zira) padişahlar (da) ülkelerini (hep) adaletle âbâd etmişlerdir.]

Beytin şairin diliyle yeniden yorumlanması

Ey güzelliğiyle dillere destan sevgili! Ey güzeller güzeli! Güzellik ülkesinin sahibi sevgili! Ülkenin âbâd olmasını, zenginleşip gelişmesini, baştanbaşa mamur olmasını istemez misin? O halde âdil ol, adaletli davran. Artık bu âşığı görmezden gelme, böylece ona zulmetmekten vazgeç. Ben seni seviyor ve sana gönülden bağlılık duyuyorum. Adaletli sayılabilmen için senin de bu duygularımı dikkate alarak davranman gerekir. Madem ki sen güzellik ülkesinin padişahısın, o zaman sen de ülkelerini adaletle yönetip âbâd eden, mamur kılan padişahlar gibi yapmalısın. Nasıl ki padişahlar, adaletle ülkelerini âbâd etmişlerse sen de adaletle güzellik ülkeni âbâd edebilirsin. Yoksa adaleti bir tarafa bırakıp tek başına güzel olmak, ne işe yarayabilir ki? Güzellik her şey değildir. Güzelim diye canının istediği gibi davranamaz, insanlara haksızlık yapamazsın. Yoksa güzellik ülken, zâlim padişahların ülkeleri gibi perişan olur gider.

Beytin değerler eğitimi açısından yorumlanması

Şair, ilk mısradaki güzele seslenip âşığına karşı âdil ve anlayışlı olmasını önerirken ikinci mısradaki bunun gerekçesini, padişahların âdil yönetimleriyle ülkelerini âbâd edebildiklerini örnek göstererek, ortaya koymaktadır. Demek ki âdil olmak, ister padişah ister sıradan bir insan olsun, herkes için önemlidir. Padişahlardan veya devlet yöneticilerinden bahsederken adalet kelimesinin *halka eşit ve hak ettikleri şekilde davranmak* anlamı ön plâna çıkar. Bir güzelden veya sevgiliden bahsederken ise *adalet* kelimesi daha farklı ve çeşitli anlamlar kazanır. Çünkü bir güzelin âdil olması demek, sevenine karşı *anlayışlı, hoşgörülü* ve muhatap olduğu sevgiye uygun; yani *vefâli* davranması demektir. Öte yandan güzelin böyle davranabilmesi için kendini aşırı beğenmiş kibirli bir ruh hâlinde de uzak kalması gerekir. Kendini beğenmiş, güzelliğine hayran olmuş ve bunun ebediyen devam edeceğini düşünen bir güzelin âşığına alçak gönüllülükle ve anlayışla davranması imkânsızdır. Günlük yaşantımız, güzelliğiyle mağrur olanların sevenlerine büyük üzüntüler ve sıkıntılar yaşattığını gösteren örneklerle doludur. Ne yazık ki her zaman yüz güzelliğiyle ruh güzelliği bir arada olmayabiliyor. Şaire göre bir güzel, alçak gönüllü olup seven(ler)ine karşı âdil ve anlayışlı davranmakla güzelliğine güzellik katmış olacaktır. Bu bağlamda insan, güzellik, yakışıklılık, güçlülük, zenginlik gibi sahip olabileceği herhangi bir değeri abartmamalı ve bir gün bundan mahrum kalabileceğini aklından çıkarmamalıdır. Ayrıca unutmamalıdır ki “Hesap gününde boynuzsuz koyun, boynuzlu koyundan hakkını alacaktır.” Herkes, kendine verilen yetenekler, güzellikler ve imkânlar ölçüsünde sorumluluk sahibi olacaktır. Bu sebeple insan, muhataplarına karşı her zaman temkinle, adaletle, anlayışla ve alçak gönüllülükle davranmalıdır.

Beyitteki değerler

Beyit, öncelikle *adalet* ve *alçakgönüllülük* duygusunun benimsetilmesi bakımından elverişli bir içeriğe sahiptir. Adalet duygusu için ikinci mısra, alçakgönüllülük içinse birinci mısra daha uygundur. Ayrıca beyit; *anlayışlı ve hoşgörülü olmak, sevgiye değer vermek ve vefâli davranmak* gibi değerler açısından da bir zemin oluşturmaya müsaittir.

**Şöhret âfetdür gözet satranç kim
Şehden ayruğa gelür mi şâh-mât**

[Necâtî]

Beytin düzyazıyla dil içi çevirisi

[Şöhret, âfettir. Satranca (bir) bak. Şahtan başkasına (hiç) *şah-mat* çekilir mi?]

Beytin şairin diliyle yeniden yorumlanması

Bak güzelim! Cümle âlem tarafından bilinmek, duyulmak, tanınmak, beğenilmek; aslında tam anlamıyla bir âfettir, baş edilmez bir belâdır. Herkesin bildiği, tanıdığı ve beğendiği biri olmak, senin zannettiğin gibi güzel değildir. Çünkü herkes tarafından biliniyor ve beğeniliyor olmanın bir anlamı da herkes tarafından imreniliyor veya kıskanılıyor olmaktır. Bu da başlı başına büyük bir tehlike demektir. Seni meşhur eden her ne ise her an bir şekilde kaybetme riskin vardır. Boşuna “Güzelliğine güvenme bir sivilce yeter, zenginliğine güvenme bir kıvılcım yeter.” dememişler. Bir gün şöhret sahibi olmanı sağlayan her şeyini yitirebilirsin. Hakikat öyle olmasa da, o zaman belki de en büyük âfetle karşı karşıya kaldığını düşüneneceksin. Ayrıca elinde başkalarının arzu ettiği güzellikler veya zenginlikler bulundurman da seni büyük tehlikelerle karşı karşıya bırakabilir. Herkesin imrendiği bir güzellik veya cümle âlemin sahip olmak istediği bir zenginlik, gerçekte büyük bir risk demektir. Hatta güzelliğin veya zenginliğin ne kadar çoksa, karşı karşıya olduğun riskler de o kadar büyüktür. Çünkü herkes bir yolunu bulup onları senden almak isteyebilir. Dediklerim seni ikna etmediyse gel bir de satranç oyununa bak. Allah aşkına hiç düşünmedin mi? Satrançta rakiplerin bütün taşları şaha yönelik değil midir? Piyonundan filine, atından kalesine kadar bütün taşlar şahı etkisiz kılmak ve ele geçirmek için değil midir? Şahı ele geçirmek için veziri feda etmeyecek oyuncu var mıdır? Bir düşünsene satranç oyununun en değerli en şöhretli taşı şahtır; ama bütün oyuncuların peşinde olduğu taş da şahtır. Sen hiç satrançta şahtan başka bir taş mat çekildiğini gördün mü? Demek ki neymiş güzelim? Şöhret âfetmiş.

Beytin değerler açısından yorumlanması

Beyit, şöhretin başlı başına olumlu bir değer olmadığını vurgulaması bakımından dikkate değerdir. Özellikle milenyum şartlarında yediden yetmişe neredeyse toplumun tamamını bir şöhrete kavuşma, meşhur olma hevesi sarmışken bu beyit daha da anlam kazanmaktadır. Bugün şöhretin âfet olduğunu anlamak da anlatmak da son derece zordur. Çünkü şöhret, hemen her toplumda yükselen değer olarak algılanmaktadır. Televizyonlar ve internet gibi geniş kitlelere ulaşan iletişim kanalları vasıtasıyla özellikle gençlere ve çocuklara şöhret olma tutkusu aşılacaktır. Üstelik bu tutku öylesine güçlü biçimde verilmektedir ki gençler, bu yolda her şeylerinden ve bütün değerlerinden vazgeçebilmektedirler. Bu, toplumun değerlerinin karşı karşıya kalabileceği en büyük tehlikedir. Çünkü gençlerin sahiplenmediği değerlerin yeni kuşaklara aktarılması mümkün değildir.

Beyitteki değerler

Alçakgönüllü olmak, şöhret peşinde koşmamak.

Çeşmümi kuhl-i basîretle mücellâ eyle kim
Kendü noksânım görem 'ayb-ı fülâna bakmayam [Usûlî]

[(Allah'ım!) Gözümü basiret sürmesiyle öyle mücellâ eyle ki (sırf) kendi eksiklerimi göreyim, falancanın filancanın ayıbına bakmayayım.]

Beytin şairin diliyle yeniden yorumlanması

Allah'ım! İyi bir kul olmak için senden bir dileğim var. Bana öyle bir kabiliyet, öyle bir sezgi gücü ver ki kendi hatalarımı görmekten başkalarının hatalarına bakamayayım. Bunun için gözlerime sezgi ve öngörü sürmesini sür. Böylece basiret sahibi, ileri görüşlü, akıl ve irfan sahibi olgun kimselerin yaptığı gibi ben de sırf kendi hatalarımı düşüneyim. Boş, düşüncesiz ve bencil insanların yaptığı gibi sürekli başkalarının hatalarını bulmaya, onlarla uğraşmaya kalkışmayayım.

Beytin değerler açısından yorumlanması

Beyit, bencillığe karşı son derece etkili bir içeriğe sahiptir. Maalesef günümüzde yalnızca Türkiye'de değil bütün dünyada bencillik, baş edilemez bir sorun hâline gelmiştir. Daha kötüsü zaman zaman bencilliğin bir sorun olarak algılanmamasıdır. Öyle ki özellikle Batı ülkelerinde özgüvenin kazanılması ve bireyin kendisiyle barışık olması adına bencillik, teşvik ve takdir edilmektedir. Sonuçta ortaya kendini bütün dünyadan önemli, herkesten ve herşeyden daha akıllı ve değerli gören bireyler çıkmaktadır. Böyle bencil kimseler, her türlü problemde başkalarını suçlar, kendilerinde de bir hata veya eksiklik bulunabileceğini asla akıllarına getirmezler. Şairin yaklaşımı ve beklentisi ise bunun tam tersidir. Beyitte başkalarını eleştirmekten kendi hatalarını göremeyenler yerine kendi hatalarını gidermeye çalışmaktan başkalarının ayıplarına bakmaya fırsatı olmayanları tercih eden bir bakış açısı vardır. Günlük hayatımızda bu, uzak bir hayal gibi görünse de, 16.yüzyıl klâsik Türk şairinin samimi bir arzusu olarak dikkat çekmektedir.

Beyitteki değerler

Alçakgönüllülük, başkalarının hatalarına karşı hoşgörülü olma.

Daşa çekmiş halk için Ferhâd Şîrîn sûretin
Arz kılmış halka mahbûbın aceb bî-âr imiş [Fuzûlî]

[Ferhad, halk(a göstermek) için Şirin'in suretini taşa çekmiş. (Böylece) sevdiğini halka arz etmiş, göstermiş oldu; ne kadar arsızmış.]

Beytin şairin diliyle yeniden yorumlanması

Şöyle âşık, böyle âşık diyorlar ama doğrusu şu Ferhâd aslında hiç de öyle övülecek bir âşık değil bence. Şu işe bakın ki halk görsün diye sevgilisi Şîrîn'in resmini taşlara kazımış. Böylece

sevgilisini halka göstermiş, arz etmiş oldu. Ne kadar ayıp! Ne kadar arsız, utanmazmış. Bir de anlatıp durmuyorlar mı? Hayret ediyorum, hiç insan sevdiğinin resmini başkaları da görsün diye taşlara yapar mı? Şaşılacak şey!

Beytin değerler açısından yorumlanması

Beyit, ahlakî duygu ve değerlerin milenyum gerçekleriyle bağdaştırılmadığı günümüzde özellikle gençlerin arasında bu duygu ve değerlerin hatırlanmasına yardımcı olacak niteliktedir. Olur olmadık yerlere sevdiklerinin adlarını yazmaktan haz duyanlarca bu beyit yeterince anlaşılır olmayacaktır. Hele kıskançlığın bütünüyle korkunç bir hastalık gibi algılandığı ortamlarda bu beyit ne kadar işe yarar tartışılır. Ne var ki her şeye rağmen kıskanma duygusunun sevmekle de bağlantılı olduğu bir gerçektir. İnsan, sevdiğini kıskanır; sevmediği umrunda bile olmaz. Diğer taraftan kıskançlık duygusunu bütünüyle ortadan kaldırmak isteyenlerin veya kıskançlığı bütünüyle bir hastalık gibi takdim edenlerin asıl derdi sevenlerin birbirlerini sahiplenmeleri ve başkaları söz konusu olduğunda kıskançlık göstermeleridir. Onların beklentisi ve özlemi, kimsenin sevdiğini kıskanmadığı; eşlerin sık sık değiştiği, bütün ahlâkî değerlerden ve sınırlamalardan uzak tuhaf bir sosyal ortamdır. Şüphesiz zaman zaman eşler arasındaki kıskançlığın hastalık ölçüsüne vardığına da şahit olunmaktadır. Ne var ki bu ne kadar yanlışsa bir insanın sevdiğini kıskanması da o kadar doğaldır. Aslında çoğu zaman kıskanmak değil kıskanmamak anormaldir. Söz gelimi bir kadının kocasını veya bir erkeğin eşini kıskanmaması, aslında aralarında ciddi bir sorun, en azından bir soğukluk ve umursamazlık olduğu anlamına da gelebilir. Birbirini sevgilerinden ötürü başkalarından kıskanan eşlerin arasına girilmesi güçtür. Çünkü eşler, aralarına başkalarını kabul edemeyecek kadar birbirlerine bağlıdır. Bu, ahlâkî değerlere karşı durmayı çağın bir erdemi gibi algılayanlar açısından olmasa da, özellikle ailenin bütünlüğünü savunanlar açısından son derece önemli ve yararlı bir bağlılıktır. Özellikle Amerikan dizilerinde veya kötü kopyalarında en masum kıskançlığın bile olumsuzlanması bunu değiştirmez. Masum ve makul ölçülerinden çıkmadığı sürece, kıskançlık "Seni seviyorum."un eyleme dönüştürülmesinden ibarettir. Her sev(il)enin kıskanılmaktan hoşlanması da bundandır.

Beyitteki değerler

Ahlâkî duygular, masum ve makul ölçülerde kıskançlık.

Lâzım gelirdi serv ü çenâr ola mîve-dâr

Fazl u hünerde medhali olsa kıyâfetin

[Nâbî]

[Fazilet ve hüner açısından kıyâfetin bir katkısı olsaydı, serviyle çınarın meyve vermesi gerekirdi.]

Beytin şairin diliyle yeniden yorumlanması

Dış görünüşe bu kadar önem verilmesini anlayamıyorum. İnsanları görünüşlerine göre değerlendirmek ne kadar yanlış. Uzun boylu, güçlü, yakışıklı, güzel gibi sıfatlar bir insanın gerçek güzelliği için ölçü olamaz ki. Öyle olsaydı; yani fazilet ve hüner sahibi olma noktasında

kıyafetin ve görünüşün bir değeri ve katkısı olsaydı serviyle çınarın meyve vermesi lâzım gelirdi. Çünkü servi de çınar da görünüşleri bakımından gerçekten heybetli ağaçlardır. Ne var ki ikisi de meyvessizdir. Demek ki dış görünüşe aldanmamak gerekmiş. Kılık kıyafeti ve dış görünüşü herşeyden önemli görenlere bunu anlatmak zor olsa da, fazilet ve hüner meydanında kıyafetin bir anlamı yoktur.

Beytin değerler açısından yorumlanması

Beyit; güzellik, yakışıklılık veya güçlülük gibi dış görünüşe dayalı niteliklerin fazilet ve hüner sahibi olma noktasında hiçbir etki ve katkılarının olamayacağını anlatması bakımından önemlidir. Özellikle günümüzde bu anlam daha da önem kazanmaktadır. Çünkü maalesef insanlar, çoğu zaman birbirlerine dış görünüşlerine ve kıyafetlerine göre davranmaktadır. İş görüşmelerine giderken veya özel bir randevuya giderken kaç kişi her zamanki gibi davranabilir? Aslında beyit, tam anlamıyla "Ye kürküm ye." fıkrasını manzum biçimde yeniden anlatmaktadır.

Beyitteki değerler

Dış görünüme aşırı değer vermeme, görüntüye aldanmama, iç güzelliği.

DiĞER ÖRNEKLER (DİL İÇİ DÜZYAZIYA ÇEVİRİ HÂLDE) (Yorumsuz örnekler)

**Yüzüme bak gözünü aç gurûr-ı saltanattan geç
Nice beyler uyutmuşdur cihân efsânedür dirlər** [Necâtî]

[Yüzüme bak, gözünü aç; saltanat gururundan vazgeç. (Zira bir) efsane (gibi) anlatır (dururlar); bu dünya nice beyleri uyutmuştur.]

**Bu âlem-i fânîde safâyı ol ider kim
Yeksân ola yanında eger zevk u eger gam** [Bağdadlı Rûhî]

[Bu fânî âlemde gerçek mutluluğu, neşeyle üzüntü arasında (en küçük) bir fark görmeyen yakalayabilir.]

**Şâh-ı hüsn oldun ise devlete mağrûr olma
Hey begüm biz dahı sizi yaradanın kulıyuz** [Usûlî]

[Hey beyim! Mutluluk ve talihe güzellik sultanı olduysan da kibirlenme. (Zira) biz de sizi yaratanın kuluyuz.]

**Bu cihânıñ çünkü ayrılmakdur âhir âdeti
Bâri evvel kendümi hicrâna mu'tâd eylesem** [Usûlî]

[Madem ki bu dünyanın adeti (eninde) sonunda ayrılmaktır; öyleyse şimdiden kendimi ayrılığa alıştırmalıyım.]

**Usûlî balı belâlı bu dehr-i pîrezenün
Gülünde hârı vü gencinde mârı var ancak** [Usûlî]

[(Ey) Usûlî! Bu kocakarı dünyanın balı belâlıdır. (Öyle ki) gülünde ancak diken, hazinesinde de yılanı vardır.]

**Ağzın açan sadef gibi dürden ırağ olur
Yumsun dehâni anda ki bir gizlü râz ola** [T.Yahyâ]

[Ağzını açan, sadef gibi inciden uzak olur. Gizli bir sırrı olan, ağzını kapalı tutsun.]

**Eyvâh eger ki rûz-ı kıyâmetde bir kişi
Kendözini eyü sanur iken yaman çıka** [T.Yahyâ]

[Bir insan, kendisini iyi zannederken kıyamet gününde kötü çıkarsa vay haline!]

**Vuslatın kadrini bilmezdim eger fürkat benüm
Gözümü nemnâk idüp gönlümü gamnâk itmese** [T.Yahyâ]

[Şâyet ayrılık, gözümü nemli gönlümü gamlı etmeseydi; kavuşmanın değerini bilemezdim.]

**Ölmezüz biz haşre dek durur bizüm dîvânımız
Sıdkımız gibi bütündür 'ahdimüz peymânımız** [T.Yahyâ]

[Haşır gününe kadar ölmeyiz, divanımız (o zamana kadar) durur. Ahdimiz ve yeminimiz, sadakatimiz gibi bütündür.]

**Rükû u secde ider kimi kimi dâ'imi kıyâm
İbâdet üzre komış her birini Rabb-i mu'în** [T.Yahyâ]

[(Şu yaratılmışlara bakın ki her şeye) yardım eden Allah, her birini ibâdet hâlinde yaratmış. (Öyle ki) kimisi rükû ve secde; kimisi kıyâm etmektedir.]

**Ulu tağlardan akan âb-ı revân gibi hemân
Söyledügi sözi bilmezlere sağırlanırız** [T.Yahyâ]

[(Ağzından çıkan kulağı duymayan ve) söylediği sözü bilmeyenlere (karşı) ulu dağlardan (çağlayıp) akan sular gibi sağırlanırız.]

**Bâde-nûşân gibi toğrı yolumuzdan sapmazuz
'Avn-i Fir'avn ile Şeddâdi binâlar yapmazuz** [T.Yahyâ]

[Şarap içen (sarhoş)lar gibi doğru yolumuzdan sapmayız. Firavun (huylu kimselerin) yardımıyla (da) Şeddâd'ın (yaptırdığı türden) binalar yapmayız.]

**Saçı ağırar âdemüñ karlu tağa döner başı
Ömri bahârını anuñ âhir iden şitâ gelür** [T.Yahyâ]

[İnsanın saçı ağarır, başı karlı dağa döner. (Sonunda) ömrünün baharını bitiren kış gelir.]

**Okumağı yazmağı dünyâya virmezlerdenüz
Suyı soğulmuş değirmen gibi battâl olmazuz** [T.Yahyâ]

[Okuyup yazmayı dünyaya değişmezlerdeniz. Suyu tükenmiş değirmen gibi işe yaramaz olmayız.]

**Fakr ile fahr eylerüz Kârûn'a taklîd itmezüz
Sâlik-i râh-ı Resûlüz mâlik-i mâl olmazuz** [T.Yahyâ]

[Fakirlikle övünürüz, Kârûn'a öykünmeyiz. (Zira biz), Resûl'ün yolunda yürüyenleriz, mal sahibi olmayız.]

**Câhı için câhile baş eğmezüz Yahyâ gibi
İ'tibârı bârına bir lahza hammâl olmazuz** [T.Yahyâ]

[Yahya gibi, makamı için câhil kimseye baş eğmeyiz. (Onun) itibarının yükünü bir an (bile) çekmeyiz.]

**Kime kim Ka'be nasîb ola Hudâ rahmet ider
Her kişi sevdiğini hânesine da'vet ider** [T.Yahyâ]

[Kime Ka'be'ye (gitmek) nasip olmuşsa, Allah ona rahmet etmiş demektir. (Çünkü) herkes, sevdiğini evine davet eder.]

**Varmazuz biz dâr-ı Dârâ'ya der-i İskender'e
Hâne-i vîrânemüz eyvân-ı Keyvân'dur bize** [T.Yahyâ]

[Dârâ'nın evine, İskender'in kapısına varmayız. Harabeye dönmüş evimiz, bizim için Keyvân'ın köşküdür.]

**Okuma nâdâna ey Yahyâ sakın dîvânunuñ
Şi'rden yegdür har-ı lâ-yefhama zîrâ şa'îr** [T.Yahyâ]

[Ey Yahya! Divanını sakın, (şiiirlerini) düşüncesiz ve anlayışsız kimselere okuma. (Çünkü) anlama yeteneği olmayan (bir) eşek için şa'îr (arpa) şi'rden iyidir.]

**Bir temür tağı delüp boynına almak gibidür
Her kişi âşık olurdu eger âsân olsa** [T.Yahyâ]

[(Âşık olmak), demir bir dağı delip boynuna almak gibidir. (Öyle zannedildiği gibi) kolay olsaydı herkes âşık olurdu.]

**Gülşen-i 'âlemde ey serv-i revânum bu gerek
'Âşık olanlar delü mahbûblar uslu gerek** [T.Yahyâ]

[Ey servi boylum! Dünya gülşeninde âşık olanlara deli, sevgililere ise akıllı olmak yakışır.]

Sebeb-i rahmetimizdür sebeb-i rahmetimüz [T.Yahyâ]

[(Bir) rahmete sebeb olmamız, bize de rahmet edilmesine sebeptir.]

**Ders-i aşkıñ müşkilin Yahyâ nice halleylesün
Söyleyenler kendini bilmez bilenler söylemez** [T.Yahyâ]

[Yahya, aşk dersinin zorluklarını nasıl halletsin? (Zira bu konuda) konuşanlar kendini bilmez, bilenler ise konuşmaz.]

**Tutdı elini yüzine bizden hicâb idüp
Bir yire geldi mâh ile gûyâ ki beş hilâl** [T.Yahyâ]

[Bizden utanarak elini yüzüne tuttu. (Böylece adeta) ay ile beş hilâl bir araya gelmiş oldu.]

Behište girmeye yokdur elinde kimsenin kâğıd [Hayâlî]

[Cennete girmek için kimsenin garantisi yoktur.]

**Cihân-ârâ cihân içindedür ârâyı bilmezler
O mâhîler ki deryâ içredür deryâyı bilmezler** [Hayâlî]

[Nasıl ki balıklar, denizin içinde oldukları halde denizin farkında olmazlarsa, dünyayı bezeyip süsleyen (Allah da), (aslında) d ünyadadır; ama (insanlar bir türlü onu) arayıp bulamazlar.]

**Kanda hercâyi güzel varsa Hayâlî sevüben
Sonra cevrenden anuñ eyleme feryâd yüri** [Hayâlî]

[(Ey) Hayâlî! Yürü git; nerede (bir) güzel varsa peşine takılıp sonra da (sana) yaptıklarından feryat etme.]

Humârın derdin aldum sâgar-ı sahbâdan el çekdüm
Cefâ-yı hârına değmez gül-i ra'nâdan el çekdüm [Hayâlî]

[Çiğnin verdiği başağrısını çektikten, gördükten sonra şarap kadehinden elimi çektim. Dikeninin eziyetine katlanmaya değmeyeceği için de (o) alımlı, güzel gülden vazgeçtim.]

Ben fenâ bulsam sözüm bâkîdir ey Cemşîd-fer
Kendi mahv oldu gül-âbından kodı âsâr gül [Hayâlî]

[Ey güneş yüzlü! Ben fânî olsam da sözüm bâkîdir. (Zira) gül (de) kendi mahvolduğu (halde geride) gülsuyundan (bir) eser bırakmıştır.]

Şikâyet kılma zulminden nazar kıl ol hat ü hâle
Ki bitmez bu çemende hârsuz gül dâğsuz lâle [Hayâlî]

[Zulmünden şikâyet etme, o ayva tüylerine ve o bene (iyi) bak. Zira bu çimende dikensiz gül, yarasız lâle bitmez.]

Derd-i dâğ-ı 'aşk ile geldi Hayâlî kılma red
Yârsuz kalur cihânda 'aybsuz yâr isteyen [Hayâlî]

[Hayâlî, aşk yarasının derdiyle geldi, (onu) reddetme. (Zira) bu dünyada ayıpsız yâr arayan yârsuz kalır.]

Mâ'il olma serkeş ol mahbûba istiğnâ gerek
Serv baş egmez ayağın öpe ger yalvara su [Hayâlî]

[Hemen meyl etme, (biraz) dikbaşı ol; sevgiliye naz yakışır. (Nitekim) su (gelip) ayağın öpse, yalvarsa da servi (yine de) başını eğmez.]

Dayanıp hüsnüne cevri itme Hayâlî'ye ki çün
Bir kıl üstinde durur hûbluğın bünyâdı [Hayâlî]

[(Ey sevgili!) Güzelliğine dayanıp Hayâlî'ye eziyet etme. (Unutma ki) güzelliğin binası bir kıl üstündedir.]

S(ı)tanbul ol şeh-i Yûsuf-likâsuz
Hemân üsti açık zindâna beñzer [Hayâlî]

[İstanbul, o Yusuf yüzlü olmadan, adeta üstü açık (bir) zindana benzer.]

Yâr ile ağyârı gördüm oturur iken didüm
Ey melek-sûret nedür yanuñda şeytânıñ mı var [Hayâlî]

[Sevgiliyi bir başkasıyla otururken görünce (ona şöyle) dedim: Ey melek yüzlü! Hayrola yanında şeytanın mı var?]

Âşık olsun iki dünyâ temennâsı harâm
Nice âlemler deger bir Mustafâ'sı var ise [Hayâlî]

[Nice âlemlere değen bir Mustafâ'sı var iken âşık için iki dünyayı temenni etmek (adeta) haramdır.]

**Ağardı saç u sakal ağ u karadan gel geç
Gözünü aç nazar it zulmetin olupdur nûr** [Hayâlî]

[Saçın sakalın ağardı. (Artık) aktan karadan vazgeç, gözünü aç (da) bak. (Ne güzel işte) karanlıkların (hep) nura döndü.]

**Terk-i cân itdi Hayâlî görelî cânâ seni
Senden özge bir dahi yâr itse kâfirdür gönül** [Hayâlî]

[Ey sevgili! Hayâlî seni görelî canını (bile) terk etti. (Hâl böyleyken bu) gönül, senden başka birini yâr edinirse kâfirdir.]

**Beni görünce tutar destini yüzüne o şûh
Şikâyet eyler isem nola dest-i zâlimden** [Hayâlî]

[O güzel, beni görünce (utanmasından), elini yüzüne tutar. (O) zalim elden şikâyet etsem ne olur?]

**Levh-i dilde nakş olmuşken hayâl-i şekl-i yâr
Taşlara yazmak düşer miydi o şîrîn sûreti** [Hayâlî]

[Yârın vücudunun hayâlî gönül levhasına kazanmışken, o şîrîn sureti taşlara yazmak (hiç uygun) düşer miydi?]

**Ser-menzile uşşâk irişür cümleden evvel
Ol mertebeye sa'y ile zühhâd yetişmez** [Bâkî]

[Hedefe, herkesten önce âşıklar ulaşır. (Öyle ki) o dereceye zâhidler, sa'y ile ulaşamazlar.]

**Kadrüni seng-i musallâda bilüp ey Bâkî
Durup el bağlayalar karşına yârân saf saf** [Bâkî]

[Ey Bâkî! Dostlar(ın senin) değerini (ancak) musalla taşında bilerek karşında durup el bağlayalar.]

**Saltanat tâcın giyen âlemde mağrûr olmasun
Nice sultân görkin almışdur begüm bâd-ı hazân** [Bâkî]

[Beyim! Dünyada saltanat tacını giyen, gururlanmasın. (Zira) sonbahar rüzgârı nice sultanın görkemine son vermiştir.]

**Gâfil geçürme fırsatı kim bâğ-ı âlemün
Gül devri gibi devleti nâ-pâyidârdur** [Bâkî]

[Fırsatı boş yere harcama. Çünkü dünya bağının gül devri gibi saadeti sonsuz değildir.]

**Kapında sâ'il olmak gayre mihmân olmadan yeğdür
Gedâ-yı kûyın olmak Mısır'a sultân olmadan yeğdür** [Bâkî]

[(Senin) kapında dilenci olmak, başkasına misafir olmaktan iyidir. (Senin) mahallenin düşkünü olmak, Mısır'a sultan olmaktan iyidir.]

**Zamâne bizde cevher sezdiğiün dil-hırâş eyler
Anınçün bağırmuz hûndur ma'ârif kâniyuz cânâ** [Bâkî]

[Zamane (felek), bizde (bir) cevher sezdiği için gönlümüzü incitir. Ey sevgili! Bu sebeple bağırmız kandır, maârif ocağıyız.]

**Baş eğmezüz edâniye dünyâ-yı dîn için
Allâh'adur tevekkilümüz i'timâdimuz** [Bâkî]

**Kelâm-ı 'ışk iy Bâkî ser-â-ser sır-ı vahdetdür
Murâdı cümlenün bir'dür bütün dünyâyı söyletsen** [Bâkî]

[Ey Bâkî! Aşk kelâmı, baştanbaşa vahdet sırrı(ndan ibaret)tir. Bütün dünyayı konuşursan (görürsün ki) hepsinin murâdı bir'dir.]

**Âvâzeyi bu âleme Dâvûd gibi sal
Bâkî kalan bu kubbede bir hoş sadâ imiş** [Bâkî]

[Âvâzeyi bu âleme Davud gibi sal. (Çünkü) bu kubbede ebediyen kalacak olan, (bir tek) hoş bir sadâdır.]

**Vefâ ilmini öğrenmedi gitdi (-)
Velî oldı cefâ fenninde üstâd (-)** [Amrî]

[(O güzel), vefâ ilmini öğrenmedi gitti; ama cefâ fenninde üstâd oldu.]

**Suvarmasa ciger kanıyla bûlbûl
Kızıl gül mi virürdi gül nihâli** [Amrî]

[Bûlbûl, ciğer kanıyla suvarmasaydı, gül fidanı gül verir miydi?]

**İremez kimse ol serv ayağına
Hazân bergi gibi sararmayınca** [Amrî]

[Sonbahar yaprağı gibi sararmadıkça (hiç) kimse o servi (boylu)nun ayağına erişemez.]

**Her gülün yanına düşüp yürür elbette rakîb
N'idelüm hâr-ı siyeh ekmedügin yerde biter** [Amrî]

[Rakîp, her gülün yanına düşüp yürür. Ne yapalım, o siyah diken (işte), ekmediğin yerde biter.]

**Sen Mustafâ'ya şol kadar oldı mahabbetüm
Cânım sever kimüñ ki ola adı Mustafâ** [Hayretî]

[Sen Mustafa'ya o kadar muhabbetim oldu ki (artık) adı Mustafa olan herkesi canım sever (oldu).]

Hem baña hayf olmasuñ şâhum yazukdur hem saña [Helâkî]

[Şâhim! (Gel artık seni seven âşığına böyle zulmetme.) Sana da bana da yazıktır.]

**Vasfiyâ var ser-i kûyına ölürsen de eger
Ka'be yolında ölen kişün olmaz günehi** [Vasfî]

[Ey Vasfî! (O sevgilinin) mahallesinin başında öleceksen de git. (Zira) Ka'be yolunda ölen kimsenin günahı olmaz.]

**Taş basup bağına hiç kimseye râzın dimedi
Devr elinden bu kadar çekdi belâlar hâtem** [Vasfî]

[Zamandan (felekten) bu kadar sıkıntı çekmesine rağmen mühür, bağına taş basıp sırrını hiç kimseye söylemedi.]

**Gülşen-i tab'um kerâmâtından olmuşdur bu kim
Sana gönderdüm şitâ faslında güller armağan** [Vasfî]

[Bu (şiiir), yaratılış gülşenimin kerâmetlerinden (bir örnek) olmuştur. (Öyle ki) kış mevsiminde sana armağan (olarak) güller gönderdim.]

**Ârızuñ yâdıyle nemnâk olsa müjgânum n'ola
Zâyi' olmaz gül temennâsıyle virmek hâre su** [Fuzûlî]

[Yanağının özlemiyle kirpiklerim ılsansa ne olur? (Zira) gül ümidiyle dikene su vermek boşuna değildir.]

**Men lebüñ müştakiyam zühhâd kevser tâlibi
Nitekim meste mey içmek hoş gelür hüşyâre su** [Fuzûlî]

[Ben dudağına susamışım, zâhidlerse kevsere taliptir. Nitekim sarhoşa şarap, akıllıya su içmek hoş gelir.]

**Dostı ger zehr-i mâr içse olur âb-ı hayât
Hasmı su içse döner elbette zehr-i mâre su** [Fuzûlî]

[(Onun) dostu eğer yılan zehiri içse, (zehir onun için) âb-ı hayata döner. Düşmanı (ise) su içse, (o su) şüphesiz yılan zehirine döner.]

**Bîm-i dûzah nâr-ı gam salmış dil-i sûzânuma
Var ümidüm ebr-i ihsânuñ sepe ol nâre su** [Fuzûlî]

[Cehennem korkusu yanan gönlüme gam ateşi salmış. (Ama) ümidim var ki (senin) ihsan bulutun o ateş su serpecektir.]

**Kâfir ki degül mu'terif-i nâr-ı cehennem
İmâna gelür âteş-i hicrânuñı görgeç** [Fuzûlî]

[Cehennem ateşini itiraf etmeyen kâfir (bile) senin ayrılık ateşini görünce imana gelir.]

**N'ola kılsam terk-i mey minnet kılıp zâhidlere
N'eyleyem mey neş'esin men kim senin hayrânıñım** [Fuzûlî]

[Zâhidlere minnet edip şaraptan uzak dursak ne olur? Ben şarap neşesini ne yapacağım ki? (Zira) ben senin hayranıyım.]

**Dostum âlem seniñün ger olur düşmen maña
Gam degül zîrâ yetersin dost ancak sen maña** [Fuzûlî]

[Dostum! (Cümle) âlem senden dolayı bana düşmandır; (ama) hiç önemli değil. Zira dost olarak bana sen yetersin.]

**Fuzûlî dime yetmek menzil-i maksûda müşkildür
Dutan dâmân-ı şer'-i Ahmed-i Muhtâr yetmez mi** [Fuzûlî]

[Fuzûlî! Hedeflenen menzile yetişmenin çok zor olduğunu söyleme. (O) Ahmed-i Muhtâr'ın şeriat eteğini tutan (hiç hedefine) yetişmez mi?]

**Öyle za'îf kıl tenümi firkatüñde kim
Vaslına mümkün ola yetürmek sabâ meni** [Fuzûlî]

**Yamanlık yahşılık keyfiyyetin ma'lûm iden âkil
Yamanlık idene yahşılık itmezse yaman eyler** [Fuzûlî]

[İyilikle kötülüğün ne olduğunu bilen akıllı kimse, kötülük edene iyilik etmezse yanlış yapmış olur.]

**Gedâ-yı âlemi sultân u sultânı gedâ eyler
Şarâb-ı aşk-ı dilberde Fuzûlî özge hâlet var** [Fuzûlî]

[Güzelin aşkının şarabında (öyle) tuhaf bir hâl var ki âlemin düşkününü sultan eder, sultanı da düşküne (döndürür.)

**Mende Mecnûn'dan füzûn âşıklık istidâdı var
Âşık-ı sâdik menem Mecnûn'un ancak adı var** [Fuzûlî]

[Bende Mecnûn'dan daha çok âşıklık yeteneği var. Gerçek âşık benim, Mecnûn'un ancak adı var.]

**Esîr-i derd-i aşk u mest-i câm-ı hüsn çok ammâ
Biziz meşhûr olan Leylî sana Mecnûn baña dirler** [Fuzûlî]

[Aşk derdinin esiri ve güzellik kadehinin sarhoşu çok(tur); ama (bunlar arasında) meşhur olan biziz. Sana Leylâ, bana (da) Mecnûn derler.]

**Cânı kim cânânı içün sevse cânânın sever
Cânı için kim ki cânânın sever cânın sever** [Fuzûlî]

[Canını cânânı için seven kimse, cânânını seviyor (demektir). Canı için cânânını seven kimse (ise aslında sadece kendi) canını seviyor (demektir).]

**Fuzûlî dehrden kâm almak olmaz olmadan giryân
Sadef su almayınca ebr-i nîsândan güher virmez** [Fuzûlî]

[Fuzûlî! Ağlamadan dünyadan kâm almak, mutlu olmak mümkün değildir. (Nitekim) sadef (de) nisan bulutundan su almayınca inci vermez.]

**Ger görmemek dilersen resm-i cefâ Fuzûlî
Olma vefâya tâlib dünyâ-yı bî-vefâda** [Fuzûlî]

[Fuzûlî! Eğer cefa örneği görmemek istiyorsan (şu) vefâsız dünyada vefâya talip olma.]

**Kıl tefâhür kim senün hem var men tek âşıkîñ
Leylî'nüñ Mecnûn'ı Şîrîn'ün eger Ferhâd'ı var** [Fuzûlî]

[Övün, gururlan. (Zira) Leylâ'nın Mecnûn'u, Şîrîn'in Ferhâd'ı varsa, senin (de) benim gibi âşıkın var (işte).]

**Gerçi cânândan dil-i şeydâ için kâm isterem
Sorsa cânân bilmezem kâm-ı dil-i şeydâ nedür** [Fuzûlî]

[Gerçi sevgiliden (şu) çılgın gönül için birşeyler ister dururum; (ama bir gün) sevgili, "(Şu) çılgın gönlün dileği nedir?" diye sorsa bilemem.]

**Sevdiğüm câm-ı meye hâcet nedür la'l-i lebûñ
Bir şeker handeyle mest-i bî-mecâl eyler beni** [Nedîm]

[Sevdiğim! (Sarhoş olmak için) şarap kadehine ne gerek var? La'l dudağın tatlı bir tebessümle beni körkütük sarhoş eder.]

**Çekme taht(A) ü tâc (B) kaydın bî-ser ü pâlık gözet
Kim ayağa bend(a)dür taht u belâdur başa(b) tâc** [Fuzûlî]

[Taht ve tac derdini çekme, başıboş olmayı tercih et. Zira taht, ayak için bağ, tac (da) baş için belâdır.]

**İlm kesbiyle pâye-i rıf'at
Ârzû-yı muhâl imiş ancak
Aşk imiş her ne var 'âlemde
İlm bir kıl ü kâl imiş ancak** [Fuzûlî]

[İlm kazanmakla yücelik elde etmek, ancak boş bir hevestir. (Çünkü şu) âlemde her ne varsa aşktır (ve) ilim (dediğin), bir dedikodudan ibarettir.]

GAZEL-İ FUZÛLÎ (MÜNÂCÂT)

Yâ Rab hemîşe lütfunı et reh-nümâ maña
Gösterme ol tarîki ki yetmez sana maña [Fuzûlî]

[Allah'ım! Lütfunu daima bana yol gösterici kıl. Sana gelmeyen yolu bana gösterme.]

Kat' eyle âşinâlığım andan ki gayrdur
Ancak öz âşinâlarıñ et âşinâ maña [Fuzûlî]

[Gayr olanla âşinâlığımı kes. Bana sadece öz âşinâlarını âşinâ et.]

Bir yolda sâbit it kadem-i i'tibârumı
Kim rehber-i şerîat ola muktedâ maña [Fuzûlî]

[İtibar ayağımı (öyle) bir yolda sabit et ki şeriatın rehberi bana imam olsun.]

Yoh mende bir amel saña şâyeste âh eger
A'mâlüme göre vire adlün cezâ maña [Fuzûlî]

[Bende sana lâyük bir amel yok. Eğer adaletin bana amellerime göre ceza verirse vay hâlime!]

Havf-ı hatâda muzdaribem var ümîd kim
Lutfuñ vire beşâret-i afv u atâ maña [Fuzûlî]

[Hata (yapma) korkusuyla ıztırap çekiyorum; (ama bir yandan da) ümit ediyorum ki (senin) cömertliğin bana iyilik ve af müjdesi verecek.]

Men bilmezem maña gereken sen hakîmsin
Men' eyle virme her ne gerekmez saña maña [Fuzûlî]

[Ben bana gerekeni bilemem. Sen hikmet sahibisin. Sana her ne gerekmezse, men eyle; (onu) bana verme.]

Oldur maña murâd ki oldur saña murâd
Hâşâ ki senden özge ola müdde'â maña [Fuzûlî]

[Senin murâdın ne ise benim murâdım (da) odur. Asla senden başka bir iddiam, hedefim yoktur.]

Habs-i hevâda koyma Fuzûlî-sıfat esîr
Yâ Rab hidâyet eyle tarîk-i fenâ mâña [Fuzûlî]

[Allah'ım! Fuzûlî gibi heveslerin hapsinde esir bırakma, bana yokluk yolunu hidayet eyle.]

Suhan bir genc-i bî-pâyân-ı esrâr-ı İlahîdir
Ki tab'-ı nüktedânımdır o gencin şimdi gencûru [Nef'î]

[Söz, ilâhî sırların sonsuz bir hazinesidir. Şimdi o hazinenin bekçisi (benim) nüktedan yaratılışımdır.]

Ehl-i dildir diyemem sînesi sâf olmayana
Ehl-i dil birbirini bilmemek insâf degül [Nef'î]

[Gönlü temiz olmayana gönül ehli diyemem. (Öte yandan) gönül ehlinin birbirinin hâlinden anlamaması (da) insaf değildir.]

Haşre dek âb-ı hayât-ı suhan-ı Bâkî'dür
Andırup zinde kılan nâm-ı Süleymân Hânı [Nef'î]

[Sultan Süleyman'ı haşr gününe değin (insanlara) hatırlatıp zinde kılan, Bâkî'nin âb-ı hayâtta (farksız) şiiirleridir.]

Lezzet-i vuslat için firkat-i yâri çekemem
Sohbet-i bâde için renc-i humârı çekemem [Nef'î]

[Kavuşma lezzeti tadacağım diye yârdan ayrılığa katlanamam. Şarap sohbeti için de şarabın verdiği sersemliğe, başağrısına katlanamam.]

Ey meh leyâl-i vesvese-hîz-i firâkda
Sen gelmeyince hâtıra bilseñ neler gelür [Nâbî]

[Ey ay (yüzlü)! Ayrılığın (insana) vesvese veren gecelerinde sen gelmeyince hatıra neler gelir, (bir) bilsen...]

Bâğ-ı dehrin hem hazânın hem bahârın görmüşüz
Biz neşâtın da gamın da rûzgârın görmüşüz [Nâbî]

[Dünya bağının sonbaharını da ilkbaharını da görmüşüz. (Öyle ki) biz mutluluğun da hüznün de zamanını görmüşüz.]

İlm bir lücce-i bî-sâhildür
Anda âlim geçinen câhildür [Nâbî]

[İlim, sahilsiz bir denizdir. O (deniz)de âlim geçinen câhildir.]

Şermdir gâze-i nûr-ı îmân
Bî-hayâlık iki âlemde yaman [Nâbî]

[İman nurunun allığı (güzelliği), utanmaktır. Hayasızlık, iki âlemde de kötüdür.]

Suhan-ı bey-hûdeden hoş gelür âvâz-ı horos
Bâri ma'nâsını bilme de hengâmı bilür [Nâbî]

[Horozun ötüşü, boş sözden hoş gelir. (Çünkü) anlamını bilmezse de (hiç olmazsa) zamanını bilir.]

Gonca gülsün gül açılsun cûy feryâd eylesün
Sen dur ey bülbül biraz gülşende yârim söylesün [Nâbî]

[Gonca gülsün, gül açılsın, ırmak feryat eylesin. Ey bülbül! Sen dur (bakalım), gülşende biraz (da) yârim söylesin.]

Tavan-ı sakf reşk ile çâk olsa vechi var
Gördükçe pâyin öptüğünü nerdübânların [Nâbî]

[Çatı tavanı, merdivenlerin (senin) ayağını öptüğünü gördükçe kıskançlıktan çatlasa hakkı var.]

Sözi az söyle ağır söyle Nedîmâ ki suhan
Zer gibi sayılı gevher gibi sencîde gerek [Nedîm]

[Ey Nedîm! Sözü az söyle, ağır söyle. (Zira) söz, altın gibi sayılı, mücevher gibi seçkin olmalı.]

Sen kim gelesin meclise bir yer mi bulunmaz
Baş üzre yerin var
Gül goncesisin gûşe-i destâr senindür
Gel ey gül-i ra'nâ [Nedîm]

[Sen meclise gelirsin (de) yer bulunmaz mı? Baş(ımızın) üzerinde yerin var. (Sen) gül goncasısın, sarığın köşesi senindir. Ey güzel gül! Gel.]

Düşmen ne deñlü saht ise şâd ol ki ey Nedîm
Seng üzre gösterür zer-i kâmil âyârını [Nedîm]

[Ey Nedîm! Düşman ne kadar güçlü olursa (olsun sen) mutlu ol (keyfini bozma). (Nitekim) saf altın (da) değerini taş üzerinde gösterir.]

Güllü dîbâ giydin ammâ ki korkarım âzar ider
Nâzenînim sâye-i hâr-ı gül-i dîbâ seni [Nedîm]

[Nazlım! Güllü elbise giydin ama korkarım ki (o) elbisenin (üzerindeki) güldeki dikenin gölgesini seni incitir.]

Bu şehri-i İstanbul ki bî-misl ü behâdur
Bir sengine yek-pâre Acem mülki fedâdur [Nedîm]

[Bu İstanbul şehri emsâlsiz ve pahasızdır. (Öyle ki) bir taşına bütün Acem ülkesi fedadır.]

Bûy-ı gül taktîr olunmuş nâzın işlenmiş ucu
Biri olmuş hûy biri dest-mâl olmuş sana [Nedîm]

[Gül kokusu damıtılmış, nazın (da) ucu işlenmiş. (Sonra) biri sana ter, biri (de) mendil olmuş.]

Gülüm şöyle gülüm böyle dimekdür yâre mu'tâdım
Seni ey gül sever cânım ki cânâne hitâbımsun [Nedîm]

[Yâre, "Gülüm şöyle, gülüm böyle." demeye alıştım. Ey gül! Gönlüm seni (çok) seviyor; çünkü yârime (senin adınla) sesleniyorum.]

**Hoşça bak zâtuña kim zübde-i âlemsin sen
Merdüm-i dîde-i ekvân olan âdemsin sen**

[Şeyh Gâlip]

[Kendine hoş nazarla bak. Çünkü sen âlemin özüsün. Sen, varlık âleminin göz bebeği olan insansın.]

**Reh-i Mevlevîde Gâlib bu sıfatla kaldı hayrân
Kimi terk-i nâm u şâna kimi itibâra düşdi**

[Şeyh Gâlip]

[Gâlip, Mevlevilik yolunda bu sıfatla hayran kaldı. (Öyle ki) kimi şan ve şöhreti terk etme, kimi itibar peşine düştü.]

MISRA-I BERCESTE ÖRNEKLERİ

Eger maksûd eserse mısra'-ı berceste kâfidür

[Eğer amaç eserse, mısra-ı berceste yeter.]

Tîz reftâr olanın pâyine dâmen dolaşır

[Acele edenin eteği ayağına dolanır.]

Genc-i istiğnâ gibi bir kûşe-i râhat mı var

[Tokgözlülük hazinesi gibi bir rahat köşesi var mı?]

Atarlar seng-i hârâyı draht-ı meyvedâr üzre

[Meyve veren ağaçta sert taş atarlar.]

Âyinesi işdir kişinin lâfa bakılmaz

[İnsanın aynası işidir, lâfa bakılmaz.]

Meydâne düşen kurtulamaz seng-i kazâdan

[Meydana düşen kaza taşından kurtulamaz.]

Kişi noksanını bilmek gibi irfân olmaz

[(Bir) insan için eksikliğini bilmek gibi güzel bir huy olamaz.]

Şecâ'at arzederken merd-i kıbtî sirkatin söyler

[Kıbtî adam, kahramanlıklarından bahsederken, hırsızlıklarını anlatır.]

Hâzır ol cenge eger ister isen sulh u salâh

[Barış ve huzur istiyorsan, savaşımaya hazır olmalısın.]

Sahbâ helâl-zâdedir ammâ harâmdır

[Şarap, helâlin (üzüm) oğludur ama haramdır.]

Hâk ol ki Hudâ mertebeni eyleye 'âlî

[Toprak ol ki Allah dereceni yüksek etsin.]

Tiğ ol velik çıkma muhlis-i niyâmdan

[Kılıç ol ama kınından çıkma.]

Kulluğundan etmesin âzâd Allahım beni

[Allahım, seni kulluğundan azat etmesin.]

Sîrâb olur mu teşne-i Kevser serâbdan

[Kevsere susamış olan seraptan kanar mı?]

Tâli'i yâr olanın yâr sarar yâresini

[Talihi yâr olanın yarasını yâr sarar.]

Muzaffer vakt-i fırsatda 'adûdan intikâm almaz

[Zafer sahibi, fırsat eline geçtiğinde düşmanından intikam almaz.]

Re'y-i Bâkıl geçiyor 'akl-ı Felâtûn yerine

[Bakıl'ın oyu Eflatun'un akli yerine geçiyor.]

Gül yağını eller sürünür çatlasa bülbül

[Bülbül çatlasa da gül yağını eller sürünür.]

Âşinâya âşinâ bî-gâneye bî-gâneyiz

[(Bize) âşinâ olana (biz de) âşinâyız, yabancılara (da) yabancımız.]

Mâr-ı sermâ-dîdeye Rabbim güneş göstermesin

[Rabbim, (uzun ve soğuk bir) kış geçirmiş yılan (gibi olanlara) güneş (yüzü) göstermesin.]

Donu yoktur giyecek fesleğen ister başına

[Giyecek elbisesi yok, başına takmak için fesleğen ister.]

Ateş kenârı kış gününün lâle-zârıdır

[Ateşin kenarı, kış günü lâle bahçesidir.]

Bir dokun bin âh dinle kâse-i fağfûrdan

[Porselen kâseye bir dokun bin âh işit.]

A'lâ gelince bir yere ednâya kim bakar

[Bir yere iyi (güzel) gelince kötüye (çirkine) kim bakar?]

Tuhaftır hâl-i âlem bilmeyen söyler bilen söyler

[Dünyanın hâli tuhaftır; bilen de konuşuyor bilmeyen de.]

Her şeb-i mihnette bir subh-ı sa'âdet bekleriz

[Her sıkıntılı gecede bir saadet sabahı bekleriz.]

Mihneti kendine zevk etmedir âlemde hüner

[Dünyada (asıl) hüner, eziyet ve sıkıntıyı kendine zevk edinmektir.]

Cümlenin maksûdu bir ammâ rivâyet muhtelif

[Herkesin amacı bir; ama söyleyişleri farklıdır.]

Allah bes bâkî heves

[(Herşey için) Allah yeter, gerisi (boş) hevestir.]

Niyâz-ı nâ-becâdan bir de nâz-ı nâ-becâdan gec

[Uygunsuz yalvarmadan da uygunsuz nazdan da geç.]

Bâde sâf olsun da zerrîn sâgar olsun olmasın

[Şarap saf olsun da altın kadehte olsa da olmasa da fark etmez.]

Bir Cum'ası yok haftadır eyyâm-ı muhabbet

[Muhabbet günleri, Cuması olmayan bir haftadır.]

Vakt-i şâdî de gelir mevsim-i mihnet de geçer

[Mutluluk zamanı da gelir sıkıntı mevsimi de geçer.]

Cihâna sığmıyorken bir mezâra sığdı İskender

[İskender, dünyaya sığmıyorken bir mezara sığdı.]

Bende sığar iki cihân ben bu cihana sığmazam

[Bende iki cihan sığar; (ama) ben bu cihana sığmam.]

Hüsn olur kim seyrederken ihtiyâr elden gider

[(Öyle) güzellik olur ki (insan) izlerken ihtiyarı elinden gider.]

Hezârân genc ile lebrîz-i ber-vîrânedir âlem

[Dünya, binlerce hazine ve vîrânelerle doludur.]

Her kimse kendi âleminin pâdişâhıdır

[Herkes, kendi dünyasının padişahıdır.]

Elbette gider gelen cihâne

[Elbette dünyaya gelen, (bir gün) gider.]

Şûh-tab'ân gezer elden ele peymâne gibi

[Şuh yaratılışlılar, kadeh gibi elden ele gezerler.]

Rehber tasavvur eylediğin rehzen olmasın

[Yol gösterecek zannettiğin, (sakın) yol kesici olmasın.]

Encâma erer mevsim-i gül hâre de kalmaz

[Gül mevsimi nihayete erer, dikene de kalmaz.]

Zanneder sükkân-ı keştî sâhil-i deryâ yürür

[Gemi yolcuları, denizin sâhili gidiyor zannederler.]

Hây u hû-yı ehl-i dünyâ bitmeden dünyâ biter

[Dünya ehlinin hây huyu bitmeden dünya biter.]

Tûfân ise dünyâ gam mı biz keştî-i Nûhuz

[Dünya tufan olsa ne yazar, biz (de) Nûh'un gemisiyiz.]

Osmanlı Türkçesinde “dil” kelimesiyle kurulmuş bileşik kelimeler[Kaynak: F.Devellioğlu, Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lügat] ^{Y.Bayram}

دلآگاه dil-âgâh [gönlü uyanık]	دلداده dil-dâde [gönlü vermiş]	دلخسته dil-haste [gönlü hasta]	دلسیر dil-sîr [gönlü doymuş]
دلآسا dil-âsâ [gönlü avutan]	دلدار dil-dâr [gönlü almış]	دلخراش dil-hırâş [gönlü parçalayan]	دلستان dil-sitân [gönlü zapteden]
دلآرام، دلآرام dil-ârâ, dil-ârâm [gönlü alan, gönlü okşayan]	دلدوز dil-dûz [gönlü delen]	دلخون dil-hûn [gönlü kan ağlayan]	دلسیاه dil-siyâh [gönlü kara]
دلآسوده dil-âsûde [gönlü rahat]	دلدوز dil-dûzd [gönlü çalan]	دلخرم dil-hurrem [gönlü şen, mutlu]	دلسوخته dil-sûhte [gönlü yanık]
دلآشوب dil-âşûb [gönlü karıştıran]	دلآفگار، دلآفگار dil-efgâr, dil-figâr [gönlü yaralı]	دلخوش dil-hûş [gönlü hoş]	دلسوز dil-sûz [gönlü yakan]
دلآور، دلآوران dil-âver, dil-âverân [yürekliler]	دلآفروز، دلآفروز dil-efrûz, dil-fürûz [gönlü aydınlatan]	دلکش dil-keş [gönlü çekici]	دلشاد dil-şâd [gönlü hoş]
دلآویز dil-âvîz [gönlü çeken]	دلآفراح dil-ferâh [gönlü ferah]	دلکشیده dil-keşide [makam adı]	دلشکاف dil-şikâf [gönlü delen]
دلآزاد dil-âzâd [gönlü hür]	دلآفريب dil-firîb [gönlü aldatan]	دلکوب dil-kûb [gönlü zedeleyen]	دلشکار dil-şikâr [gönlü avlayan]
دلآزار dil-âzâr [gönlü inciten]	دلآگرم dil-germ [gönlü kızgın]	دلمرده dil-mürde [gönlü ölmüş]	دلشکن dil-şiken [gönlü kırıcı]
دلآزرده dil-âzürde [gönlü incinmiş]	دلآگیر dil-gîr [gönlü sıkıntı veren, gücenik]	دلنشین dil-nişîn [gönlüde oturan]	دلشکسته dil-şikeste [gönlü kırık]
دلآباز dil-bâz [gönlü eğlendiren]	دلآگداز dil-güdâz [gönlü eriten]	دلنواز dil-nûvâz [gönlü okşayan]	دلشده dil-şûde [gönlü gitmiş]
دلآبند dil-bend [gönlü bağlayan]	دلآگشاده، دلآگشاده dil-güşâ [gönlü açan]	دلپسند، دلپنیر dil-pesend, dil-pezir [gönlü hoş gelen, gönlün beğendiği]	دلشکفته dil-şükûfte [gönlü açılmış]
دلآبران dil-ber, dil-berân [gönlü alıp götürən]	دلآگشته dil-güşte [gönlü ölü]	دلریش dil-rîş [gönlü yaralı]	دلآتنگ dil-teng [gönlü dar]
دلآبسته dil-beste [gönlü bağlamış]	دلآخواه، دلآخواسته dil-h'âh, dil-h'âste [gönlü dileği]	دلآساز dil-rûbâ [gönlü kapan, gönlü alan]	دلآتشنه dil-teşne [gönlü susamış]
دلآجوی dil-cû, dil-cûy [gönlü çeken]	دلآخراب dil-harâb [gönlü harap olmuş]	دلآساز dil-sâz [gönlü yapan]	دلآزنده dil-zinde [gönlü incinmiş, âşık]
			دلآزنده dil-zinde [gönlü diri]

KAYNAKÇA (Özet/Örnek)

BANARLI, Nihat Sami, **Resimli Türk Edebiyatı Tarihi**, C.I, İstanbul: MEB.

ÇELEBİOĞLU, Âmil, **Eski Türk Edebiyatı Araştırmaları**, MEB Yay., İstanbul 1998.

DEVELLİOĞLU, Ferit, **Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lügat**, 15.Baskı, Aydın Kitabevi Yay. Ankara 1998.

DİLÇİN, Cem, **Yeni Tarama Sözlüğü**, TDK Yay., Ankara 1983.

DİLÇİN, Cem, **Örneklerle Türk Şiir Bilgisi**, TDK Yay. Ankara.

İPEKTEN, Halûk, **Eski Türk Edebiyatı**, Birlik Yayın Kooperatifi Yay., Ankara 1985.

İPEKTEN, Halûk vd., **Tezkirelere Göre Divan Edebiyatı İsimler Sözlüğü**, KTB, Ankara 1988.

İslam Ansiklopedisi, TDV Yay., İstanbul 1996.

İSEN, Mustafa vd., **Eski Türk Edebiyatı El Kitabı**, Grafiker Yay., Ankara 2000.

KANAR, Mehmet, **Farsça-Türkçe Sözlük**, Say, İstanbul 2008.

KARAHAN, Abdülkadir, **Türk Kültürü ve Edebiyatı**, MEB, İstanbul 1988.

KÜLEKÇİ, Numan, **Edebî Sanatlar**, Akçağ, Ankara 1995.

LEVEND, Âgâh Sırrı, **Dîvân Edebiyatı**, Enderun Yay. İstanbul 1984.

MERMER Amed vd., **Üniversiteler İçin Eski Türk Edebiyatına Giriş**, Akçağ, Ankara 2007.

ONAY, Ahmed Talat, **Eski Türk Edebiyatında MAZMUNLAR**, Haz.Cemal KURNAZ,Türkiye Diyanet Vakfı Yay. Ankara 1992.

Osmanlı Divan Şiiri Üzerine Metinler, Haz.Mehmet KALPAKLI, YKY, İstanbul 1999.

PALA, İskender, **Kronolojik Dîvân Şiiri Antolojisi**, Akçağ Yay. Ankara 1995.

PALA, İskender, **Ansiklopedik Dîvân Şiiri Sözlüğü**, Cilt I-II, Akçağ Yay. Ankara.

PEKOLCAY, Neclâ vd., **İslâmî Türk Edebiyatı'na Giriş**, Dergâh Yay. İstanbul 1981.

ŞENTÜRK, Ahmet Atillâ, **Osmanlı Şiiri Antolojisi**, Yapı Kredi Yay., İstanbul 1999.

ŞENTÜRK, A.Atillâ ve KARTAL, Ahmet, **Eski Türk Edebiyatı Tarihi**, Dergâh, İstanbul 2004.

Tarama Sözlüğü, VIII Cilt, İkinci Baskı, TDK Yay. Ankara 1996.

TÖKEL, Dursun Ali, **Divan Şiirinde Mitolojik Unsurlar**, Akçağ Yay., Ankara 2000.

Türkçe Sözlük, TDK Ankara 2005.

ULUDAĞ, Süleyman, **Tasavvuf Terimleri Sözlüğü**, Marifet Yay., İstanbul 1995.

YILDIZ, Âlim ve ŞENER İbrahim, **Türk İslâm Edebiyatı**, Rağbet Yay., İstanbul 2008.

YILMAZ, Mehmet, **Edebiyatımızda İslâmî Kaynaklı Sözcükler** (Ansiklopedik Sözlük), Enderun Kitabevi, İstanbul 1992.

Yaşamları ve Yapıtlarıyla Osmanlılar Ansiklopedisi,Yapı Kredi Yay., İstanbul 1999.

YILMAZ, H.Kâmil, **Ana Hatlarıyla Tasavvuf ve Tarikatlar**, Ensar Neşriyat, İstanbul 1994.